

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI

UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Politik och ekonomi i Norden 2012:
  - Claes Wiklund
  - Arne Hardis
  - Jan-Anders Ekström
  - Arna Schram
  - Harald Stanghelle
  - Anders Wettergren
- Svensk-finsk försvarsallians
- Förhandlingsparlamentarism
- Hilma af Klint
- Intervju med NR:s musikpristagare 2012
- Nordisk samhällssäkerhet
- Krönika om Arktiska rådet
- Bokessä om Sveriges historia

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

Årg. 89 • 2013 • Häfte 2

INNEHÅLL

Artiklar

Partiledarbyten och regeringsombildningar. Politik i Norden under 2012. <i>Claes Wiklund</i>	89
De ukendtes år. Dansk politik 2012. <i>Arne Hardis</i>	93
Populismen mindre populär. Finland år 2012. <i>Jan-Anders Ekström</i>	103
Politik och ekonomi på Island 2012. <i>Arna Schram</i>	113
I den norske tragediens skygge. Politikk og økonomi i Norge i 2012. <i>Harald Stanghelle</i>	123
Dramatisk start på året. Svensk politik 2012. <i>Anders Wettergren</i>	133
Tankar kring nordiskt försvarssamarbete i allmänhet och svensk-finskt i synnerhet. <i>Jan-Erik Enestam</i>	141
Regeringscenterad förhandlingsparlamentarism – Men EU-medlemskapet gör skillnad. <i>Björn von Sydow</i>	145
Hilma af Klint – abstrakt eller/och andlig? <i>Beate Sydhoff</i>	159
NT-Intervjun: När tiden upphör. Samtal med kompositören Anna Þorvaldsdóttir <i>Arndís Björk Ásgeirsdóttir</i>	165

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

Ju mer vi gör tillsammans, ju tryggare vi bli. <i>Helena Lindberg</i>	171
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	177

* * *

Letterstedtska föreningen

Kai Laitinen död. <i>Dag Lindberg</i>	181
---	-----

* * *

Bokessä

Syntetiskt verk om Sveriges historia. <i>Per Thullberg</i>	183
--	-----

* * *

Kring böcker och människor

Politiken som rävspel. <i>Bengt Göransson</i>	191
Ein klassisk tragedie om makt. <i>Arild Pedersen</i>	193
Vid björnens barm. Finland under kalla kriget. <i>Guy Lindström</i>	195
Er gåden større end sandheden? <i>Liselotte Wiemer</i>	197
Statsråd – landshövding – riksmarsalk. Folkpartisten Ingemar Eliasson blickar tillbaka. <i>Claes Wiklund</i>	199
Mandatställningen i de nordiska parlamenten. <i>Lena Wiklund</i>	203
Sammanfattning	205
Tiivistelmä	207

CLAES WIKLUND

PARTILEDARBYTEN OCH REGERINGSOMBILDNINGAR

Politik i Norden under 2012

Inledning

1984 införde *Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri* denna form av temanummer som samlar de årliga politiska och ekonomiska nordiska länderkrönikorna i ett och samma tidskriftsnummer. Dessförinnan hade dessa översikter influerat i olika tidskriftsnummer. Den andra utgåvan i NT:s 136:e årgång ägnas åt att belysa politiska händelser av större vikt och av nordiskt intresse som timat i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige under 2012.

Två presidentval ägde rum under förra året. Alldeles i början av 2012 gick Finlands väljare till val för att utse en efterträdare till socialdemokraten Tarja Halonen som valdes till statschef för tolv år sedan. På Island ställde den sittande presidenten Ólafur Ragnar Grímsson upp till val för femte gången. Han besegrade med bred marginal sina konkurrenter.

I Finlands hölls kommunalval på hösten 2012. De isländska väljarna fick ge sin mening tillkänna i en rådgivande folkomröstning om förslaget till ny grundlag. I Danmark, Norge och Sverige lyste de allmänna valen däremot med sin frånvaro.

Skribenter och tecknare

Inga förändringar har skett i skribentstaben sedan föregående år. Arne Hardis, som har sin dagliga journalistiska gärning på köpenhamnska *Weekendavisen*, har signerat sin tolfte politiska översikt. Hans frilansande kollega i Helsingfors, Jan-Anders Ekström, med *Hufvudstadsbladet* som tidigare huvuduppslagsgivare, har skrivit sin artonde politiska översikt. Den isländska politiska bevakningen sköter journalisten Arna Schram för NT:s räkning. Hon har ett förflutet både på *Morgunblaðið* och *Viðskiptablaðið* och svarar för den isländska översikten för tionde gången. Samma antal bidrag har både *Aftenpostens* politiska redaktör Harald Stanghelle och *Göteborgs-Postens* fd andreredaktör Anders Wettergren kommit upp i.

Även tecknarstaben är intakt. I en tid då de politiska karikatyrtecknarna blivit alltmera sällsynta på dagstidningarnas ledarsidor är det en glädje för *Nordisk Tidskrift* att kunna illustrera de fem länderöversikterna med slagkraftiga och roliga politiska teckningar. Jens Hage gisslar danska politiker dagligen och stundligen i *Berlingske Tidende*. Wilfred Hildonen har motsvarande roll på

Hufvudstadsbladet. Halldór Baldursson karikerar Islands politiska ledarskikt i *Morgunblaðið*. Inge Grødum förgyller *Aftenspostens* ledarsida till glädje för de politiskt intresserade läsarna men kanske till förtvivlan för de politiker som råkar ut för hans träffsäkra teckningar. Kjell Nilsson-Mäki, slutligen, levererar sina tecknade alster till många dagsavisor däribland *Göteborgs-Posten*.

Fem mycket initierade skribenter och lika många gudabenådade karikatyrtecknare är vad detta temanummer av *Nordisk Tidskrift* kan erbjuda. Det borde locka till läsning och till ett och annat leende.

Valen i Finland och Island

Först ut på valarenan var Finland med sitt presidentval. Storfavoriten Sauli Niinistö från Samlingspartiet besegrade i slutomgången De Grönas överraskande starka motkandidat Pekka Haavisto. Dessförinnan hade politiska giganter som fd statsministern Paavo Lipponen, socialdemokrat, och fd utrikesministern Paavo Väyrynen, centerpartist, fått ge sig. Efter 25 år med centerpolitikern Urho Kekkonen som nästan övermäktigt statschef följde 30 år med socialdemokratiska presidenter dvs. i tur och ordning Mauno Koivisto, Martti Ahtisaari och Tarja Halonen.

På Island ställde den sittande presidenten Ólafur Ragnar Grímsson, efter viss betänketid, upp för omval för fjärde gången. Ólafur Ragnar tillträdde 1996 och avlöste då den populära Vigdís Finnbogadóttir. Sex kandidater hade islänningarna att välja på som statschef under den kommande fyraårsperioden. Största hotet mot den sittande presidenten kom från tv-journalisten Þóra Arnórsdóttir. Ólafur Ragnar erhöll 53 procent av rösterna medan hans kvinnliga huvudmotståndare uppnådde habila 33 procent. Och som om inte det räckte med väljarinflytande fick Islands röstberättigade väljare vara med om en rådgivande folkomröstning om en ny författning. Inte sedan 1933 hade rådgivande folkomröstning hållits. Nypremiär med andra ord.

Valkavalkaden avslutades med höstens kommunalval i Finland. Valdeltagandet blev så lågt som 58,2 procent mot 61,2 procent fyra år tidigare. Samlingspartiet gick segrande även ur denna andra valstrid för året med sina 21,9 procent. Därefter följde Socialdemokraterna med 19,6 procent och Centerpartiet med 18,7 procent. Sannfinländarna kunde inte upprepa succén från riksdagsvalet utan stannade på 12,3 procent.

Närmast till att hålla allmänna val är Norge som väljer nytt storting i höst. Sverige håller val till riksdag, landsting och till 290 kommuner hösten 2014. I Danmark, som saknar fasta mandatperioder till folketinget, dröjer det som längst till november 2015 innan parlamentsval måste hållas.

Skiften på partiledarposter

Stora eller små omkastningar på partiledarplanet präglade samtliga fem nordiska länder under det gångna året. I *Danmark* lämnade Pia Kjaersgaard ifrån sig ledartröjan inom Dansk Folkeparti till Kristian Thulesen Dahl efter att ha varit populismens banérförare sedan 1995 då utbrytningen skedde från det av Mogens Glistrup grundade Fremskridtspartiet. Ett av de tre danska regeringspartierna, Socialistisk Folkeparti (SF), bytte i september partiledare. Villy Søvndal sitter emellertid kvar som utrikesminister tills vidare men har lämnat partiledarposten till förmån för Annette Vilhelmsen. Turbulensen inom SF lät inte vänta på sig. Dess folketingsgrupp decimerades genom avhopp till Socialdemokraterna.

I *Finland* bytte två partier ledare. Fd statsministern, Centerns Mari Kiviniemi, fick lämna sin plats i valnederlagets efterföljd. Ny centerledare blev överraskande Juha Sipilä. Det alltid lika regeringsfähiga Svenska Folkpartiet fick även det ny ledare. Stefan Wallin nödgades lämna partiledarposten och efterträddes av Carl Haglund.

På *Island* avgick Jóhanna Sigurðardóttir som ledare för Socialdemokraterna men stannade kvar som statsminister till alltingsvalet i april 2013. Den nya partiledaren är Árni Páll Árnason. Den andra ledande politikern inom den sittande koalitionsregeringen, Steingrímur J. Sigfússon, valde också han att lämna partiledarposten. Ny ordförande för Vänstern - De gröna blev Katrín Jakobsdóttir.

I *Norge* skedde ett ledarbyte inom den regerande trepartikoalitionen. Socialistisk Venstres erfarna ledare Kristin Halvorsen avgick och lämnade plats för Audun Lysbakken. I *Sverige*, slutligen, avgick Socialdemokraternas partiledare Håkan Juholt under stor dramatik i början av 2012 efter mindre än ett år på partiledarposten. IF Metalls ordförande Stefan Löfven valdes till ny ordförande av partistyrelsen. Valet bekräftades sedan av den socialdemokratiska partikongressen i Göteborg året efter. Vänsterpartiet bytte även det ledare. Lars Ohly avgick och till hans efterträdare utsågs som väntat fd EU-parlamentarikern Jonas Sjöstedt.

Summa summarum nio nya partiledare i Norden på ett år.

Statsråd som kom och som gick – men regeringarna satt kvar

Socialdemokraterna innehade 2012 statsministerposten i tre av fem länder. I *Norge* befinner sig Jens Stoltenberg i slutet av sin andra mandatperiod. Han har varit statsminister i oavbruten följd sedan stortingsvalet 2005. På *Island* har Jóhanna Sigurðardóttir, landets första kvinnliga statsminister, lett regeringen 2009-2013. I *Danmark* förlorade Helle Thorning-Schmidts socialdemokratiska parti åtskilliga mandat i folketingsvalet på hösten 2011, men partiet återvann istället regeringsmakten. *Sverige* är numera ensamt om i Norden att inte ha haft en kvinnlig statsminister.

På den borgerliga kanten har Fredrik Reinfeldts fyrtipartiregering avverkat mer än hälften av sin andra mandatperiod. Ingen svensk borgerlig statsminister har suttit så länge i oavbruten följd under de senaste hundra åren. Reinfeldts partikollega Jyrki Katainen är bara inne på sitt tredje år som statsminister.

Noteras bör att regeringsmönstren i *Danmark* och *Norge* är likartade. Två partier till vänster på det partipolitiska kontinuet regerar ihop med ett vänsterbetonat borgerligt parti. I *Finland* samsas hela sex partier om regeringsmakten, vilket torde vara unikt för nordiska förhållanden. På *Island* och i *Sverige* härskar blockpolitiken. På *Island* regerade vänstern under 2012 och de borgerliga opponerade. I *Sverige* råder det omvända förhållandet.

Inom den danska regeringen bytte Radikale Venstre om på kulturministerposten. Veteranen och fd partiledaren Marianne Jelved trädde in som kulturminister efter Uffe Elbæk. SF:s fd ledare Holger K. Nielsen blev skatteminister efter Möger Pedersen. I Finland byttes det om på försvarsministerposten sedan Svenska Folkpartiet bytt partiledare. Stefan Wallin lämnade inte bara ordförändskapet inom partiet utan avgick även som försvarsminister. På *Island* minskade regeringsunderlaget i Alltinget under 2012. Från att ha haft majoritet förpassades Jóhannas regering i minoritet (31 mandat av 63).

I *Norge* inträffade det anmärkningsvärda att SF:s Audun Lysbakken nödgades lämna regeringen på grund av ett jävsförhållande. Icke desto mindre kunde Lysbakken omgående väljas till partiledare efter Kristin Halvorsen. Det råder uppenbarligen olika spelregler för ministrar och partiledare. Den norska regeringens klarast lysande stjärna, Jonas Gahr Støre lämnade överraskande utrikesministeriet för att i stället ta över den maktpåliggande uppgiften som hälsominister. In i regeringen som utrikesminister trädde Espen Barth Eide som snabbt blev ett aktat namn inte minst i nordiska sammanhang. Sist och slutligen nödgades den moderata försvarsministern Sten Tolgfors lämna regeringen efter att ha trasslat till det för sig i samband med vapenfabriksaffärer med diktaturens Saudiarabien. Fd yrkesmilitären, moderaten Karin Enström blev Fredrik Reinfeldts val som efterträdare.

Allt sammantaget kan det konstateras att inga regeringsskiften skedde under 2012. Statsministrarna hette under hela 2012 Helle Thorning-Schmidt, Jyrki Katainen, Jóhanna Sigurðardóttir, Jens Stoltenberg och Fredrik Reinfeldt.

Island har fått en ny statsminister efter valet 2013. Jóhanna Sigurðardóttir lämnade politiken helt och hållet. Sedan återstår att se om Jens Stoltenberg kan och vill fortsätta som statsminister vid en eventuell ny valseger. Høyres ledare Erna Solberg ser, när detta skrives, ut som en nästan övermäktigt utmanare om regeringsmakten för Jens Stoltenberg. Skulle Arbeiderpartiet få bekläda statsministerämbetet under ännu en fyraårsperiod finns det många som tror att Jonas Gahr Støre är en tänkbar kandidat både som partiledare och statsminister.

ARNE HARDIS
 DE UKENDTES ÅR
 Dansk politik 2012

2012 blev året, hvor folkesocialisterne for alvor mærkede magtens åg, hvor Danmark fik en bred skatteaftale, opsvinget udeblev, fagbevægelsen blev sat uden for indflydelse, og hvor hele Danmark diskuterede løftebrud.

Arne Hardis er politisk redaktør ved *Weekendavisen*.

På mange måder blev statisterne og de ukendte hovedpersoner i den socialdemokratiske statsminister Helle Thorning-Schmidts første hele regeringsår. Et af årets helt store temaer var reformer af vilkårene for borgere på indkomstoverførsler – arbejdsløshedsdagpenge og kontanthjælp, eksempelvis – og dermed i en dybere forstand en egentlig værdikamp: forholdet mellem ret og pligt. Hvad er samfundets ansvar, og hvad er mit eget?

Realpolitisk kan det spørgsmål stilles som forholdet mellem to paroler, som nyder næsten konsensusagtig opbakning i Danmark: På den ene side, at vi skal hjælpe de svage, på den anden, at det altid skal kunne betale sig at arbejde. Dansk politik i 2012 handlede grundlæggende om sammenstødet mellem de to konsensusparoler.

*Helle Thorning-Schmidt
 og Villy Søvndal tabte
 mange politiske løf-
 ter på gulvet, så snart
 regeringen var dannet.
 Tegning: Jens Hage.*

Ind på den politiske scene trådte ukendte skikkelser som kontanthjælpsmodtagerne Fattig-Carina og Dovne Robert, som deres medienavne hurtigt blev. De prægede medierne og den politiske debat med provokerende udsagn og historier og fik direkte indflydelse på de reformer, regeringen havde i tankerne.

Carina blev landskendt, da hun kort efter folketingsvalget i september 2011 af Socialistisk Folkepartis (SF) socialordfører blev udnævnt som eksempel på fattigdommens hærgen i Danmark. Eksemplet var ikke heldigt valgt, for Carina viste sig at have flere penge til rådighed end mange lavtlønnede, samtidig med at hun havde været på kontanthjælp i en meget lang årrække. Rig var hun bestemt ikke, men hun kom i praksis til at fungere stik mod SFs hensigt: som en illustration af det synspunkt, at kontanthjælpen snarere end for lille er for rundhåndet. Robert, som hedder Nielsen i den virkelige verden, blev til gengæld landskendt, da han provokerede offentligheden med det budskab, at han ikke gad påtage sig ”skodjob” a la dem, man kan få på McDonalds. Mindre provokerende var det ikke, at han bramfrit forklarede, hvor let det var at holde sig under radaren i kontanthjælpssystemet, så han ikke behøvede deltage i aktivering i noget nævneværdigt omfang. Robert gjorde det omfattende aktiveringssystem til grin, og han satte indirekte fokus på den diskussion om borgerløn, som ellers var afsluttet for 10-15 år siden, da ideen senest dukkede op.

Også en ukendt politiker, som sidder i Folketinget for regeringsdebutanten SF, blev pludselig kendt i hele Danmark. Ved årets start anede ingen, hvem Annette Vilhelmsen var, ved dets udgang var hun kendt som ny formand for SF.

Der er en nær sammenhæng mellem de tre ukendte: Carina, Robert og Annette. De mediebarne skæbner Carina og Robert var stærkt medvirkende til, at der i forsommeren blev gennemført en skattereform, som øger det økonomiske skel mellem modtagere af indkomstoverførsler og folk i lavtlønsjob. En af arkitekterne bag reformen var SF’s unge skatteminister Thor Møger Petersen, som havde taget bestik af den offentlige debat om Carina og Robert. Reformen gav lettelser til dem med pæne og jævne indkomster (mest til dem med de pæne), mens reguleringen af overførselsindkomsterne forringes noget fra år 2016.

Skatteministeren ramte muligvis stemningen i folkehavet, men slet ikke i den del af det, som udgøres af hans eget parti. Mange folkesocialister følte, at partiet var ved at miste sin sjæl i regeringssamarbejdet, når man i stedet for at belønne kontanthjælpsmodtagerne gav lettelser til vellønnede. I forvejen havde de regeringsuvante folkesocialister lagt ryg til reformer af førtidspension og den såkaldte fleksjob-ordning, som også gjorde ondt på traditionel

SF-tænkning. Det indgår ikke i traditionel folkesocialistisk tænkning, at man skal presse samfundets svage for at få dem i job; kravene plejer at rette sig mod staten og erhvervslivet.

Da SF-formand Villy Søvndal pludselig bebudede sin afgang som formand i september, gjorde SF-baglandet derfor oprør med en kraft, som ingen uden for SF havde forudset. Selv om hele partitoppen – Søvndal og de fem øvrige SF-ministre inklusive – støttede den unge sundhedsminister Astrid Krag, valgte SF-medlemmerne den ukendte Annette Vilhelmsen med meget massivt flertal. Hun havde indtil da mest gjort sig bemærket i en lille kommune på Fyn, hvor hun i en årrække havde siddet i byrådet. Nu var hun pludselig lederen af et plaget regeringsparti uden erfaring i den disciplin.

Magtens åg kastede folkesocialisterne ikke af sig – alle tilkendegav under formandskampen, at man ville blive i regeringen med Socialdemokratiet og De Radikale. Men man havde en forestilling om, at man kunne rette lidt på åget, så det ikke gjorde så ondt at bære det, og især følte man sig tryk ved, at det var en folkesocialist, som nu bestyrede det trængte parti. Den tryghed havde man ikke ved makkerparret Søvndal og Möger.

Søvndal er i dag en isoleret skikkelse i sit parti og lever på lånt tid som udenrigsminister; Vilhelmsen og hendes fløj i partiet vil gerne af med ham og bytte hans prestigefyldte ministerpost til en, som er mere klassisk SF'sk. Søvndals protegé, Thor Möger, er allerede blevet fyret og har forladt politik. Han er blevet tv-vært i stedet, og hans skatteministerium er overtaget af Vilhelmsen-støtten, den tidligere SF-formand Holger K. Nielsen. Han fungerer i dag i høj grad som udøvende formand på vegne af Vilhelmsen, som hidtil ikke har vist sig som en meget stærk leder.

Løkkes slingrekurs

Selve skattereformen udviklede sig til et af årets store dramaer. Det store oppositionsparti Venstre havde med formand, tidligere statsminister Lars Løkke Rasmussen i spidsen, anlagt en noget slingrende kurs for så vidt angår viljen til at indgå forlig med regeringen. Succes savnede han ikke, vælgerne har siden folketingsvalget i stort tal søgt ly hos den mand, der tabte valget. Løkkes parole som oppositionsleder lød – og lyder – at det ikke må være dyrere at være dansker og heller ikke dyrere at drive virksomhed, men signaler og faktisk adfærd skiftede noget hen over månederne. Eksempelvis valgte Venstre lige som resten af Folketinget minus Liberal Alliance at deltage i et omfattende energiforlig, som både pålægger borgere og virksomheder nye økonomiske byrder.

Argumentet var enkelt nok: Det ville set fra Venstres synspunkt blive værre, hvis regeringen alene var overladt til Enhedslisten. Omvendt betyder

*Lars Løkke Rasmussen vil gerne være statsminister igen. Det giver nogle gange Venstres politik et noget taktisk og slingrende præg.
Tegning: Jens Hage.*

forlig som regel, at nogle af de meget firkantede paroler bliver lidt flossede. Dilemmaet er klassisk: visnepolitik eller realpolitik?

Da Enhedslisten i løbet af foråret mere og mere højlydt og tilsyneladende alvorligt begyndte at tale om ultimative krav til regeringen og muligheden af at vælte Thorning-Schmidt, blev Venstre inspireret til at afvise realitetsforhandlinger om skattereformen, som ellers på en del områder flugtede med krav, Venstre selv støtter. Resultatet blev, at regeringen så til venstre i stedet og blev enig med Enhedslisten om en skattereform, der faktisk gav lettelser til højtlønnede, men til gengæld ikke regulerede modtagere af overførselsindkomster langsommere. Enhedslisten viste sig at være parlamentarisk duelig og fleksibel.

Til sidst valgte Venstre i en panikagtig u-vending at skifte visnekursen ud med realpolitik, og resultatet blev et forlig hen over midten med deltagelse af Venstre og De Konservative. Skatteforligets indkomstskattelettelser blev blandt andet finansieret ved, at man vekslede en større forsvarsbesparelse til skattelettelser. Enhedslisten og store dele af SF stod forbitrede tilbage: Regeringens egentlige magthavere – finansminister Bjarne Corydon (S) og den radikale leder, indenrigs- og økonomiminister Margrethe Vestager – kunne have valgt et forlig, der efter deres opfattelse var mere socialt afbalanceret, men valgte bevidst at lave en aftale med de borgerlige.

For regeringens to dominerende partier var der imidlertid flere gevinster, som gjorde, at man valgte at se stort på folkesocialisternes trængsler og

Enhedslistens verdensbillede er enkelt: Som Robin Hood tager Johanne Schmidt-Nielsen fra de rige og giver til de fattige. Tegning: Jens Hage.

Enhedslistens vrede. Dels fik man mere af sin egen politik igennem end i næsten-aftalen med Enhedslisten, dels fik man demonstreret, at man ikke i den økonomiske politik vil være afhængig af det revolutionære støttepartis synspunkter. Endelig var det især for Socialdemokratiet gavnligt, at man som led i skattereformen fik Venstres tilslutning til, at boligskatterne holdes i ro helt frem til 2020; boligskatterne har ved flere folketingsvalg spillet en vigtig rolle, fordi Venstre med held har mobiliseret boligejernes bekymringer.

Specielt i Enhedslisten var forbitnelsen stor. Partiets parlamentariske frontfigur, Johanne Schmidt-Nielsen, bandede og svovlede og tilkendegav, at man ikke længere var parlamentarisk grundlag for Thorning-Schmidt. Skulle det udsagn tages for pålydende, var regeringens liv i decideret fare.

Den mere langsigtede konsekvens af opgøret om skattereformen var imidlertid en styrkelse af regeringen. Enhedslisten lagde de værste trusler til side ved udsigten til, at ordene kunne få som konsekvens, at man bragte en borgerlig regering til magten. Venstre blev i samme nu mere forligsvirigt. Man havde jo fået en advarsel om, at hvis man tog for fast ophold i den politiske hængekøje, risikerede man at svigte egne vælgere, fordi regeringen faktisk kunne lave aftaler med Enhedslisten.

Alt i alt betød det, at finansminister Bjarne Corydon pludselig stod ret stærkt ved indgangen til efterårets forhandlinger om finansloven for 2013. Både Venstre og Enhedslisten signalerede vilje til forlig.

Den gevinst havde finansministeren god brug for. Optakten til skattereformforhandlingerne var dramatisk kuldsejlede forhandlinger med fagbevægelsen, som regeringen prøvede at presse til at acceptere mere arbejdstid fra lønmodtagerne. Konkret havde man en til to helligdage i tankerne, men fagbevægelsen kunne ikke holde til at betale prisen for indflydelse; der var ikke forståelse blandt de menige fagforeningsmedlemmer for, at man skulle arbejde mere, når ledigheden forblev på omkring 160.000 blandt de arbejdsløshedsforsikrede. De forliste forhandlinger mellem fagbevægelse og regering betød, at fagbevægelsen tabte indflydelse, mens finansminister Bjarne Corydon både tabte prestige og pludselig manglede fire milliarder kroner i den langsigtede plan for et økonomisk holdbart Danmark, som benævnes 2020-planen efter det årstal, der er dens sigtepunkt.

Dagpengeslaget

Det helt afgørende spørgsmål ved efterårets finanslovsforhandlinger blev håndteringen af de tusinder af arbejdsløshedsforsikrede, som risikerede at miste deres dagpenge som følge af afkortningen af dagpengeperioden fra fire til to år. Denne afkortning var vedtaget tilbage i 2010, mens Lars Løkke Rasmussen stadig var statsminister, og den havde fået støtte af De Radikale. Lige som beskæringen af efterlønnen var en toårig dagpengeperiode et af de vilkår for regeringsmagten, som Helle Thorning-Schmidt måtte acceptere, da regeringsgrundlaget blev forhandlet på plads kort efter valgsejren i september 2011.

Afkortningen bragte dagpengeperioden på linje med mange af Europas generøse systemer, men samtidig blev kravet til genoptjening af dagpengeretten skærpet kraftigt. Fremover skulle man have ét års ustøttet beskæftigelse (inden for tre år) for at opnå ret til arbejdsløshedsunderstøttelse.

Da opstramningen blev gennemført, var vurderingen, at det kun ville koste ganske få deres dagpenge – måske et par tusind på årsbasis. I løbet af efteråret blev det imidlertid klart, at man havde skønnet alt for lavt. Regeringsøkonomerne havde sat deres lid til, at udsigten til at miste dagpengene ville få folk til at søge job mere aktivt, og man havde også håbet, at den økonomiske vækst ville komme i gang igen. Tværtimod viste det sig, at økonomien gik helt i stå, og pludselig var det sandsynligt, at langt over 10.000 ville miste deres dagpenge ved årsskiftet.

Det antal var voldsomt generende for Socialdemokratiet; det var kernevælgere, som blev ramt, og det var vennerne i fagbevægelsen, der blev udfordret. Regeringen forsøgte sig med forskellige såkaldte akutpakker, som skulle tage toppen af problemet, men effekten var ikke overvældende.

Enhedslisten valgte meget tidligt at gøre disse langtidslidiges skæbne til hovedkrav ved finanslovsforhandlingerne. Man krævede jobgaranti, man

krævede den forlængede genoptjeningsperiode ført tilbage til et halvt år, og man krævede implementeringen af den kortere dagpengeperiode udskudt endnu engang; dette krav havde man haft held med ved forhandlingerne året før, hvad der i sig selv havde medvirket til, at så mange på én gang risikerede deres dagpengeret.

Finansministeren nød imidlertid godt af, at Venstre også ville forhandle. Enhedslisten endte med at måtte opgive alle deres krav, men fik til gengæld indført en uddannelsesgaranti på op til et halvt års uddannelse på kontant-hjælpsvilkår. Kravet var især tænkt som en hjælp til de personer, som ikke ville kunne få kontanthjælp på grund af for stor formue eller for velbeslåede ægtefæller. Efter en tæt afstemning i Enhedslistens hovedbestyrelse endte det med et ja – og dermed også et ja til en finanslov for 2013 med en meget smal økonomisk ramme (en vækst på 0,1 procent).

Regeringen vandt i den forstand magtkampen med Enhedslisten om den økonomiske politik, men Enhedslisten fik igen vist sig som pragmatisk duelige, og man sikrede sig, at man også i 2013 vil have en effektiv mobiliseringsplatform.

I øvrigt viste antallet af såkaldt udfaldstruede sig at værre endnu højere end forudset under finanslovsforhandlingerne. Kort efter nytår kom det frem, at regeringen nu skønner, at omkring 20.000 vil miste deres dagpenge i første halvår af 2013.

Kjærsgaard takker af

Lige som SF skiftede også Dansk Folkeparti formand i efteråret. Pia Kjærsgaard har stået i spidsen for partiet, siden hun dannede det i 1995 som en lille udbrydergruppe fra Fremskridtspartiet. I hele hendes formandstid var det gået fremad fra valg til valg kulminerende med de ti års omfattende indflydelse under de liberalkonservative regeringer fra 2001 til 2011. Ved valget i september var Dansk Folkeparti for første gang gået tilbage – fra 25 til 22 mandater – hvad der formentlig hænger sammen med to forhold: dels at den økonomiske krise har flyttet vælgernes hovedfokus, dels at Socialdemokratiet efter års tilløb omsider fik overbevist vælgerne om, at de ville føre en stram udlændingepolitik.

Ingen var i tvivl om, at magten skulle overdrages fra Pia Kjærsgaard til Kristian Thulesen Dahl – partiets gruppeformand og meget kompetente finanslovsforhandler – der var på det nærmeste tale om en kåring. Samtidig opfandt partiet en ny post til Pia Kjærsgaard som ny værdiordfører (det handler selvsagt først og fremmest om udlændingesagen), så alt foregik på det nærmeste diametralt modsat SF, hvor man måtte gennem urafstemning og medlemsrevolte, inden den nye ledelse var på plads.

Spændingen i Dansk Folkeparti gjaldt især, om Kristian Thulesen Dahl ville kunne løfte arven efter Kjærsgaard, som for mange var synonym med partiet, på et tidspunkt hvor udlændingespørgsmålet ganske vist på ingen måde er dødt, men ikke får lov til at erobre hovedrollen i den offentlige debat. Efter et halvt år i formandssædet kan 43-årige Thulesen Dahl konstatere, at det er gået over al forventning. Partiet er gået solidt frem i meningsmålingerne, intern ballade er der ikke skyggen af, og de mulige problemer ved at gøre Kjærsgaard til en slags bagsædechauffør har ikke vist sig.

Thulesen Dahl har valgt at lægge en kurs, som kan tiltrække frustrerede socialdemokrater, som ikke trives med den meget stramme reformkurs, deres parti står i spidsen for, samtidig med at han står fast på den stramme udlændingepolitik, som er partiets kerne. I mange reformdiskussioner på Christiansborg står Thulesen Dahl i dag side om side med Enhedslistens Johanne Schmidt-Nielsen og konkurrerer om at give den sociale bekymring en stærk stemme.

Barfoeds trængsler

Problemer har derimod De Konservative. Partiet fylder 100 i år 2015 – det år, hvor alle venter næste folketingsvalg – og det er efterhånden blevet et helt seriøst spørgsmål, om det jubilæum skal fejres inden for eller uden for Folketinget. Året igennem har partiet under Lars Barfoeds ledelse været plaget af elendige meningsmålinger, og intet synes at kunne hjælpe Barfoed ud af trængslerne.

Barfoed er den tredje formand på kort tid, han afløste i januar 2011 Lene Espersen, som på sin side tog over efter Bendt Bendtsen, som i dag sidder i Europa-Parlamentet. Barfoed og resten af det konservative parti må iagttage en noget paradoksalt udvikling i dansk politik: Flere og flere af partiets mærkesager slår igennem både som lovgivning og som bredt accepterede politiske hovedsynspunkter, efter at partiet i årevis er blevet skældt ud for at være politisk tonedøvt. Det gælder efterlønnen, dagpengeperioden, den offentlige sektors vækst, skattelettelser til borgerne og senest også lettelser i selskabs-skatten. Under regeringstiden sammen med Venstre slog Venstre disse standpunkter ned, nu har Løkke overtaget dem fra De Konservative.

Det ligger lige for at udpege Barfoed som problemet og finde en afløser, som bedre kan samle vælgerne bag sig, men man har ikke rigtig nogen, som kan løfte opgaven. Det har heller ikke hidtil vist sig at være nogen god medicin at skifte formand; Da Bendtsen blev udskiftet, var man utilfreds med kun at få 10 procent af stemmerne, da Espersen blev presset til at gå, var man utilfreds med kun at få 5-6 procent. Man tør næsten ikke tænke på, hvad der ville ske, hvis man skrotede Barfoed af utilfredshed med, at han kun kan skaffe opbakning fra 3-4 procent. Spærregrænsen ved valg til Folketinget er 2 procent.

*Lars Barfoed holdt
som konservativ leder
landsråd uden lyse
udsigter for sit parti.
Tegning: Jens Hage.*

Mange konservative drømmer, om, at den tidligere konservative minister Connie Hedegaard vil komme hjem og redde partiet, men hun ser efter alt at dømme ud til at foretrække at sætte sine synspunkter igennem som klimakommissær i EU. Samtidig er der flere af veteranerne i folketingsgruppen, som synes at have opgivet at kæmpe for deres parti, formanden kæmper en ret ensom kamp mod usynlighed og elendige meningsmålinger.

Det konservative problem stikker formentlig meget dybere end til formanden. Mandaterne rækker ikke til at indgå forlig med regeringen på egen hånd, men man har ikke siden valget sørget for at "sætte sig på" traditionelle borgerlige mærkesager. De varetages nu effektivt af andre partier i den borgerlige blok – og endda af og til også af den siddende centrum/venstre-regering. Den erhvervsvenlige, meget liberale kurs står Liberal Alliance i dag som tydelig forvalter af; den brede folkelige borgerlighed sidder Lars Løkke Rasmussen og Venstre til gengæld på (partiet har året igennem samlet næsten en tredjedel af vælgerne bag sig i meningsmålingerne). Og udlændingesagen, fædrelandet, de klassiske konservative politikområder? Ja, de politiske spørgsmål er for længst blevet overtaget af Dansk Folkeparti.

Nye alliancer

2012 bød på en principielt vigtig beslutning og et par dramatiske personsager. Folketinget vedtog at tillade ægteskab mellem folk af samme køn, det har hidtil kun kunnet lade sig gøre under betegnelsen "registreret partnerskab".

Beslutningen vakte en del røre i kirkelige kredse, men blev til gengæld en af de landvindinger, Thorning-Schmidt kunne pege på, når hun skulle overbevise et skeptisk bagland om, at der faktisk er forskel på den siddende regering og den borgerlige opposition.

I Socialdemokratiet blev man i maj nødt til at hente den udstødte Henrik Sass Larsen tilbage til partiets inderkreds, efter at han havde været henvist til bageste sæde siden valgsejren. Politiets efterretningstjeneste mente, at han havde for tæt kontakt med kriminelle kredse i sin hjemby Køge, og Thorning-Schmidt valgte at se bort fra sin hidtidige højre hånd, som var tiltænkt posten som finansminister.

Den genkomst indeholdt en lille håndfuld pikante detaljer. For det første, at Thorning-Schmidt hurtigt viste sig ikke kunne styre sit parti uden den forstødte. For det andet, at Justitsministeriet havde begået fejl under håndteringen af sagen Sass, hvad han fik Ombudsmandens ord for. For det tredje, at Efterretningstjenestens materiale på Sass Larsen var mere spinkelt, end offentligheden havde troet. Og endelig for det fjerde, at Thorning-Schmidt havde givet offentligheden det indtryk, at det nærmest var hendes embedspligt at fyre Sass Larsen.

Hun begrundede det oprindelig med, at han ikke havde kunnet sikkerhedsgodkendes; reelt var der tale om, at hun fravalgte ham. Heldigvis, kunne man sige; det er statsministeren som institution, der udnævner ministre, ikke efterretningstjenesterne. Med andre ord: det var en politisk, ikke en sikkerhedsmæssig begrundelse, der kostede Sass hans ministerdrømme. Hvad der reelt skete, da Sass blev droppet, er stadig ikke belyst, sagen er mørkelagt med henvisning til, at det er efterretningsspørgsmål. Minister er Sass fortsat ikke, ved tilbagekomsten blev han udnævnt til formand for den socialdemokratiske folketingsgruppe.

Endnu en personsag stod det radikale regeringsparti for. Partiet havde valgt den spraglede kulturaktivist Uffe Elbæk som kulturminister. Megen lovgivning nåede han ikke at få fra hånden, men ved årets udgang opstod der røre om, hvorvidt han havde benyttet en institution, som han selv havde personlige interesser i, for hyppigt og for dyrt i ministerielle sammenhænge. Balladen betød, at Elbæk valgte at trække sig.

Det betød genkomst til den tidligere radikale leder, gruppeformand Marianne Jelved, som ny kulturminister.

JAN-ANDERS EKSTRÖM

POPULISMEN MINDRE POPULÄR

Finland år 2012

Året 2012 präglades i Finland av en allt mer försvagad ekonomisk utveckling och ett växande underskott i statsbudgeten. Prövningarna var ändå inte så allvarliga att sammanhållningen i Jyrki Katainens sexpartiregering skulle ha satts på spel. De populistiska sannfinnarna vann höstens kommunalval, men klarade inte av att upprepa sin enorma framgång från riksdagsvalet år 2011.

Artikelförfattaren är tidigare långvarig politisk redaktör vid *Hufvudstadsbladet* och f.d. korrespondent i Finland för *Svenska Dagbladet* och *Aftenposten*.

De första två månaderna av året 2012 dominerades i Finland av presidentvalet, vars resultat fanns med redan i årsöversikten beträffande året 2011 i denna tidskrift. Finland fick för första gången på många decennier i 63-årige Sauli Niinistö en president från det konservativa nationella samlingspartiet. Niinistö tog i den avgörande andra valomgången en mycket klar seger över de gröna kandidaten Pekka Haavisto. Röstandelen blev 62,6 procent mot 37,4 procent för Haavisto.

Den nya presidenten gjorde en första mera synlig markering i juni 2012 då han offentligt luggade gästande ryske arméchefen Nikolaj Makarov för bedömningar som denne gjort under besöket. – Felaktig analys ger lätt oriktiga slutsatser, sade presidenten till sin gäst.

General Makarov sade i ett tal under besöket bland annat att Finlands samarbete med Nato utgör ett hot mot Rysslands säkerhet. Finland borde enligt hans uppfattning inte tråna efter medlemskap i Nato utan i stället intensifiera det militära samarbetet med Ryssland. Han tyckte också att militära övningar inte borde arrangeras i östra Finland överhuvudtaget. Niinistö sade att generalen borde ha bekantat sig med den finländska regeringens program och dess utrikes- och säkerhetspolitiska redogörelse.

Vad general Makarovs markeringar sist och slutligen bottnade i blev aldrig klarlagt, men eventuellt ville man på rysk sida testa den nye finländske presidenten. I så fall klarade sig Niinistö väl åtminstone i finska folkets ögon. I november avskedade president Vladimir Putin så Makarov från arméchefsposten. Orsaken till det var dock knappast generalens föga diplomatiska formuleringar under besöket i Finland.

Stort stöd för nordiskt försvarssamarbete. Teckning: Wilfred Hildonen.

Finlands president har på senare tid fått sina befogenheter beskurna, men han leder fortfarande utrikespolitiken i samverkan med regeringen. I enlighet med det engagerade sig den nye presidenten också i Finlands försök att uppbackad av de övriga nordiska länderna bli medlem av FN:s säkerhetsråd. Det resulterade i ett stort nederlag då världssamfundet hellre valde lilla Luxemburg. Våldigt många länder som signalerat beredskap att rösta på Finland svek. Litet senare råkade Sverige ut för ett liknande nederlag då det blev platt fall för dess likaså nordiskt stödda kandidatur för en plats i FN:s mänskorättsråd.

President Niinistö drog av detta slutsatsen att man ute i världen inte längre ser upp till de nordiska länderna på samma sätt som tidigare och att det kanske därför finns någonting att se över i attityderna från de nordiska ländernas sida. Annars uttalade han sig ofta mycket positivt om behovet av ökat nordiskt samarbete även på det försvarspolitiska området. Han förklarade sig bl.a. stödja finländskt deltagande i den aktuella övervakningen av Islands luftrum – ett projekt som till skillnad från vad som var fallet i Sverige blev en politiskt känslig fråga i Finland mot slutet av året.

I övrigt engagerade sig president Niinistö starkt i strävandena att förhindra att unga slås ut i det rådande kärva ekonomiska samhällsklimatet. Som president visade han sig också vara mera benägen än sina föregångare att uttala sig om den internationella ekonomiska krisen.

Centern satsade på oerfaren miljonär

På det finländska partifältet tilldrog sig under våren särskilt uppladdningen inför oppositionspartiet centerns partikongress i juni den största uppmärksamheten. Partiordförande Mari Kiviniemi kastade den 1 april in handduken och meddelade att hon avgår som partiledare. Centern åkte ju under hennes ledning på en brakförlust i riksdagsvalet år 2011. Väljarstödet rasade från 23,1 procent i valet år 2007 till bara 15,8 procent fyra år senare. Positionen som landets största parti gick förlorad och centern passerades av tre andra partier, bland dem de populistiska sannfinnarna.

Sitt beslut motiverade Kiviniemi med att hon av opinionsmätningarna att döma inte lyckats lyfta partiet i tillräcklig utsträckning efter valnederlaget. I bakgrunden skymtade också hennes oförmåga att återställa ordningen i partiet efter det inträffade.

Missnöjet med Kiviniemi kom till uttryck redan på vintern då veteranpolitikerna Paavo Väyrynen och Mauri Pekkarinen i tur och ordning meddelade att de kandiderar för partiordförandeposten. Partiets hedersordförande Väyrynen inledde sin politiska bana redan i början av 1970-talet i riksdagen och Pekkarinens politiska karriär är bara obetydligt kortare. Senare gick också de betydligt yngre riksdagsmännen Timo Puumala och Juha Sipilä samt f.d. riksdagsmannen Timo Kaunisto med i striden om partiledaruppdraget.

På partistämman i juni avsåg sedan Mauri Pekkarinen sin kandidatur i brist på tillräckligt stöd. Väyrynen och Kaunisto slogs ut redan i den första omröstningen och valet stod till slut mellan riksdagsmännen Sipilä och Puumala. Partifolket valde ganska oväntat att satsa på den tämligen oerfarne Juha Sipilä, 51, som besegrade Puumala med 1 251 röster mot 872.

Centerfolket sökte alltså aktivt förnyelse och det med ett avsevärt mått av risktagande. Juha Sipilä dök nämligen upp på den politiska arenan först år 2011 då han för första gången invaldes i riksdagen. Före det verkade diplomingenjören Sipilä som företagsledare och -ägare. Han ägde bl.a. ett expanderande företag i IT-branschen och blev miljonär då han år 1996 sålde det till ett större internationellt bolag. I medierna sågs på ganska bred front miljonärsskapet som någonting mindre lämpligt för en centerledare och det samma gällde i viss utsträckning också bedömningarna om hans rötter i den gammallaestadianska rörelsen trots att just det inte har varit någon ovanlighet i centern.

Den nye partiledaren var alltså politiskt ett högst oskrivet blad, men det visade sig sedan i höstens kommunalval att han var värd förtroendet även om han inte lyckades föra sitt parti till någon brakseger direkt.

Det blev på försommaren byte på partiordförandeposten också i regeringspartiet svenska folkpartiet. Försvarsminister Stefan Wallin valde att avgå både som

*Juha Sipilä var ett oskrivet blad när han blev vald till ny centerledare.
Teckning: Wilfred Hildonen.*

partiordförande och minister efter att ha varit ute i blåsväder i samband med ett svårt regeringsbeslut om nedläggning av sex truppförband. Nedläggningarna fick hård kritik från oppositionen och de svenskkritiska sannfinnarna ondgjorde sig särskilt över att landets enda svenskspråkiga truppförband Nylands Brigad inte berördes. Minister Wallin anklagades för att ha manipulerat nedläggningsbeslutet så att den svenskspråkiga brigaden räddades.

Wallin förnekade först att han skulle ha påverkat behandlingen av ärendet, men till slut kröp det fram att han på begäran av försvarsmaktens ledning gett en viss "politisk styrning". Ministern fick kritik också från regeringskollegerna för att informationen kring saken varit bristfällig, men riksdagen gav med klara siffror Wallin sitt förtroende.

När han senare meddelade om sin avgång som partiordförande förnekade han bestämt att de nyssnämnda kontroverserna hade någon som helst andel i beslutet. Det handlade bara om att han redan för länge sedan beslutat sig för att vara partiledare i endast högst sex år.

För partiordförandeposten kandiderade sedan Europaparlamentarikern Carl Haglund, 30, och justitieminister Anna-Maja Henriksson, 49. Haglund besegrade på partikongressen Henriksson med rösterna 144-106. Svenska folkpartiet har hittills letts endast av män.

*I Svenska folkpartiet tog Carl Haglund över som partiledare.
Teckning: Wilfred Hildonen.*

Också samlingspartiet och socialdemokraterna var samlade till partikon-gresser på försommaren. Såväl statsminister Jyrki Katainen som finansminis-ter Jutta Urpilainen återvaldes enhälligt till ordförande för respektive parti.

Ständiga övertramp från sannfinnarna

Timo Soinis populistiska sannfinska parti, som tog en storseger med hela 19,1 procent av rösterna i riksdagsvalet år 2011, hade fortsättningsvis under år 2012 problem med ständigt återkommande rasistiskt betingade övertramp från partimedlemmarnas sida.

I Uleåborg gick en sannfinsk kommunalpolitiker ut med åsikten att den man som något tidigare skjutit en invandrare till döds på öppen gata i hans stad "borde få medalj" för "i krig delar man ju ut medaljer". Riksdagsledamot James Hirvisaaris riksdagsassistent tyckte för sin del i en blogg att utlänningar och representanter för vissa minoriteter borde åläggas att ha ett märke av något slag på ärmén som informerar om deras bakgrund. Det kom också ut att hon ansökt om medlemskap i en högerextremistisk grupp. Senare polisanmälades Hirvisaari själv för att han skrivit att homosexualitet är att betrakta som en "utvecklingsstörning".

Kommunalpolitikern i Uleåborg uteslöts ur sannfinska partiet, men Hirvisaari vägrade att avskeda sin assistent, som enligt honom bara på ett mindre lyckat sätt försökt vara ironisk. En dryg månad sedan avgick assisten-ten i fråga emellertid självmant med motiveringen att politik sist och slutligen inte är någonting för henne.

Riksdagsman Teuvo Hakkarainen, som redan tidigare sagt att invandrare och andra minoriteter borde förvisas till landskapet Åland, fick mera publicitet då det kom ut att han festat tillsammans med medlemmar av ett kriminellt belastat motorcykelgäng. Han påstods också ha försökt köpa sex av en kvinna i det sammanhanget.

Riksdagsman Jussi Halla-Aho fälldes efter en lång rättsprocess i Högsta domstolen för hets mot folkgrupp och brott mot trosfriden för att han i en blog förknippat islam med pedofili och tyckt att rån och snyltande på socialskyddet är genetiskt utmärkande drag för somalier. Straffet blev dock inte strängare än 50 dagsböter à 8 euro. Halla-Aho kritiserade offentligt HD-utslaget, vilket bidrog till att han litet senare efter omfattande hård kritik såg sig tvungen att lämna ordförandeposten i riksdagens förvaltningsutskott, det utskott som behandlar bl.a. invandrarfrågor.

Halla-Aho har fem-sex starkt invandringskritiska meningsfränder i sannfinnarnas riksdagsgrupp och han försökte sedan få en av dem utsedd till sin efterträdare som ordförande för förvaltningsutskottet. Riksdagsgruppen såg emellertid som ett slags lätt bestraffning till att en mindre kontroversiell gruppmedlem fick det uppdraget.

Partiordförande Timo Soini lovade i början av året att inga rasister tas med på partiets kandidatlistor i höstens kommunalval. Halla-Aho accepterades emellertid, eftersom han enligt Soini inte är rasist, den invandringskritiska attityden till trots.

Intrycket är att Timo Soini inte har råd att kasta ut Halla-Aho och hans anhang ur partiet. Halla-Aho har ju etablerat sig som en av de största röstmagneterna i Helsingfors valkrets.

Oppositionen mot flera stödpaket

I riksdagen fortsatte sannfinnarna och centern med att attackera Finlands fortsatta deltagande i stödpaketen till Grekland och Spanien. Det gjorde inget större intryck att sexpartiregeringen Katainen också beträffande stödet till Spanien lyckades förhandla sig fram till ett avtal som ger garantier för återbetalning av åtminstone en stor del av lånen. De spanska bankerna förband sig att återbetala 40 procent av lånen, vilket maximalt kunde tänkas säkra 770 miljoner euro enligt uppgifter från juli 2012 då avtalet ingicks.

Finland fick redan tidigare säkerheter för åtminstone en partiell återbetalning av lånen till Grekland om 20-30 år. Inget annat euroland har på den här punkten gjort gemensam sak med Finland. Den ideologiskt mycket heterogena regeringen Katainen höll nödtorftigt ihop mot attackerna från oppositionen beträffande stödet till Grekland och Spanien. Under året hördes dock också enstaka röster från regeringens egna led särskilt mot finländskt deltagande i ett eventuellt tredje stödpaket åt Grekland.

*Den ekonomiska krisen i Europa väckte het debatt.
Teckning: Wilfred Hildonen.*

Sannfinnarna både vann och förlorade

Höstens kommunalval i slutet av oktober tärde endast begränsat på samarbetsandan i regeringen Katainen. Man löste utåt problemen med att öppet medge de ideologiska åsiktsskillnaderna varpå man försökte hålla regeringspolitiken utanför valkampanjen så mycket som möjligt. Valet väntades ändå ge besked om hur landet låg beträffande den stora populistiska framstormningen från riksdagsvalet 2011.

Sannfinnarna fick i det valet 19,1 procent av rösterna och avancerade med det till positionen som nummer tre i ordningen bland landets största partier. Opinionsmätningarna förutspådde nu en klart lägre röstandel åt sannfinnarna än i riksdagsvalet. Sannfinnarna själva siktade emellertid in sig på en ny stor "valskräll" trots att partiets främsta trumfkort från riksdagsvalet – EU-politiken och stödet till Grekland – passade illa i kampanjen inför kommunalvalet. Jämfört med kommunalvalet år 2008 var det ändå under alla omständigheter upplagt för en stor framgång, eftersom sannfinnarna då fick bara 5,4 procent av rösterna.

Kommunalvalets resultat blev sedan tudelat för sannfinnarna, det blev både storseger och kännbar förlust beroende på vad man jämför med. Partiet fick nu 12,3 procent av rösterna, vilket alltså var nästan 7 procentenheter mer än i föregående kommunalval. Med det blev Soinis parti valets enda verkliga segrare. Men samtidigt tappade sannfinnarna nästan lika mycket jämfört med riksdagsvalet.

Timo Soini tog förstås i sina kommentarer fasta på partiets stora framryckning i kommunerna, men kroppsspråket skvallrade ändå om att han var klart besviken.

För de ledande regeringspartierna samlingspartiet och socialdemokraterna samt för oppositionspartiet centern var sannfinnarnas tillbakagång på riksplenet en lättnad. Samtliga tre förlorade litet terräng jämfört med föregående kommunalval, men det blev ändå en klar marginal till sannfinnarna. Samlingspartiet behöll positionen som landets största parti med 21,9 procent av rösterna (-1,6 procentenheter jämfört med kommunalvalet 2008) och sdp knep andra platsen med 19,6 procent (-1,6).

Centern fick 18,7 procent, vilket var 1,4 procentenheter sämre än i föregående kommunalval, men kännbart mera än de 15,8 procent som partiet fick i riksdagsvalet. Nye partiledaren Juha Sipilä var gladast av alla. Han hade klarat sitt första val som partiledare med den äran trots att det inte bar hela vägen fram till en förnyad position som landets största parti.

Av regeringspartierna var det bara svenska folkpartiet som med sina 4,7 procent av rösterna höll positionerna från föregående kommunalval. De gröna fick 8,5 procent (-0,4 procentenheter), vänsterförbundet 8,0 (-0,8) och kristdemokraterna 3,7 procent (-0,4). För de gröna fanns det alltså ingenting kvar av "Haavisto-effekten" från presidentvalet.

Röstningsprocenten i kommunalvalet stannade på bara 58,2, vilket är det näst sämsta valdeltagandet någonsin i ett finländskt kommunalval. År 2008 röstade 61,2 procent av de röstberättigade.

Politiker i rätten

Under året fortsatte den rättsliga behandlingen av vissa delar av valfinansieringsskandalerna från några år tillbaka. Samlingspartistiska riksdagsmannen Ilkka Kanerva, som också varit utrikesminister, dömdes i april till villkorligt fängelse i ett år och tre månader för grovt tagande av muta. Han lät bl.a. några affärsmän som också annars figurerade i valfinansieringshärvan delfinansiera hans stora 60-årsfest.

Centerriksdagsmannen Antti Kaikkonen och tidigare riksdagsmannen Jukka Vihriälä från samma parti hamnade inför rätta för att på otillbörligt sätt ha fått och/eller deltagit i beslut om valbidrag från centerns s.k. ungdomsstiftelse. Åklagaren yrkade på villkorligt fängelsestraff för Kaikkonen och ovillkorligt för Vihriälä. Domarna hade ännu inte fallit i slutet av året.

Fallet Kanerva skall ytterligare behandlas i hovrätten.

Växande underskott

Finland kämpade särskilt under det senare halvåret 2012 med en tilltagande försvagning av det ekonomiska läget och ett växande budgetunderskott. Finansministeriet och bankerna skrev undan för undan ner sina tillväxtprognoser så att det i december såg ut som om årets ekonomiska tillväxt skulle bli noll. För år 2013 förutspår finansministeriet en tillväxt på bara 0,5 procent.

Regeringen Katainen tänkte sig i regeringsprogrammet att underskottet i statshushållningen, som härrör sig från den senaste ekonomiska depressionen, skall fås att minska reellt från och med år 2015. Trots kännbara skattehöjningar och utgiftsnedskärningar balanseras budgeten för år 2013 med nya lån på totalt 7 miljarder euro. Mot slutet av år 2012 såg det ut som om regeringen tvingas till ytterligare skattehöjningar och utgiftsnedskärningar på 1,0-1,5 miljarder euro om statsskulden verkligen skall kunna fås att börja minska år 2015.

Det försämrade ekonomiska läget illustreras av att många storbolag – även flera sådana som fortfarande uppvisade stor vinst – tog till kännbara uppsägningar särskilt på hösten. Totalt förlorade 15 800 finländare sina jobb under året.

Ett särskilt sorgligt kapitel var den tidigare nationella stoltheten Nokia, som tappat marknadsandelar ute i världen och som därför sade upp hela 3 700 personer bara i Finland. Bland annat stängde man helt fabriken för tillverkning av mobiltelefoner i Salo där 780 personer därmed fick gå. År 2007 var Nokia fortfarande värt totalt 77 miljarder euro, fem år senare återstod bara drygt 5 miljarder av det värdet. Aktiens värde minskade från 20,55 euro till bara 1,55 euro. Alldeles i slutet av året kunde bolaget ändå för första gången på länge uppvisa relativt goda siffror.

Trots det växande budgetunderskottet och de övriga ekonomiska problemen var Finland fortfarande i slutet av året ett AAA-land, kreditvärdigheten var alltså fortfarande förstklassig.

Förlorad beställning får konsekvenser

Alldeles i slutet av året skakades hela Finland av beskedet att det sydkoreanskt ägda STX-företagets varv i Åbo gått miste om en beställning av en stor lyxkryssare för att finska staten inte ställt upp med ett lån på 50 miljoner euro. Det inträffade såg i slutet av året ut att ha fått även politiska konsekvenser i Finland.

Det handlade om en beställning i miljardklassen från rederiet Royal Caribbean Cruises, som även tidigare låtit bygga stora lyxkryssare i Åbo. Beställningen skulle ha säkrat 22 000-23 000 arbetsplatser, vilket skulle ha varit mer än välkommet i det försämrade ekonomiska läget. Finska staten lovade bevilja innovationsstöd för drygt 44 miljoner euro, men det var inte det STX-varvet ansåg sig behöva. Regeringen Katainen stannade för att ett lån på 50 miljoner euro skulle strida mot EU-reglerna och därför blev det tummen ner.

Beställningen gick i stället till STX-bolagets varv i Frankrike, som fick det begärda stödet av franska staten. Det här var tydligen möjligt för att franska staten är delägare i varvet i fråga. Då ställer EU-reglerna inga hinder i vägen.

Finlands regering bad ändå EU-kommissionen utreda om allt gått rätt till då det franska varvet fick beställningen.

Det inträffade orsakade omfattande protester i Finland. Både sannfinnarna och centern angrep regeringen för dess vägran att bevilja det begärda lånet och även bland regeringspartiet sdp:s anhängare var förbittringen stor. EU-reglerna borde enligt de här kritikerna inte ha fått hindra regeringen från att ro storbeställningen i hamn.

En opinionsmätning från december 2012 antydde att sannfinnarna plötsligt igen fått vind i seglen. För dem uppmättes nu en sympatiandel på hela 18,0 procent, vilket gav dem andra platsen bland de största partierna. Socialdemokraterna hade backat till 17,9 procent. Bedömarna såg de här förändringarna som en direkt följd av bråket kring den förlorade fartygsbeställningen.

ARNA SCHRAM

POLITIK OCH EKONOMI PÅ ISLAND 2012

Våren 2013 är sista året i mandatperioden för statsminister Jóhanna Sigurðardóttirs regering, som tog vid strax efter finanskraschen. Regeringen fick då ta itu med ett stort antal komplicerade utmaningar, och detta har präglat regeringens agenda alla de fyra åren.

Journalisten Arna Schram ger här en översikt över politik och ekonomi på Island under 2012.

När en valperiod går mot sitt slut, färgas alltid det politiska livet av att ett val är i antågande. I så måtto utgjorde 2012 inget undantag. Regeringen har haft bråttom dels att få klart diverse uppgifter som stått på agendan, dels att basunera ut de framgångar som nåtts under tiden vid makten. Oppositionen, däremot, har lagt krut på att framföra att regeringen har gjort ett dåligt jobb och förspillt en hel massa möjligheter. När detta skrivs tycks valkampen på det stora hela komma att handla om hur regeringen har lyckats och också om hur man kan förbättra levnadsvillkoren för medborgarna nu när de disponibla

*"Her er det! ... Tror jeg nok ... Lige om hjørnet."
Jóhanna og Steingrímur følger kortet "Ud af krisen". Tegning:
Halldór Baldursson.*

inkomsterna har minskat och kostnaderna för lån och basvaror samtidigt ökat. Av detta präglas vallöftena.

När man blickar ut över 2012 års politiska landskap är den största nyheten den att Jóhanna Sigurðardóttir, statsminister och ordförande för Socialdemokratiska alliansen (Samfylkingin), och Steingrímur J. Sigfússon, närings- och innovationsminister samt ordförande för Vänstern - De gröna (Vinstri Græn) inte kandiderar till fortsatt ordförandeskap i sina respektive partier. Jóhanna tänker till och med sluta med politiken och kandiderar inte till en plats i alltinget. Steingrímur är alltingskandidat, men lämnar alltså ifrån sig ordförandeklubban.

Förre ministern Árni Páll Árnason valdes till socialdemokraternas ordförande efter Jóhanna, ett val som han vann över Guðbjartur Hanneson som också han kandiderade till posten. Finansminister Katrín Júlíusdóttir valdes till vice ordförande och efterträdde därmed kommunpolitikern Dagur B. Eggertsson som inte kandiderade. Katrín Jakobsdóttir som varit Vänstern - De grönas vice ordförande, valdes till ordförande efter Steingrímur med stor majoritet av rösterna, men så hade hon heller ingen motkandidat. Till vice ordförande efter henne valdes Björn Valur Gíslason.

Några andra förändringar på de största partiernas ledarfront har inte timat, Självständighetspartiet (Sjálfstæðisflokkurinn) fråntaget. Dess vice ordförande Ólöf Nordal beslutade sig under 2012 för att lämna politiken. Kommunalpolitikern Hanna Birna Kristjánsdóttir kandiderade då till viceordförandeposten. Hanna Birna har avsevärt stärkt sin position i Självständighetspartiet de senaste åren även om hon förlorade ordförandevallet för inte alls länge sedan. Hon kom på första plats på partiets valsedel i Reykjavik i provvalet inför kommande alltingsval och tippas efterträda Bjarni Benediktsson som ordförande, som läget ser ut för närvarande. Bjarni har dock klart deklarerat att han inte är på väg bort och förmodligen kastar han längtansfyllda blickar mot statsministerstolen inför nästa valperiod. När detta skrivs tyder dock opinionsundersökningarna på att oddsen för en sådan utgång är rätt låga. Men allt kan hända, och när det gäller politik är en vecka en lång tid.

Väljarstödet fluktuerar

Opinionsundersökningar i slutet av 2012 och i början av 2013 tyder på att väljarsympatierna kommer att fortsätta fluktuera våldsamt. De fyra stora partierna tycks inte längre kunna ta något för givet. Till och med Självständighetspartiet som hittills varit störst på riksplanet, tycks, enligt undersökningar i mars 2013, löpa risk att förlora den positionen till Framstegspartiet (Framsóknarflokkurinn) som under större delen av valperioden inte alls haft särskilt höga siffror, stödet

har till och med legat under valresultatet. Båda regeringspartiernas stöd har enligt undersökningarna dalat långt under valresultatet från 2009.

Det är svårt att förklara så stora tapp av väljarsympatier, men en orsak kan härledas till resultatet av Icesave-saken och det faktum att Framstegspartiet och dess ledare Sigmundur Davíð Gunnlaugsson, hela tiden principfast talat mot att islänningarna skulle ingå avtal om betalning av Icesave-skulderna. När så islänningarna vann i domstol mot ESA, EFTA:s övervakningsorgan, som krävt att de skulle påta sig ansvaret för Icesave-kontona, verkade det som om väljarna var redo att belöna Framstegspartiet för att det alltid stått på sig i frågan, och ville straffa de andra, inklusive regeringspartierna, för att ha velat sluta avtal istället för att ta saken till domstol.

Resultaten från kommunalvalen 2010 antyder dock att väljarna är mer än villiga att bereda vägen för nya partier. Alltså har Ljus framtid (Björt fram-tíð) fått goda siffror i undersökningarna vintern 2012/2013. Detta är ett nytt parti under ledning av Guðmundur Steingrímsson, f.d. alltingsledamot för Framstegspartiet och Heiða Helgadóttir, vice ordförande i Bästa partiet (Besti flokkurinn), skämtpartiet som kom, sågs och segrade i Reykjaviks kommunalval. De har nu fått fram en namnlista i alla valkretsar och enligt opinionsundersökningarna är Ljus framtid nu större än Socialdemokraterna och Vänstern - De gröna. I enstaka undersökningar har Ljus framtid till och med varit landets näst största politiska parti. Det är dock svårt att säga varför just detta parti tycks skörda sådana framgångar, till skillnad från alla de andra nya partier som nu sett dagens ljus. En förklaring skulle kunna vara att partiet har lyckats bli en symbol för något nytt och fräscht och har attraherat människor som tidigare inte engagerat sig politiskt.

Hur det än är med den saken, tyder mycket på att Ljus framtid bara är en filial till socialdemokraterna, skillnaden mellan dessa partiers program är mycket liten, och i det sammanhanget kan först och främst nämnas kampen för Islands inträde i EU. Förutom Guðmundur har Róbert Marshall, socialdemokratisk alltingsledamot, gått över till Ljus framtid, varför partiet nu redan har två representanter i alltinget.

I skrivande stund ser det ut som att nio partier ställer upp i alltingsvalet. Det spekuleras vilt om den tänkbara regeringssammansättningen, och många spår att Framstegspartiet och Självständighetspartiet kommer att ingå i nästa regering. Opinionsundersökningarna tyder på att de kommer att kunna bilda en tvåpartiregering. Om detta sker, kan näste statsminister heta Bjarni Benediktsson eller Sigmundur Davíð Gunnlaugsson.

Ólafur Ragnar sitter kvar

Sommaren 2012 hölls presidentval, och den sittande presidenten Ólafur Ragnar Grímsson kandiderade för femte perioden i rad. Fem motkandidater ställde upp och den hårdaste konkurrensen kom från en ung och känd journalist och tv-personlighet, Þóra Arnórsdóttir.

Det stora antalet motkandidater reflekterade de många röster som höjts om att Ólafur Ragnar hade suttit alltför länge på presidentposten, men i denna debatt fanns också inslag av partipolitik. Presidenten hade hänvisat regeringens lag om att Icesave-kontona skulle betalas av de isländska skattebetalarna till folkomröstning, vilket inte sågs med blida ögon av regeringspartiernas ledare. Ólafur Ragnar var därför inte populär hos regeringen.

Þóra var en av dem som nämnades som en möjlig kandidat i upptakten till presidentvalet, och efter en opinionsundersökning i början av året som antydde att hon skulle kunna besegra Ólafur Ragnar, beslutade hon sig för att ge sig in i leken. Hon hade övertaget över samtliga kandidater de första veckorna, enligt opinionsundersökningarna, men då hade ännu inte Ólafur Ragnar gjort mycket väsen av sig. Men mycket snart efter att han formellt gav sig in i valkampen började han ta in på Þóras försprång. Några veckor före valet hade opinionen vänt och segern verkade vara i hamn. När alla valsedlar hade räknats hade han fått knappt 53 % av rösterna, medan Þóra fått drygt 33 %.

Þóra tilltalade många i sin egenskap av ung och stark kvinna med stor

*Præsidentparret. Under løberen skimtes "Islands forfatning" og "Sag EFTA-domstolen".
Tegning:
Halldór Baldursson.*

familj – hon födde till och med barn mitt i valkampen, men när allt kom till kritan rådde hon inte på Ólafur Ragnar, en man med decennielång politisk erfarenhet. I det sammanhanget hävdades det att Þóra var socialdemokraternas kandidat, men sådana påståenden avvisade hon alltid med kraft. Förmodligen lyckades hon dock aldrig helt tysta det ryktet, och det var också uppenbart att hon var mycket omtyckt i de socialdemokratiska leden där man inte var glad åt att ha en president som, likt Ólafur Ragnar, kunde få för sig att förpassa regeringens svåra frågor till folkomröstning.

Landet äntligen kvitt Icesave

Icesave-saken var en av de svåra och komplicerade politiska frågor som de styrande på Island fick i famnen efter att bankerna kollapsade hösten 2008. I korta drag handlade det om huruvida den isländska staten, och därmed de isländska skattebetalarna, bar ansvaret för Icesave-kontona – gamla Landsbankis konton i Storbritannien och Nederländerna. De styrande tillsatte avtalsnämnder som gick med på att islänningarna skulle täcka de insättningar som fanns på britternas och holländarnas konton, en lösning som islänningarna själva avvisade med bestämdhet när de två gånger fick möjlighet att folkomrösta.

Icesave-saken blev ett politiskt stridsäpple, de politiska partierna delade upp sig i läger allt efter sin inställning till hur saken skulle lösas, och Islands president gjorde sig impopulär i regeringskretsarna genom att hänvisa frågan till folkomröstning, som nämndes ovan. Det parti som allra starkast tog avstånd från tanken att islänningarna skulle betala Icesave-skulderna var Framstegspartiet.

EFTA:s övervakningsorgan ESA, drog i slutet av 2011 den isländska staten inför rätta med anledning av Icesave-frågan, bl.a. med motiveringen att likhetsprincipen i EES-avtalet hade brutits genom att isländska kontohavares insättningar i isländska banker hade varit garanterade, men inte de brittiska och holländska spararnas insättningar. De juridiska kvarnarna malde långsamt, men i början av 2013 kom EFTA-domstolen fram till att islänningarna frikändes och att de inte var ansvariga för Icesave-skulderna. "Island vann" löd rubrikerna i isländska media, och nationen drog en lättadens suck. Trots att det ändå fanns en hel del som tyckt att man borde avtala om skulderna eftersom man tog en stor risk med att dra saken inför domstol, ansågs det allmänt att islänningarna inte borde betala en enda krona. De borde med andra ord inte ta på sig en skuld som orsakats av en privatägd bank.

När EFTA-domstolens dom tillkännagivits, blev det stora förändringar i de politiska partiernas väljarstöd i opinionsundersökningarna. Framstegspartiets sympatier ökade markant och i mars hade partiet enligt undersökningarna större stöd än Självständighetspartiet, landets största parti. Det verkade som

om väljarna belönade partiet för dess inställning till Icesave-saken. Vid samma tid förlorade regeringspartierna, Socialdemokraterna och Vänstern - De gröna, väljarsympatier, och det samma gjorde Självständighetspartiet vars ledare Bjarni Benediktsson förespråkade en avtalslösning. Det är förmodligen alltför enkelt att söka förklaringar till dessa förändringar enbart i partiernas inställning i Icesave-saken, men man kan heller inte utesluta en viss påverkan.

Ändringar i grundlagen dröjer

En av de frågor som regeringspartierna, inte minst socialdemokraternas ledare Jóhanna Sigurðardóttir har betonat under mandatperioden, är nödvändigheten av en översyn av den isländska grundlagen. Frågan väcktes i samband med protesterna efter finanskraschen, och som rapporterats här i tidigare översikter, utlystes 2010 allmänt val till ett grundlagsråd vars uppgift skulle vara att revidera författningstexten. Alla kunde kandidera till detta råd, men det väckte uppmärksamhet att de flesta som till sist blev invalda var kända profiler i det isländska samhället. Högsta domstolen förklarade valet ogiltigt, men därefter beslutade alltinget att tillsätta ett grundlagsråd med just de medlemmar som blivit valda.

Rådet lämnade ifrån sig ett förslag till ny grundlag sommaren 2011, men efter det tog det lång tid för frågan att komma upp på alltingets dagordning. En kommitté bestående av alltingsledamöter tog över arbetet med förslaget och

*Folkeafstemning
20.10.2012.
Vejledende folkeaf-
stemning om forfat-
ningsrådets forslag
til altingsforslag om
forfatningslov og speci-
fikke dermed forbundne
tvivlsspørgsmål.
Hvis folk ikke fatter
det nu, går jeg gerne
topløs.
Tegning:
Halldór Baldursson.*

på deras bord låg det så i ungefär ett år innan man bestämde sig för att inhämta folkets åsikt om huruvida alltinget skulle lägga förslaget till grund för ett lagförslag om ny grundlag. Folkomröstningens resultat skulle vara rådgivande och inte juridiskt bindande. Tre gånger tidigare hade alltinget utlyst rådgivande folkomröstningar: 1908 om importförbud på alkohol, 1916 om pliktarbete för manliga medborgare och 1933 om alkoholförbudets avskaffande.

Återigen gick islänningarna till valurnorna hösten 2012 och nu för att rösta om huruvida grundlagsrådets förslag skulle ligga till grund för en ny konstitution. Dessutom ombads de ta ställning till fem andra frågor, bl.a. till huruvida naturresurser som inte var i privat ägo skulle deklarerats vara i statlig ägo, huruvida statskyrkan skulle omfattas av grundlagen, samt huruvida man bör tillämpa jämn röstfördelning. Enligt nuvarande valsysteem har röster som avläggs ute i landet större tyngd än röster som avläggs i huvudstadsområdet.

En stor majoritet, nästan 70 %, av dem som deltog i folkomröstningen ville att grundlagsrådets förslag skulle ligga till grund för en ny författning. Valdeltagandet var knappa 50 %. De flesta röstade för att naturresurser skulle förstatligas, att statskyrkan skulle omfattas av författningen samt att jämn röstfördelning skulle tillämpas. Resultatet av folkomröstningen var alltså mycket tydligt, men ändå kritiserades det, på grund av att valdeltagandet var såpass lågt i jämförelse med normalt valdeltagande på Island. De som intresserade sig för grundlagen viftade bort den kritiken och sa att de som låg på sofflocket genom att göra så överlät avgörandet till dem som deltog.

Den parlamentariskt tillsatta kommittén tog upp saken igen efter folkomröstningen och la fram ett förslag som till största delen byggde på grundlagsrådets förslag, dock med vissa förändringar, bl.a. efter att diverse experter kommit med synpunkter. När detta skrivs har alltinget ännu inte lyckats komma till beslut, bl.a. på grund av invändningar från sakkunniga jurister som anser att förändringarna i grundlagen kommer att skapa juridiska oklarheter, och detta har återigen gett upphov till oenighet både inom partierna och mellan dem. Det står också klart att hela processen har tagit mycket lång tid och förhalats på så gott som varje stadium. Tiden håller därför på att rinna ut med risk för ytterligare fördröjning. Det är rätt osannolikt att man kommer att gå till beslut före alltingsvalet i slutet av april.

Ekonomi och budgetproposition

2012 uppgick statens inkomster till 735,4 miljarder ISK, vilket ska jämföras med 680,7 miljarder ISK året innan, alltså en ökning med 54,7 miljarder eller 8 %. Inkomsterna utgör 43 % av BNP. Större delen av inkomsterna, 289,1 miljarder ISK, härrör från inkomstskatt, en ökning med 22,3 miljarder ISK jämfört med förra året. Inkomsterna från skatter på varor och tjänster var 22,1 miljarder ISK vilket är en ökning med 16 miljarder.

Statens utgifter 2012 uppgick till knappa 794 miljarder ISK, vilket motsvarar 46,5 % av BNP och en ökning med 2,9 % från 2011. De största utgiftspos-terna är löner som ligger på den budgeterade summan 253,3 miljarder ISK, köp av varor och tjänster, jämte utbetalning av försörjningsstöd till hushållen. Det beräknas att statens räntekostnader blir cirka 91 miljarder 2012 vilket är en ökning med 8,5 % från 2011. Statens investeringar uppgick till 31,4 miljarder ISK vilket är en ökning med 6 %.

Statens eget kapital, alltså monetära tillgångar när skulder dragits ifrån, var negativt, med ett underskott på 830 miljarder ISK i slutet av 2012, jämfört med ett underskott på 716 miljarder 2011. Totalt uppgick statens skulder till 1935 miljarder ISK i slutet av 2012, eller 119 % av årets BNP-prognos. Som jämförelse var statskulden 1 865 miljarder 2011, vilket också det motsvarade 119 % av BNP.

Tillväxten under året var 2,2 % och inflationen var 5,2 %. Arbetslösheten låg på 5,8 %, vilket är hälften av vad den var efter bankkraschen. Prognosen för arbetslösheten under 2013 är 4,3 %, sedan 4,3 % 2014 och 4,2 % 2015.

I statsbudgeten för 2013 räknar man fortfarande med underskott det året om ca tre miljarder. Man gör inga stora förändringar i skattesystemet, såsom gjordes åren innan, och uttrycker heller inga krav om nedskärningar, utan statsbudgetens mål bör uppnås med vad man kallar "normal" återhållsamhet. Man betonar särskilt en ökning av barnbidraget för att underlätta för barnfamiljerna och man skjuter till extra pengar till infrastrukturella åtgärder med syfte att skapa arbetstillfällen.

Sänkt tempo i diskussionerna om EU-medlemskap

Förhandlingar om Islands inträde i EU fortsatte under 2012 men i början av 2013 bestämde sig regeringen för att dra i bromsen tills alltingsvalet genomförts i april. Det innebär bl.a. att man inte fortsätter förhandla om de frågor som ännu inte öppnats förrän valet är avklarat. Bland de frågor som återstår finns de känsliga områdena lantbruk och fiske.

Utrikesminister Össur Skarphéðinsson, socialdemokrat, lämnade bl.a. den förklaringen att man måste låta politikerna få utrymme att driva valkampanjerna utan att behöva störas av EU-förhandlingarna. Politiska kommentatorer anser att beslutet kan kopplas till ett växande EU-motstånd inom Vänstern - De gröna, det andra regeringspartiet, trots att man kommit överens om medlemsförhandlingarna i regeringsförklaringen. Socialdemokraterna är det enda politiska partiet, förutom det nybildade Ljus framtid, som definitivt deklarerat att man är för ett isländskt medlemskap i EU.

Men alla socialdemokrater var inte nöjda med regeringens beslut att ta paus i överläggningarna. Det ansågs vara ett svaghetstecken att man gav efter

i denna fråga. Andra ansåg dock att detta beslut inte hade någon egentlig betydelse. Det var i själva verket bara spel för gallerierna för att gjuta olja på vågorna strax före alltingsvalet. Såväl Framstegspartiet som Vänstern - De gröna har fört på tal att det vore riktigast att låta folket göra sin röst hörd i en folkomröstning om huruvida förhandlingarna om medlemskap i EU ska fortsätta, och det är inte osannolikt att man väljer detta framgångssätt efter valet i april. Islänningarna får då gå till valurnorna ännu en gång i slutet av 2013.

Landsdomssaken fortsätter i Strasbourg

Ännu en gång måste nu nämnas en stor fråga som har sitt ursprung i den ekonomiska kraschen hösten 2008, och det gäller majoritetsbeslutet i alltinget om att dra förre statsministern Geir H. Haarde inför landsdomstol. Man ville låta pröva juridiskt om han hade brutit mot lagen om ministeransvar i upptakten till kraschen genom att inte agera i tillräcklig omfattning för att hejda fallet.

Huvudförhandlingarna började tidigt i mars 2012 och omfattade fyra åtalspunkter som berörde hans arbete som statsminister under tiden februari 2008 till början av oktober samma år. Den första punkten gällde bristande kontroll av effektiviteten i arbetsgruppen för finansiell stabilitet. Den andra åtalspunkten gällde att inte ha tagit initiativ till en neddragning av banksystemet. Tredje punkten gällde att han inte förvissat sig om att man vidtog åtgärder för att föra över Landsbankis Icesave-konton i Storbritannien till ett dotterbolag, och

*Noah til forhenværende
statsminister Geir H.*

*Haarde: Jo, skynd dig
så om bord. Det er dem
der købte luksus og
fladskærm i 2004 der
er skyld i syndefloden.*

Tegning:

Halldór Baldursson.

slutligen en fjärde punkt om att inte ha hållit statsrådsmöten om viktiga frågor. Ett par ytterligare anklagelser hade tidigare avvisats av domstolen.

Ett stort antal av landets tidigare och nuvarande makthavare, bland andra Jóhanna Sigurðardóttir, som också satt med i Haardes regering, var inkallade som vittnen, och det isländska folket följde händelseutvecklingen mycket noggrant, trots att direktutsändning från förhandlingen inte var tillåten. Journalister har ju möjlighet att skicka ut skriftliga skildringar på internet och via twitter. Domen avkunnades i slutet av april och den förre statministern friades då på de tre första punkterna men fälldes för den sista: att inte ha samman kallat till statsrådsmöten i viktiga politiska frågor. Han fick dock inget straff. Alla rättegångskostnader föll på staten.

Geir H. Haarde var ända från början mycket missnöjd med åtalet och ansåg att det bottnade i politisk förföljelse. I ett pressmeddelande som skickades ut efter att domen fallit var hans formulering att yxan hade lyfts högt men att hugget hade missat. Han beslutade sig för att ta saken vidare till Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna i Strasbourg. "I ljuset av den särställning denna fråga har i isländsk rättshistoria och det prejudikat som en politisk rättegång av detta slag kan skapa på andra ställen i Europa, särskilt med tanke på den finansiella kris som grasserar, anser jag det vara min skyldighet att pröva saken inför den högsta instansen för mänskliga rättigheter i Europa".

Inget avgörande har ännu meddelats från denna instans.

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

HARALD STANGHELLE

I DEN NORSKE TRAGEDIENS SKYGGE Politikk og økonomi i Norge i 2012

En rekke saker som gjelder habilitet hos enkelte statsråder har skapt en viss turbulens i Stoltenberg-regjeringen i 2012. Men saker hvor kjente politikere er innblandet i saker som gjelder seksuelle overgrep, har vært enda mer krevende. Dette er likevel ingenting mot den detaljerte og meget harde kritikken 22. juli-kommisjonen kom med mot regjeringens manglende beredskap og evne til å håndtere terroranslaget i 2011.

I denne oversikten ser *Aftenpostens* politiske redaktør også på en norsk økonomi uten større problemer, og gjør seg noen tanker om det forestående valg til Stortinget – høsten 2013.

Små, men vanskelige saker for regjeringen Stoltenberg

For statsminister Jens Stoltenberg har 2012 vært de vanskelige sakenes år. Saker som har skapt et inntrykk av en regjering uten tilstrekkelig styringsfart. Det er et noe fortegnet bilde, for mye av det som har skapt støy i det offentlige rommet, er saker som i seg selv ikke er så store og alvorlige. Likevel har de bidratt til et bilde av en regjering med mye uryddighet. Det gjelder eksempelvis næringsminister Trond Giske – gjennom mange år nå nevnt som en av Arbeiderpartiets kronprinsler – som gjennom hele året har vært en favorittskytteskive for opposisjonen. Den aktive og medievennlige næringsministeren er anklaget for å ha valgt ut både partivenner og private venner som kandidater til sentrale posisjoner og verv i viktige aksjeselskaper der den norske stat har en betydelig eierandel – eller står som eneeier.

Kravet om en ryddig og forutsigbar eierskapspolitikk er det ingen uenighet om blant norske politikere. Det er praksis det ofte blir strid om. Opposisjonen hevder at næringsministerens måte å håndtere dette sakskomplekset har vært preget av maktarroganse og kameraderi. Stortingets kontroll- og konstitusjonskomite har gått statsråd Giske nærmere etter i sømmene, men uten å finne forhold som gir dekning for de mest alvorlige påstandene.

Fra tid til annen hevdes det at denne komiteen de siste årene har utviklet seg til å bli en av de viktigste i den norske nasjonalforsamlingen. Et slikt rykte skyldes selvfølgelig at Norge nå på åttende året har en flertallsregjering. Den er også en koalisjonsregjering der tre forskjellige partier nødvendigvis

bruker mye tid på å samle seg om en felles politikk. Det gir lite rom for at opposisjonen kan påvirke retningen når sakene omsider kommer til Stortinget. Slikt skaper en frustrert opposisjon, og er nok en av grunnene til at man i stadig sterkere grad har brukt kontrollkomiteen til "å plage" regjeringen. En slik utvikling passer også inn i den form for mediedramaturgi som dyrker både konflikter og det som gjelder enkeltpolitikere.

En annen sak fra 2012 som også dreier seg om en statsråds grenser, rammet SV-leder Audun Lysbakken. Like før han ble valgt som Sosialistisk Venstrepartis nye leder måtte han gå av som barneminister fordi han hadde bevilget penger til en organisasjon som stod ham nær – både politisk og personlig.

Da saken ble kjent beklaget Lysbakken at han ikke hadde erklært seg inhabil da de aktuelle bevilgningene ble behandlet i hans departement. Stadig flere opplysninger førte til en nokså umulig situasjon for den unge statsråden, og han valgte å gå av. Et viktig moment i vurderingene var nok at Lysbakken ønsket arbeidsro rundt sin nye posisjon som leder for et SV som skulle gjenreises etter et elendig valgresultat ved kommunevalget høsten 2011.

Men enda en gang ble det skapt tvil rundt ett av Stoltenberg-regjeringens mest sentrale medlemmer. Det ble det også gjort da utenriksminister Jonas

Et borgerlig trekløver med partiledere kan smile, mens statsminister Stoltenberg bærer sprikende staur – dvs. lederne for Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti. Tegning: Inge Grødum.

Gahr Støre ble anklaget for inhabilitet i forbindelse med at en mangeårig venn var forretningsmessig engasjert i prosjekter som var omfattet av regjeringens nordområdesatsing. Saken var slett ikke så klar som i Lysbakkens tilfelle, men det ble "en ripe i lakken" på utenriksministeren.

Ny helseminister

Jonas Gahr Støre har i hele Jens Stoltenbergs regjeringstid vært en av statsministerens nærmeste fortrolige. Som utenriksminister har han vært svært populær og har fått svært mye god omtale for sin måte å opptre på. Støre har også vært en gjenganger i spekulasjonene om hvem som ville bli Stoltenbergs etterfølger som Arbeiderpartiets leder.

Disse spekulasjonene blomstret da Støre høsten 2012 gikk av som utenriksminister og ble helseminister. I en rekke analyser av dette skiftet ble det lagt vekt på at Støre av hensyn til sin fremtid i partiet trengte erfaring fra et annet departement enn Utenriksdepartementet. Det er først i møtet med norsk innenrikspolitikker at en politiker får vist seg ordentlig frem.

Jens Stoltenberg hadde imidlertid nok av andre gode grunner til å be Jonas Gahr Støre påta seg jobben som helseminister. Sykehussektoren har lenge vært inne i store omstillinger og misnøyen innad har vært stor. Planer om å nedlegge enkelte mindre sykehus har dessuten skapt et meget sterkt og høyrøstet lokalt engasjement flere steder. I en slik situasjon trengtes det en ny og offensiv helseminister.

Støre har bakgrunn både som Gro Harlem Brundtlands nære medarbeider i Verdens helseorganisasjon (WHO) og som generalsekretær i Norges Røde Kors. Han kom altså til et felt som ikke var ukjent for ham. Ny utenriksminister ble Espen Barth Eide – en meget erfaren forsker og politiker med sikkerhets- og utenrikspolitikker som spesialfelt.

Sex og politikk

Arbeiderpartiet har det siste året også hatt vanskelige saker på et helt annet plan enn det som er nevnt.

En av partiets mest populære og kjente lokalpolitikere, ordføreren i Vågå kommune i Oppland fylke, ble dømt for å ha misbrukt en meget ung jente seksuelt. Dommen er anket til en høyere rettsinstans. Ordføreren tilhørte de relativt få lokalpolitikere som Jens Stoltenberg hadde nær kontakt med. Ekstra pikant ble saken fordi Vågå-ordføreren hadde tatt den nesten 40 år yngre jenta med på middag og møter med statsministeren.

En annen sex-sak ble avslørt i Troms Arbeiderparti der en av regjeringens mest profilerte statssekretærer trakk seg etter å ha erkjent et utilbørlig forhold til en ung partifelle. Saken vakte både oppsikt og debatt, og igjen ble

Arbeiderpartiet tvunget til å bruke tid og energi på en sak som lå svært langt fra den politikk partiet ønsker å konsentrere seg om. Men alt dette blir likevel ubetydelig i forhold til den store evalueringen av det som skjedde 22. juli.

Rapporten fra 22. juli-kommisjonen

For 2012 var et viktig år for den norske 22. juli-forståelsen. På våren pågikk straffesaken mot Anders Behring Breivik og i august ble han dømt til lovens strengeste straff. På samme tid offentliggjorde 22. juli-kommisjonen sin rapport om hva som skjedde før og på denne svarte julifredagen i norsk historie. Regjeringen nedsatte allerede i august 2011 den såkalte GjØrv-kommisjonen – navngitt etter kommisjonsleder Alexandra Bech GjØrv – med den marsjordre at man ville ha en "ærlig og usminket" rapport. Det ble den da også, men kritikken som ble rettet mot både politiet og beredskapsmyndighetene var mye mer knusende enn noen hadde tenkt seg på forhånd. Den brutale konklusjonen var at politiet kunne og burde kommet til Utøya tidligere – liv kunne slik vært reddet. Grubbegaten utenfor det ødelagte regjeringskvartalet kunne og burde vært stengt lenge før 22. juli, men byråkratisk sommel og politisk uklarhet gjorde at Anders Behring Breivik uhindret kunne kjøre bombebilen helt inn til det norske maktsentret.

GjØrv-rapporten er et sviende oppgjør med en elendig beredskapskultur og en styringskultur som ikke holdt mål da det virkelig gjaldt. Rapporten rammet politiet og byråkratiet, men også helt sentrale politikere, til og med statsministeren og hans kontor. Dessuten dokumenterte rapporten at det den 22. juli ble gjort en rekke alvorlige feil – delvis som en konsekvens av systemer som ikke fungerte, men også i form av beslutninger der sentrale aktører innenfor politiets operative ledd rett og slett ikke viste seg den dramatiske situasjonen voksen.

Det var ventet at GjØrv-kommisjonen ville komme med kritikk, men det kom totalt uventet at kritikken ville være så knusende og altomfattende. Spesielt overraskende var det nok at kritikken rammet en hel styringskultur. Dessuten ble det tegnet et dystert bilde av evnen hos de ulike ansvarlige for beredskapen til å samarbeide med hverandre. 22. juli-rapporten vakte naturlig nok enorm oppsikt og har preget den norske debatten siden den ble presentert i august 2012. Den har vært utgangspunktet for en redegjørelse for Stortinget av statsminister Jens Stoltenberg. Der beklaget Stoltenberg at de mange feil og mangler rapporten avslørte førte til så tragiske resultater da terrorkatastrofen rammet Norge.

Videre har rapporten vært utgangspunktet for en høring og videre behandling i Stortingets kontroll- og konstitusjonskomite. Der måtte for første gang en sittende statsminister møte til høring for nasjonalforsamlingens kontrollorgan.

22. juli-høringene var vonde og vanskelige i Stortinget. Tegning: Inge Grødum.

I mars 2013 behandlet Stortinget denne saken som endte med et enstemmig vedtak der det rettes klar kritikk mot myndighetenes håndtering av beredskapsarbeidet. Opposisjonen ønsket primært en kritikk som klarere rammet regjeringen, men så verdien av en kritikk som hele det politiske Norge kunne samle seg bak. Derfor aksepterte man å være med på et vedtak som ikke så konkret pekte på Stoltenberg-regjeringen.

Burde Stoltenberg gått av?

Helt siden Gjørv-kommisjonen kom med sin rapport har det vært en viss debatt i Norge om Jens Stoltenberg burde gå av som følge av kritikken. Debatten har ikke vært så intens på dette punktet, også fordi ingen av opposisjonspartiene har valgt å flage et slikt standpunkt. Selv har statsministeren svart at hans måte å ta ansvar på, er å forbedre og reparere det som ikke fungerte. Hans skarpeste kritikere har hevdet at en statsminister som leder en regjering med ansvar for så mange feilgrep, må ta ansvar ved å gå av. Når dette ikke har blitt til en storm mot statsministeren henger det også sammen med at Jens Stoltenberg og Arbeiderpartiet også var 22. juli-terroristens fremste offer. Anders Behring Breivik ønsket å ramme sosialdemokratiet spesielt. Det var da også grunnen til at sosialdemokratisk ungdom samlet til sommerleir på Utøya ble målet for hans massakre. I et slikt perspektiv er det ikke så vanskelig å se det paradoksale i at Stoltenberg – og dermed Arbeiderpartiet – skulle falle som en konsekvens av tragedien.

Opposisjonspartiene er dessuten varsomme med å forme en så konkret og sterk kritikk at man risikerer at sympatien vil komme statsministeren og hans parti til gode. Dessuten vet opposisjonen at Gjørv-kommisjonens kritikk

allerede har rammet Arbeiderpartiet på et område der partiet er sårbart. For det er jo nettopp styringsdyktigheten dette partiet har fremholdt som et av de viktigste argumentene for å stemme på Arbeiderpartiet. Det har vært noe trygt over nettopp dette. Nå viser det seg at virkeligheten er mer komplisert. Et Arbeiderparti-styrt Norge er ikke nødvendigvis noen garanti for et kvalitativt godt styrt land. Bevisstheten om dette vil være med inn i valgkampen 2013, men det vil neppe bli brukt i åpne debatter. Likevel representerer det en svekkelse av Arbeiderpartiets gode historiske rykte som selve styringspartiet i Norge.

Like før påske la Stoltenberg-regjeringen frem en omfattende stortingsmelding der de 31 konkrete forslagene til beredskapsforbedring som Gjørv-kommisjonen kom med, er "adressert", som det kalles. Det er foreløpig siste akt i den lange historien om 22. juli-terrorens innvirkning på det norske samfunnet. De fleste av forslagene vil få bred politisk støtte, og opposisjonens kritikk mot denne stortingsmeldingen er ikke særlig sterk. Det sier også sitt om hvor vi i dag står i en sak som har opptatt oss nordmenn helt siden denne fatale juli-fredagen for knappe to år siden.

Ingen økonomisk krise i Norge

Mens både statsminister og regjering har slitt med en rekke vanskelige saker gjennom det siste året, så er det meget få tegn til at den økonomiske krisen også rammer Norge i vesentlig grad. Selvsagt bekymrer den eksportnæringene, men de fleste økonomiske parametre peker riktig vei for vårt lands vedkommende. I den siste av Statistisk Sentralbyrås (SSB) faste økonomiske utsyn

Alt går oppover i norsk økonomi, og finansminister Sigbjørn Johnsen kan smile tilfreds. Tegning: Inge Grødum.

– presentert i mars – forventes det en fortsatt konjunkturoppgang, men den karakteriseres nå som "meget moderat". Med andre ord er det en slappere oppgang enn vi i Norge har vært vant til.

SSB peker på at det går dårlig for mye av den tradisjonelle norske eksportindustrien. Krisen i den europeiske realøkonomien betyr naturlig nok mindre etterspørsel etter norske varer og tjenester. Situasjonen i Europa er også forklaringen på den store arbeidsinnvandringen til Norge fra EU-landene. Det er medvirkende til at SSB nå spår at den norske arbeidsledigheten vil bli liggende på et litt høyere nivå enn det vi har vært vant til de sist årene. Likevel er det viktig å understreke at den norske ledigheten er eksepsjonelt lav når vi sammenligner med resten av landene i EU/EØS-området.

«Handlingsregelen»

Helt siden 2001 har den såkalte handlingsregelen vært en av de viktigste bærebjelkene i den økonomiske politikken. Det er en regel for å fase en stadig større strøm av oljepenger inn i norsk økonomi, men den legger også en demper på politiske ønsker om å bruke oljepenger til å finansiere alle gode formål. Samtlige partier – med Fremskrittspartiet som unntak – støtter nå handlingsregelen. Den fremstilles nærmest som en forutsetning for en ansvarlig og langsiktig økonomisk politikk med et perspektiv som strekker seg over flere generasjoner. Nettopp derfor kommer en eventuell ny borgerlig regjeringsforhold til handlingsregelen til å bli en viktig del av valgkampen. Høyre har alltid støttet den, mens Fremskrittspartiet er mot. Det skaper en viss spenning med hensyn til hvor mye penger en regjering der begge disse partiene er med har til disposisjon. Det er en uklarhet Arbeiderpartiet helt sikkert vil vite å utnytte. For stortingsvalget i september har ganske lenge preget den politiske debatten i Norge.

Mot stortingsvalg høsten 2013

De tre koalisjonspartiene sliter med dårlige meningsmålinger. Ingenting tyder imidlertid på at Arbeiderpartiet, Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti ønsker seg ut av regjeringsskottene. Selv en viss regjeringsslitasje peker ikke i den retning. Denne slitasjen kan snarere spores i mangelen på nye politiske initiativ. Det er da også dette siste regjeringen anklages for – også av sine egne. Høyre har i lang tid vært den store vinneren på alle meningsmålinger. Partiet – som fikk 17,2 prosent ved det forrige stortingsvalget – har nå en oppslutning på mellom 30 og 35 prosent. På de fleste målinger er partiet større enn Arbeiderpartiet. Fremskrittspartiet – som med sine 22,9 prosent i 2009-valget er Stortingets største opposisjonsparti – har hatt en markert tilbakegang fra dette nivået, og ligger nå i gjennomsnitt rundt 15 prosent.

Høyres leder Erna Solberg har all grunn til å smile med tanke på valget til høsten, mens andre sliter med sperregrensen. Tegning: Inge Grødum.

På noen målinger har Høyre og Fremskrittspartiet flertall på Stortinget. På andre må disse to ha hjelp fra Kristelig Folkeparti og Venstre for å oppnå flertall. Begge disse to partiene har imidlertid erklært at de ønsker regjeringsskifte. Det er mer uklart om de selv er rede til å gå inn i en regjering der også Fremskrittspartiet er med. Det kan fortsatt skje mye frem mot valget i september som forandrer dette bildet, men i lang tid nå har meningsmålingene pekt mot et regjeringsskifte.

Endringer i styrkeforholdet mellom partiene?

Vi ser et Høyre som i mange spørsmål legger seg mer mot sentrum i norsk politikk. Eksempelvis har partiet dempet noen av de standpunktene i arbeidslivsspørsmål som sterkest har provosert fagforeningene. Arbeiderpartiet på sin side er i ferd med å utmeisle et program som på noen områder, eksempelvis når det gjelder skolepolitikk, nærmer seg standpunkter der Høyre tidligere har

vært nokså enerådende. Selvsagt er det fortsatt skillelinjer i norsk politikk, men sett med et "utenfrablakk" er ikke motsetningene dramatiske.

Mye av diskusjonen har vært preget av hvilke partier som vil utgjøre en borgerlig regjering. Venstre og Kristelig Folkeparti har gjennom mange år vært klare på at de politiske motsetningene mellom dem og Fremskrittspartiet er for store til at man kunne støtte, og eventuelt være med i, en regjering der dette partiet satt. "Heller Jens enn Jensen" (Frps leder Siv Jensen), brukte det liberale Venstres tidligere leder som slagord. Dette har forandret seg det siste året. Etter snart åtte år med rødgrønn koalisjonsregjering er nå et regjeringsskifte blitt det strategiske hovedmålet – også om det skulle komme til å innebære en regjering der Fremskrittspartiet er med.

Slik er vi i 2013 ferd med å se et slags hamskifte i norsk politikk – 40 år etter at et populistisk høyreparti så dagens lys her i landet er det nå en mulighet for at det samme partiet får regjeringsmakt. Slik sett er det en mulighet for at det skrives politisk historie etter valget i september.

I Norge har det i vinter vært tilløp til en diskusjon om vi er i ferd med å se konturene av et nytt mønster i styrkeforholdene mellom partiene der Høyre og Arbeiderpartiet er jevnstore, Fremskrittspartiet mellomstort, mens de fire andre stortingspartiene er redusert til småpartier. Det gjenstår å se om valget vil bekrefte et sikt mønster, men begrepet "sperregrensepartier" er allerede for lengst innført i den politiske journalistikken. Ved forrige valg falt Venstre under sperregrensen på 4 prosent. Det nye er at SV, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet alle har sett målinger der de har ligget under denne magiske grensen.

Det er nesten utenkelig at alle fire vil havne under sperregrensen – samtlige kan like gjerne komme over. Likevel er dette interessant fordi det markerer en sterk svekkelse av sentrum som en kraft i norsk politikk. Den har tradisjonelt sett vært meget innflytelsesrik, og fra 1997 til 2000 ledet da også Kjell Magne Bondevik en ren sentrumsregjering av KrF, Venstre og Senterpartiet. Et SV under sperregrensen vil dessuten svekke det lille vi har av klassisk parlamentarisk venstreside i dette landet.

Det siste året har disse fremtidspekerne vært en del av den politiske debatten – og den politiske virkeligheten i Norge. En virkelighet som preges av flere motstridende trekk: Eftervirkningene etter en nasjonal tragedie, strålende økonomi i et internasjonalt hav av krise, og et velgerfolk som ønsker å skifte ut et regjeringsslitent mannskap.

ANDERS WETTERGREN

DRAMATISK START PÅ ÅRET

Svensk politik 2012

Inledningen på 2012 i svensk politik blev dramatisk för flera partiledare. En fick gå efter mindre än ett år på ordförandeposten och en sittande partiledare utmanades om makten. De politiska motsättningarna under året var däremot ganska små.

Anders Wettergren är fil. doktor i statskunskap och har varit andreredaktör på *Göteborgs-Posten*.

Det blev onekligen en dramatisk start på det politiska året 2012 i Sverige. Vänsterpartiets ledare Lars Ohly hade lett sitt parti i två val och båda valen blev förluster. I Kristdemokraterna utmanades den sittande partiledaren Göran Hägglund av Mats Odell som blivit petad som minister,

Störst dramatik var det emellertid hos Socialdemokraterna. I mars 2011 hade Mona Sahlin ersatts av den relativt okände Håkan Juholt. Sahlin misslyckades i valet 2010 att återge Socialdemokraterna regeringsmakten. Hon tvingades motvilligt in ett valsamarbete med Vänsterpartiet. Vänsterpartiet var en föga populär partner för många i partiet och även för den andra samarbetspartnern, Miljöpartiet. Men trycket på att dra in Vänsterpartiet i samarbetet var tillräckligt stort för att pressa Mona Sahlin till detta – något som speglar intresse motsättningarna hos Socialdemokraterna.

Någon given efterträdare till Mona Sahlin fanns inte hos Socialdemokraterna. Det överraskande valet föll på Håkan Juholt. Han satt i riksdagen och företrädde partiet i försvarsutskottet. Det var en för de flesta väljare okänd kandidat som partiet valde till ny partiledare på kongressen i mars.

Om Juholt var tämligen okänd så hade han desto större förmåga att överraska och hamna i den politiska hetluften. Han avslöjades med att ha fått fullt bostadsbidrag som riksdagsledamot för den bostad han delade med sin sambo – eller kulbo som han föredrog att kalla förhållandet. Så kul var det emellertid inte när det därtill uppdagades att hans kulbo varit fälld för bedrägeri; en historia som Håkan Juholt inte sagt ett knyst om till partiets valberedning. Trots att Juholt specialiserat sig som försvarspolitiker under flera år i riksdagen gjorde han märkliga uttalanden om Sveriges militära insats i Libyen.

Håkan Juholt gjorde några tappra försök att komma in i den politiska debatten men det slutade varje gång med att han fick försvara sig för uttalanden eller misstag han begått. Opinionssiffrorna rasade för Socialdemokraterna,

*Vinster i välfärden blev inte någon
angenäm fråga för Stefan Löfven.
Teckning: Kjell Nilsson-Mäki.*

som till och med sjönk under 25 procent. Situationen blev ohållbar och till slut tvingades Juholt avgå. Detta var onekligen en remarkabel händelse. Partiet som dominerat svensk politik och haft ledare som i allmänhet suttit många år på sin post visade sig ha en så dålig urvalsprocess att det utsett en ledare som inte höll måttet ens ett provår. Redan efter tio månader utsåg partiet en ny ledare.

Efterträdaren Stefan Löfven är ett säkrare kort. Han hämtades från ordförandeposten i fackförbundet Metall, där han gjort sig känd som en klok och sansad ledare. Problemet för Löfven är att han inte sitter i riksdagen och kan använda denna som bas för att driva socialdemokratisk politik. Han har också hållit en förhållandevis låg profil och därför inte blivit den utmanare till regeringen som Socialdemokraterna behöver.

Svag ställning

I Vänsterpartiet var det inte lika stor dramatik. Lars Ohly hade som partiledare misslyckats två val i rad. Kritiken mot honom var hård och han fann för gott att kliva av. Under uppladdningen inför kongressen diskuterades om partiet skulle ha två partiledare, som Miljöpartiet med sina två språkrör. Det slutade med att Vänsterpartiets kongress i januari valde en partiordförande, Jonas Sjöstedt. Han har ett förflutet som EU-parlamentariker och ett engagemang i miljöfrågor som väntades komma partiet till nytta.

Sjöstedt, med en mera attraktiv framtoning än den gamle kommunisten Lars Ohly, såg framtiden an med stor tillförsikt. Vänsterpartiet hade en potential som 15-procentsparti, förklarade han. Riktigt så har det emellertid inte gått. Vid årets slut landade Vänsterpartiet på en lägre opinionsnivå, under 6 procent, än när Sjöstedt tillträdde. Partiet tvingas dessutom gå för egen maskin eftersom Stefan Löfven inte visat något som helst intresse av att återuppta samarbetet.

I Kristdemokraterna gick det också hett till. Partiledaren Göran Hägglund utmanades inför partiets stämma i början av året av Mats Odell. Odell som varit statsråd men bytts ut av Hägglund förklarade att han ställde upp som motkandidat till den sittande partiledaren. Han hade stöd för detta i partiet bland de konservativt religiösa grupperna som såg Göran Hägglund som alltför profan i sin politik som socialminister.

Det gjordes förvisso försök att få Odell att avstå från att motkandidera. Men Odell drog sig inte tillbaka. Han besegrades klart på partiets stämma där Hägglund fick två tredjedelar av rösterna. Men det innebar ändå att Odell samlade en tredjedel som gärna såg att Hägglund lyftes bort från partiledarposten.

Inga piruetter

Motsättningarna inom Kristdemokraterna kring den politiska framtoningen och inriktningen är ett problem inför valet 2014 för såväl Kristdemokraterna som för Alliansen. En opinionsmätning från Demoskop/Timbro i slutet av året tydliggör dilemmat. Enligt undersökningen tycker tre fjärdedelar av dem som kan tänka sig att rösta på något av de fyra Allianspartierna att det är viktigare att det går bra för Alliansen än för "deras parti".

Resultatet är givetvis positivt för Alliansen. Det visar att den haft framgång med regerandet när så många tycker att ett fortsatt regerande är så viktigt. Alliansen kan med andra ord säga att den lyckats.

Svaret visar också hur politikens förutsättningar förändrats. Under en följd av år har banden mellan väljarna och partierna tunnats ut. Väljarna känner sig i allt mindre utsträckning som anhängare till ett visst parti. Det blir allt viktigare för partierna vilka politiker de lyfter fram och vilka frågor de lyckas få uppmärksamhet för.

Svaret på opinionsundersökningen visar därför också på problemet för Alliansen och dess partier. Kristdemokraterna har i större delen av opinionsundersökningarna under året legat under 4 procent. Det skulle i ett val innebära att de hamnar utanför riksdagen.

Centerpartiet har samma problem. Partiet inledde året runt 4 procent. När året led mot sitt slut hade det inte skett någon förändring. Kristdemokraterna och Centern kämpar för sin existens. De måste få uppmärksamhet för sin politik och sina politiker. Men när merparten av de borgerliga partiernas sympatisörer betonar hur viktigt det är att det går bra för Alliansen lämnar

*Annie Lööfs och Göran Hägglunds
riksdagsliv hänger på en skör
tråd.*

Teckning: Kjell Nilsson-Mäki.

det inget utrymme för småpartierna att profilera sig utan att stöta sig med de andra Allianspartierna. Väljarna kommer att straffa de partier som försöker ta utrymme på de andra partiernas bekostnad.

Centerpartiet fick en ny partiledare i slutet av 2011. Maud Olofsson efterträddes då av den blott 28-åriga Annie Lööf. Förväntningarna på henne var stora. Hon skulle lyfta partiet ur den djupa opinionsdalen. Men därav blev intet under 2012. I stället fick hon en högst ovälkommen debatt på halsen i slutet av året. En arbetsgrupp presenterade ett förslag till nytt idéprogram som fick åtskilliga partimedlemmar att sätta morgonkaffet i vrångstrupen. Förslaget underströk Centerns omvandling från ett traditionellt intresseparti med förankring på landsbygden och hos småföretagare till ett idéparti. Liberal, som varit ett föga populärt ord i Centern, återkom flera gånger i förslaget. Men framför allt var det vissa konkreta förslag som fick många traditionella centerpartister att ta sig för pannan. Bland annat kraven på slopad skolplikt och slopad arvsrätt, att tillåta månggifte och införandet av fri invandring.

Sannolikheten för att partiet skulle göra dessa förslag till sina var liten. Men för ett parti med 4-procentskris var de besvärande. Historien bedömdes så allvarlig att Annie Lööf tvingades avbryta sin utlandssemester för att komma hem och försöka skapa ordning i partileden.

Det tredje av Alliansens småpartier, Folkpartiet, håller sig kring 5-6 procent och har därför en viss marginal till riksdagsspärren. Folkpartiet har dessutom skapat sig en profil i skolfrågorna genom sin partiledare och tillika utbildningsminister Jan Björklund. Skolfrågorna fick också under året speciell uppmärksamhet av studier som visade att svenska elever inte ligger så väl till vid internationella jämförelser. Men i stort delar Folkpartiet Centrums och Kristdemokraternas problem. Utrymmet för egna piruetter är begränsat.

Moderaterna har under året förlorat omkring 4 procentenheter men behåller ändå en stark ställning som gör det möjligt för dem att dominera Alliansens politiska agenda.

Som fotboll

Försiktighet har dock kännetecknat den svenska politiken under året. Stefan Löfven och hans socialdemokrater har hållit en låg profil. Mittfältet har lockat. Det är betecknande att när Socialdemokraterna presenterade sin ekonomiska plan döptes denna till "affärsplan". Socialdemokraterna hämtar sin vokabulär från näringslivet och Moderaterna har lanserat sig som det nya arbetarpartiet. Mittfältet lockar. Inget av de två stora partierna vill sticka ut. Politiken blir lika spännande som fotboll när lagen i första hand går in för att förvara sig och undvika baklänges mål. Från den utgångspunkten var onekligen Centrums programförslag en frisk fläkt.

Betecknande för försiktigheten är att regeringen avstått från kontroversiella utspel och hur Socialdemokraterna hanterade frågan om vinster hos privata entreprenörer i välfärden. När det avslöjades att privata företag i skolan och vården gjorde stora vinster som placerades i skatteparadis blev upprördheten stor. Skattepengar får inte plockas ut som vinster i skattesmitarföretag, förbjud vinster, löd stridsropen från Vänsterpartiet och delar av Socialdemokratins. Men när det kom till kritan stod Vänsterpartiet ensamt på barrikaderna. Socialdemokraterna ville inte förbjuda vinster, bara att dessa skulle hållas inom rimliga gränser. En uppfattning som de i princip delade med de borgerliga partierna. Det är betecknande att LO i en rapport i slutet av året om vinster i välfärden intog en tuffare hållning än Socialdemokraterna och ställde krav som i stort skulle stoppa privat verksamhet i vård, omsorg och utbildning.

James Bond-stil

I avsaknad av stora stridsfrågor blev det små frågor och skandaler som kom att dominera den politiska debatten. Några statliga verk ställde till med skandal när det avslöjades att de slagit på stort på sina personalfester. Säpo, säkerhetspolisen, utmärkte sig när det arrangerades en fest i bästa James Bond-stil. Festen kostade fem miljoner kronor och gick inte att hemlighålla.

Lika extravagant uppträdde Tullverket, även om James Bond inte var inblandad. Resultatet blev dock lika förödande för verkets chef som om agent 007 med rätt att döda hade medverkat. Chefen fick gå.

Större uppmärksamhet blev det när det avslöjades att Försvarsmakten genom ett bulvanföretag hjälpt Saudiarabien att bygga upp en vapenfabrik. I vanlig ordning när sådana här saker avslöjas drogs sanningen fram bit för bit under ständiga förnekanden från de ansvariga. Resultatet av den skandalen blev att den moderate försvarsministern Sten Tolgfors avgick och ersattes av likaså moderata Karin Enström.

Karin Enström tillträdde i april. Hon har suttit i riksdagen sedan 1998 och har varit ledamot i både försvarsutskottet och utrikesutskottet.

De mest uppmärksammade skandalerna stod dock ett antal ledande sverigedemokrater för. Partiledaren Jimmie Åkesson har försökt tvätta bort rasiststämpeln på sitt parti och ge det en mera salongsfäähig profil. Det är ett sätt att försöka göra det främlingsfientliga partiet accepterat på den politiska arenan, där inget av de övriga partierna vill samarbeta med Sverigedemokraterna.

*Jimmie Åkesson lyckades inte
lägga locket på.
Teckning: Kjell Nilsson-Mäki.*

Men Åkesson snubblade mycket snart på sina egna partimedlemmars uppträdande. Under hösten avslöjade en filmsekvens, som tidningen *Expressen* publicerade, hur några mer eller mindre berusade sverigedemokrater drog runt i Stockholm nattetid och uttalade rasistiska slagord samtidigt som de svängde med järnrör som de plockat till sig på en byggarbetsplats. Bland dem som avslöjades fanns partiets finanspolitiska talesman. Filmsekvensen var två år gammal men fick ändå politiska konsekvenser för den finanspolitiska talesmannen.

Det dröjde inte länge efter offentliggörandet av de nattligt rumlande sverigedemokraterna förrän det var dags igen. Partiets näringspolitiska talesman hade blivit av med sin väska. Han beskyllde två invandrare för att ha bestulit honom. Lite senare visade det sig att två personer hjälpt honom med hans rullstol och den försvunna ryggsäcken hade han själv glömt på krogen.

Det anmärkningsvärda med dessa historier är effekten på väljarna. Normalt skulle de leda till förlorat förtroende. Men höstens skandaler bidrog till att lyfta Sverigedemokraterna ett par procentenheter i opinionsmätningarna.

Återstår att se hur Jimmie Åkesson skall lyckas lägga locket på under 2013. Några inviter till samarbete lär han dock inte kunna vänta sig, trots vågmästarställningen i riksdagen.

Arbetslösheten

De stora frågorna i svensk politik, som gjorde sig påmind under 2012 kommer med all säkerhet att bli ekonomin och arbetslösheten. Sverige har klarat sig förhållandevis väl under den ekonomiska krisen i Europa, där Grekland stått i främsta ledet med sina bekymmer och med behovet av hjälp från övriga EU-länder. Med goda statsfinanser och hygglig tillväxt har statsminister Fredrik Reinfeldt och finansminister Anders Borg fått Sverige att framstå som ett mönsterland i Europa. Sverige har haft en av de starkaste statliga finanserna i hela EU-området.

Efter den finanspolitiska krisen 2009 har sysselsättningen ökat och arbetslösheten hållits nere. Antalet sysselsatta ökade svagt även under 2012 men det gjorde också arbetslösheten.

En liten nation som Sverige med stort beroende av utrikeshandel klarar sig inte i längden på egen hand. I slutet av år 2012 hann verkligheten ikapp Anders Borg och han tvingades att revidera siffrorna för den ekonomiska utvecklingen. Optimismen var visserligen stor hos finansminister Borg ända fram till presentationen av höstbudgeten i september. Han räknade med en tillväxt i ekonomin på 2,7 procent för 2013 – för 2012 skulle den stanna på 1,6 procent. I budgeten fanns ett reformutrymme på 23 miljarder kronor, berättade han.

*Fredrik Reinfeldts och Alliansens fiskafänge i väljarkåren har inte blivit så framgångsrikt.
Teckning: Kjell Nilsson-Mäki.*

Några månader senare, strax före jul, ljöd emellertid andra tongångar från finansdepartementet. Under hösten hade antalet varsel ökat. Sverige drogs in i den europeiska ekonomiska nedgången. Nu räknade finansministern med ett litet underskott i statsbudgeten tre år i rad, 2012-2014. År 2012 betecknade han som ett "förlorat år" och återhämtningen skulle bli både "sen och klen". Arbetslösheten för 2012 skulle enligt beräkningarna landa på 7,7 procent för att stiga en bit över 8 procent under de två följande åren.

Med den utvecklingen av ekonomin under året är det naturligt att den politiska debatten inför valet i september 2014 kommer att fokuseras på ansvaret för de ekonomiska problemen och de bästa vägarna för att dämpa effekterna av den ekonomiska krisen.

Regeringen stod dock opinionsmässigt ganska stark och Moderaternas partiledare och tillika statsminister Fredrik Reinfeldt åtnjöt ett klart större förtroende hos väljarna än oppositionsledaren Stefan Löfven. Men moderaterna tappade ändå runt 4 procentenheter i opinionen under 2012 och det kommer att krävas både sammanhållning i Alliansen och en kraftfull ekonomisk politik om den borgerliga regeringen skall överleva det kommande valet.

JAN-ERIK ENESTAM

TANKAR KRING NORDISKT FÖRSVARSSAMARBETE I ALLMÄNHET OCH SVENSK-FINSKT I SYNNERHET

Jan-Erik Enestam, fd finländsk försvarsminister, höll föredrag inför årsmötet i Letterstedtska föreningens svenska avdelning den 21 maj 2013 i Stockholm. Han förordar en gemensam svensk-finsk försvarsplanering och en försvarsallians mellan Sverige och Finland.

Jan-Erik Enestam är sedan 2007 Nordiska rådets direktör med placering i Köpenhamn. De åsikter som framförs i artikeln är hans personliga.

Sett med mina ögon, både som f.d. försvarsminister och snart avgående rådsdirektör hör försvars- och utrikespolitiken till de mest dynamiska och spännande områdena inom det nordiska samarbetet av idag. Orsakerna till detta är främst två. Dels finns det ett uppdämt behov från det kalla kriget då utrikes- och försvarspolitik var tabubelagda ämnen på den nordiska agendan, dels tvingar de allt tuffare budgetrestriktionerna de små nordiska länderna att söka kostnadsbesparande och -effektiva lösningar. En politisk inramning och vision fick detta samarbete med rapporten ”Nordisk samarbeid om utenriks- og sikkerhetspolitikk” från 2009 som den tidigare norske försvars- och utrikesministern Thorvald Stoltenberg utarbetade på uppdrag av de nordiska utrikesministrarna. Av rapportens 13 förslag berör hela nio direkt eller indirekt försvarssektorn. Hans trettonde förslag om en nordisk solidaritetsförklaring väckte mest diskussion och inledningsvis också motstånd, men har nu antagits av utrikesministrarna.

År 2009 beslöt försvarsministrarna att vidareutveckla och omorganisera det nordiska försvarssamarbetet i en enhetlig struktur NORDEFECO, Nordic Defence Co-operation. NORDEFECO är mera en samarbetsstruktur än en regelrätt organisation. Den består av en flexibel kombination av sakkunniga och beslutsfattare inom de nordiska försvarsförvaltningarna på både politisk och militär nivå. Kostnadseffektivitet eftersträvas, samtidigt som man försöker uppnå ett operativt, ekonomiskt, tekniskt och industriellt mervärde. Kompatibilitet, som möjliggör en ännu intensivare samverkan mellan de nordiska försvarsmakterna har hög prioritet. Samarbetet kompletterar ländernas nationella försvarslösningar och det samarbete som bedrivs bilateralt, inom EU och NATO. Dagligt samarbete bedrivs för närvarande inom följande

delområden: försvarspolitik, strategisk utveckling, kapaciteter, personal och utbildning, övningar och operationer. Inom EU kallas detta Pooling&Sharing och motsvaras av Smart Defence i NATO.

Många konkreta resultat har uppnåtts inom områdena logistik, samt utbildning och övningsverksamhet. Praktiska exempel är bl.a. krishanteringssamarbetet samt sammanslagningen av de strategiska transporterna och underhållsfunktionerna i Afghanistan, flygvapnets gränsöverskridande övningar, övningar som arméns luftartilleri och artilleri gör, marinens informationsutbyte gällande minbekämpning och gemensamma övningar, grundandet av ett gemensamt nordiskt center för genderfrågor samt stöd till uppbyggande av krishanteringsförmågan i östra Afrika. Flexibiliteten i samarbetet gör det möjligt för länderna att välja vilka samarbetsprojekt man deltar i. I praktiken sker samarbetet ofta mellan två eller tre länder. Samtidigt realiserar en del av samarbetet också inom ramen för EU, NATO och FN. Exempel på detta är krishanteringssamarbetet NORDIC+ i NATO:s ISAF-operation i Afghanistan och samarbetet i EU:s nordiska stridsgrupp.

Ett färskt samarbetsresultat från år 2012 är det avsiktsbrev (letter of intent) om närmare samarbete kring taktisk lufttransport, som försvarsministrarna undertecknade den 5.11. Sammanlagt spenderar de nordiska länderna 130 miljoner euro på denna kapacitet. Här är potentialen därför stor. Redan några procentenheters kostnadsreduktion leder till betydande inbesparingar.

Det finska ordförandeskapet detta år lägger speciell vikt vid det långsiktiga utvecklandet av NORDEFECO. Man avser utarbeta en politisk vision för samarbetet på basen av en evaluering av NORDEFECO:s strukturer och arbetsprocedurer. Man skall bl.a. utreda möjligheterna att grunda en nordisk investeringsfond.

Den långsiktiga visionen måste bygga på en omvärldsanalys. Hur ser den omgivning ut som våra nordiska länder har att förhålla sig till då vi vidareutvecklar och fördjupar försvarssamarbetet? Låt mig skissa en möjlig bild.

1) Hotbilderna har blivit mera komplicerade och osäkerhetsfaktorerna fler. Riskerna föranledda av datanätens sårbarhet, hoten mot energiförsörjningen och terrorismen är mera sannolika än riskerna för ett storskaligt krig. Därför har det breda säkerhetsbegreppet en central ställning. Ett närmare samarbete mellan NORDEFECO och den s.k. Haga-processen med ansvar för det nordiska samarbetet inom samhällssäkerheten är därför en nödvändighet. Den pågående finanskrisen kan leda till oroligheter i de hårdast drabbade länderna, samtidigt som den påverkar försvarsbudgeterna negativt. Även om budgetrestriktionerna skulle minska något och kanske resultera i ökade försvarsanslag, kommer dessa inte att motsvara de ökande försvarsmaterielkostnaderna. Logiken bakom Pooling & Sharing förstärks av ekonomiska argument. Detta gäller generellt, inte enbart Norden, varom mera senare.

2) Rysslands interna stabilitet och ekonomiska utveckling samt dess militära upprustning påverkar särskilt Finlands säkerhetsmiljö, men också hela Östersjöregionen. I Arktis flyttar ryssarna fram sina positioner, vilket påverkar både Danmark – via Grönland – och Norge. Rysslands ambition är att återta sin stormaktsställning och verka som en betydande global och europeisk aktör. Kärnvapen och rikliga energi- och råvarutillgångar är här viktiga instrument. Att upprätthålla och utveckla försvarsförmågan är en central prioritet för president Putin och de militära experterna ser det som nödvändigt att genomdriva reformer. Ambitionen är att allokera betydande tilläggsanslag – hela 4 % av BNP och 15 % av budgeten för återupprustning av de ryska stridskrafterna. Grupperingen och sammansättningen av de ryska truppförbanden i nordväst och dess övningsverksamhet inriktas på att trygga områdena kring S:t Petersburg och Kolahalvön, som är strategiskt viktiga regioner i närområdet. Men här är läget stabilt jämfört med situationen i syd och öst, vilket gjort det möjligt att hålla kapaciteterna på en kvantitativt sett låg nivå. I det västra militärdistriktet antas antalet artillerirobotar öka, som ett svar på NATO:s utveckling av missilförsvaret. Bedömningen är dock att de kvantitativa, kvalitativa och organisatoriska målen för moderniseringen av stridskrafterna endast delvis uppnås, dels p.g.a. strukturella problem inom försvarsmaterielindustrin och korruption inom militärväsendet, dels sannolikt svag ekonomi. Styrkedemonstrationer i likhet med den simulerade bombplansattacken mot Stockholm och södra Sverige kan vi dock komma att se flera av, t.ex. i Islands luftrum. Här kan det kanske vara på sin plats, att påminna om en finsk erfarenhet: Ryssland är aldrig så starkt som det ser ut, men inte heller så svagt.

3) USA håller på att tröttna på att subventionera de europeiska NATO-ländernas försvar och riktar sitt strategiska intresse i ökande grad mot Asien. Finanskrisen tvingar EU-länderna, av vilka 21 är medlemmar i NATO, att ytterligare skära i sina försvarsbudgetar, vilket ytterligare minskar USA:s vilja att stå för fiolerna. Jag tror dock inte att USA har för avsikt att lämna alliansen, även om intresset för europeisk säkerhet avtar. NATO förblir dock den starkaste försvarspolitiska aktören, i vars intresse det ligger att knyta icke-medlemmar som Sverige och Finland så tätt till alliansen. Det intresset är ömsesidigt, så länge ett medlemskap inte anses möjligt.

Vilka slutsatser ska man dra av detta? Mitt svar bygger på ett försök till marxistisk dialektik, som ju består av tre steg: tes, antites och syntes.

Tes: Sverige och Finland är var för sig och utan det skydd som ett medlemskap i NATO skulle ge för små för att ensamma upprätthålla ett trovärdigt och uthålligt försvar.

Antites: Det är inte sannolikt att varken Sverige eller Finland inom rimlig tid blir medlemmar av NATO. Det är inte heller sannolikt att NATO-länderna

Danmark och Norge accepterar en så långt gående gemensam nordisk försvarsplanering som, för att fungera i en kris eller eventuellt krig, förutsätter ett statsfördrag mellan länderna.

Syntes: Därför bör Sverige och Finland inleda en gemensam försvarsplanering som resulterar i ett statsfördrag mellan länderna, där den politiskt godkända solidaritetsdeklarationen juridiskt kodifieras.

Innan jag avslutningsvis kort filosoferar kring realismen i min syntes vill jag, likaså kort, redovisa hur denna svensk-finska försvarsallians skulle se ut. Jag utgår från en artikel i den stora finska draken *Helsingin Sanomat* den 17.1.13 med rubriken i översättning ”Den svensk- finska drömarmén”, med underrubriken ”Enligt experterna skulle Sveriges och Finlands olika försvarsmakter komplettera varandra på strålande sätt”. Uppgifterna beskriver situationen år 2015.

- Den krigstida styrkan skulle bestå av 280.000 soldater, varav Finland bidrar med 230.000.

- Antalet pansarvagnar (Leopard) är 380, varav 280 svenska

- 177 attackplan (115 Jas Gripen, 62 FA18 Hornet)

- 53 transporthelikoptrar (Sverige 33)

- 12 transportflygplan, (alla Sveriges)

- 7 svenska korvetter och 6 svenska ubåtar kompletteras av 18 finska minbåtar och -röjare.

Härtill kommer en hel del annan utrustning som missiler mm.

”Sveriges försvarsmakt är liten, snabb och vig, medan Finlands är stor, klumpig och uthållig” är *Helsingin Sanomats* sammanfattande karaktäristik.

Det står utom allt tvivel att våra försvarsmakter har kompetens och kapaciteter som kompletterar varandra. I en allians skulle vi vara mycket starkare.

Finns det då någon som helst realism i tanken på en svensk-finsk försvarsallians? Om ett NATO-medlemskap fortfarande är uteslutet och om inte historiskt betingade psykologiska barriärer ställer hinder i vägen, menar jag att både förnuftsskäl och i synnerhet ekonomisk rationalitet talar för tanken. Den är heller inte svindlande. Både Finland och Sverige skulle fortfarande ha sina egna försvarsmakter, precis som NATO-länderna har sina. Till syvende och sist handlar det om politisk vilja. Här lånar jag ett av Olof Palmes mest kända uttryck: politik är att vilja förändring. Förändring är nödvändig och möjlig om den politiska viljan finns.

Jag hoppas den gör det!

BJÖRN VON SYDOW

REGERINGSCENTRERAD FÖRHANDLINGSPARLAMENTARISM – Men EU-medlemskapet gör skillnad¹

Björn von Sydow är ordförande i Letterstedtska föreningens huvudstyrelse. Han var handels- och försvarsminister i Göran Perssons regeringar 1996-2002. Därefter var han den svenska riksdagens talman 2002-2006. Björn von Sydow är riksdagsledamot (S). Han är docent i statsvetenskap och disputerade år 1978 på avhandlingen "Kan vi lita på politikerna?".

Artikeln bygger på ett anförande i Stortinget den 6 maj 2013.

Sveriges grundlagar med Regeringsformen i spetsen, antagen 1974 har rykte om sig att vara detaljerade, omfattande och tråkiga. Därtill ändras de för jämnan. Regeringsformen, RF, består också av 194 paragrafer (i 15 kapitel) plus övergångsbestämmelser. Därtill kommer tre ytterligare grundlagar – Successionsordningen (som reglerar tronföljden m m) från 1810, Tryckfrihetsförordningen från 1949 och Ytrandefrihetsgrundlagen från 1991. Lägg därtill en omfattande Riksdagsordning, RO, från 1974 med status av ett mellanting mellan grundlag och vanlig lag. Ja, till detta kan vi lägga att den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Den är i sin helhet införlivad med svensk rätt. Det finns ett svenskt grundlagsbud att lagar eller andra föreskrifter inte får antas i strid mot denna konvention. Ja, det finns goda argument för att se hela det regelverk, som vi benämner EU:s Lissabonfördrag, som en del i Sveriges författning.

Det är alltså en massiv uppfordran för en medborgare, kanske student, kanske nyvald riksdagsledamot, att sätta sig in i Sveriges grundlagar.

Men det finns en genväg. Första kapitlet i den svenska Regeringsformen är en principiell förklaring av statskicket, på bara 10 korta paragrafer. Hör hur skönt det klingar, på 1970-tals prosa:

"All offentlig makt i Sverige utgår från folket.

Den svenska folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning och på allmän och lika rösträtt. Den förverkligas genom ett representativt och parlamentariskt statskicket och genom kommunal självstyrelse.

Den offentliga makten utövas under lagarna."

Det är RF 1 kapitlet 1 paragrafen.

I RF 1.4 följer:

”Riksdagen är folkets främsta företrädare.

Riksdagen stiftar lag, beslutar om skatt till staten och bestämmer hur statens medel ska användas. Riksdagen granskar rikets styrelse och förvaltning.”

Och RF 1.6, i all sin korthet lyder som följer:

”Regeringen styr riket. Den är ansvarig inför riksdagen.”

I detta inledande kapitel finns också utsagor om hur den offentliga makten ska utövas, statschefen, kommuner, domstolar, förvaltningen och medlemskapet i EU, FN, Europarådet etc.²

Ja, nog fångar detta första kapitel in mycket av dagens svenska statskick. Men eftersom det finns så mycket fler föreskrifter, finns ju långt ifrån allt med. Jag ska i detta sammanhang fokusera på två centrala element. Det är det parlamentariska statskicket, dvs. riksdagens roll och regeringens roll.

Jag vill nämna vad min tes kommer att vara här. Regeringsinnehavet är den centrala faktorn i svensk parlamentarism. Väljarnas val är i mycket inriktat på regeringsfrågan. Regeringen styr inte bara riket, utan i hög grad riksdagens arbete.

Begreppet parlamentarism

En analys av parlamentarismen behöver ordentliga begrepp som bakgrund. Jag har tidigare arbetat med sådana för en syntes av forskningen om parlamentarismen i Sverige; dess utveckling och utformning till 1945. De av mig använda begreppen gick i det mesta tillbaka till bla Verney (1959) och Lijphart (1992), men också den svenska statsvetenskapliga traditionen. Jag ser att Hermansson m fl (2010) förhåller sig positiva till denna inriktning av begreppsanvändningen. De applicerar den med vissa modifikationer på en analys av ”ett experiment i parlamentarism 1917-2009” – nämligen en kombination av forskningsprojekt kring ”regeringsmakten i Sverige”.

Jag kommer att använda mig av det mest sammanfattande och vägledande av dessa begrepp kring parlamentarismen i Sverige:

Regeringen är för sin sammansättning och politik beroende av den partipolitiska ställningen i folkrepresentationen; det relativa inflytandet över utformningen av den politik som formas av riksdag och regering varierar dem emellan.

Utöver dessa finns det många begrepp, som man kan applicera för att bedöma hur parlamentariskt ett statskick är. För att i denna framställning ge markeringar åt vad oppositionen – i riksdagen – gör, vill jag fästa uppmärksamheten vid ett kriterium som jag också använt mig av tidigare:

Den inom-parlamentariska oppositionen har att utöva en del i lagstiftningsfunktionen, samt att granska hur regeringsmakten utövas; oppositionspartier är lojala mot det parlamentariska systemet och står i princip redo för att överta regeringsmakten.³

Detta är en normativ definition. Några skyldigheter enligt grundlagarna att agera på detta sätt, ”systemlojalt”, finns inte. Det finns exempel på partier som avstår från att söka regeringsmakten – Bondeförbundet fram till 1936 och Vänsterpartiet (V) i sina tidigare skepnader.

Dessa begrepp kring regering respektive opposition är båda relativiserande mellan riksdag och regering, möjligen litet mera än vad RF så vackert indikerar.

Det är med dessa två begrepp som ledstjärna som jag avser att göra iakttagelser kring teman i svensk parlamentarism. Tidsmässigt behandlar jag tiden från ca 1988 och framåt, med någon återblick. Det knyter an till stora inrikes och utrikes förändringar. Jag ska ta upp partisystemet, regeringsbildningen och regeringsledningen, konstitutionella förändringar och utvecklingen av kontrollmakten, EU-parlamentarismen och slutligen riksdagens inre utveckling, riksdagslivet.

Partisystemets utveckling

Det är väl känt att det svenska partisystemet var fryst efter demokratiseringen i och med slutet av första världskriget. Det är först i och med att Miljöpartiet – de gröna (MP) blir invalda i riksdagen 1988-1991 och sedan från 1994 som detta frysta fem-partisystem förändras. Nya partier i riksdagen är, vid sidan av MP, Kristdemokraterna (KD) från 1991, Ny Demokrati (NYD) 1991-1994 och Sverigedemokraterna (SD) från 2010. Alla dessa partier har fört fram en egen dimension, vid sidan av vänster-högerskalan. MP: miljöpolitiken. KD: den kristna konservativa dimensionen. NYD och SD har inte allt gemensamt, men negativismen mot invandring förenar. Man bör också notera att vid valen till de svenska platserna i Europaparlamentet har flera nya partier invalts: Junilistan 2004 (Nej till fördjupat EU-samarbete), Piratpartiet 2009 (Nej till begränsningar av upphovsrätten på nätet).

Partistrukturen har också förändrats i andra hänseenden. Moderata samlingspartiet (M) har sedan 1979 varit det största av de borgerliga partierna och det nådde 2010 drygt 30 %. Det är viktigt att betona att M inför valet 2006, flyttat sig i riktning mot mitten på vänster-högerskalan. Partiet har därmed också indirekt förskjutit Centerpartiet (C) och Folkpartiet – liberalerna (FP) och i viss mån KD högerut. Paradoxalt nog sker detta genom det fasta regerings-samarbete som etablerades i form av ”alliansen” före valet 2006. M är större än FP, C och KD sammantagna.

Socialdemokraterna (S) har i alla dessa förändringar minskat från sin traditionella nivå på ca 45 % till ca 35 % och 2010 stannande man på knappt 31 %. Detta är en utveckling vars fulla kraft först noterades vid valet 1991. Rörligheten i väljarkåren har generellt sett ökat. Valdeltagandet ligger numera på ca 84 %. Medlemskapet i partierna sjunker totalt sett. Partierna finansieras i betydande, men något varierande, utsträckning av offentliga anslag, i huvudsak relaterat till respektive vunna mandat, dock med ett kompenserande element för oppositionspartier.

I dagens val till riksdagen finns ytterligare ett strukturellt drag att betona. S och M är de enda stora partierna, om man lägger ribban på ca 30 %. Alla de andra sex partierna ligger kring spärren på 4 % eller i något fall på det dubbla, låt vara KD och V 1998 nådde betydligt högre och FP gjorde detsamma 2002. Samtidigt finns det en uttalad blockgruppering. M, FP, C och KD är den borgerliga alliansen. S, MP och V skapade ett motsvarande arrangemang före valet 2010, men det blev förlust och denna motallians anses idag upplöst. Men i resonemang kring regeringsfrågan, betraktas de dock som ett block. – SD står för sig, med en särideologi i invandringsfrågan, men i mitten på vänsterhögerskalan.⁴

Regeringsbildning och regeringsledning

Minoritetsregeringar dominerar fr o m valet 1970, i realiteten sedan 1957, då i tvåkammerssystemet (med undantag för 1969-1970 då S hade egen majoritet i riksdagens båda kammare). Detsamma gäller om man ser tiden efter valet 1988. Från valet 1970 och fram till nu, 2013, har Sverige haft majoritetsregeringar i sammanlagt knappt 8 år (91 månader). Alla har varit borgerliga.

Resten av tiden har landet haft minoritetsregeringar. Endast en, en folkpartiregering, med Ola Ullsten som statsminister, som satt ett år 1978-79, kan sägas vara en minoritetsregering av det ”smala” slag som fanns på 1920-talet. Alla andra regeringar har varit endera socialdemokratiska minoritetsregeringar (ledda av Olof Palme, Ingvar Carlsson, Göran Persson), som har skaffat sig olika former av stöd i riksdagen. Eller borgerliga minoritetskoalitioner (ledda av Thorbjörn Fälldin, Carl Bildt, Fredrik Reinfeldt), som också skaffat sig olika former av stöd i riksdagen.

Den konstitutionella basen för dessa minoritetsregeringar har varit utformningen av den svenska misstroendeförklaringen och dess parallell i den omröstning, som bekräftar talmannens förslag till ny statsminister. Regeln är uttryck för s k negativ eller ”tolerans” parlamentarism, (RF 6.4, 13.4; jag återkommer till en ny föreskrift i RF 6.3). Att avsätta en regering genom att votera om statsministern, kräver att ett absolut flertal av riksdagens ledamöter röstar för, dvs minst 175 ledamöter.

Kombinationen av valresultaten, valsystemet och möjliga samarbetsmönster ligger bakom denna dominans i tid av minoritetsregeringar. Det vore att gå för långt i denna framställning att följa de olika former av samarbete som minoritetsregeringarna etablerat. Periodvis har de haft sin bas i riksdagens utskott. I andra tider har de karaktäriserats av partiella eller ”förklädda” koalitioner i vissa frågor, ibland gränsande till nästan hela politiken. Ibland åter har frågor förts från sitt slutliga reella ställningstagande av riksdag och regering och blivit föremål för de facto beslutande folkomröstningar. Så kärnkraftsfrågan 1980 och EU-medlemskap 1994 resp. euro-medlemskap 2003.

Tiden efter 1988 visar på alla dessa handlingsmöjligheter. Låt mig bara ge några ytterligare exempel, som också har samband med regeringsbildningens bas. 1990 tvingades Ingvar Carlsson avgå med sin regering efter att ha mött av uteblivet stöd från V i den ekonomiska politiken. Carlsson återkom dock en kort tid senare som statsminister och förhandlade i flera frågor med borgerliga partier, framför allt Folkpartiet. Han inledde också en långvarig samarbetsrelation med de borgerliga kring Sveriges positiva EU-politik.

Regeringen Bildt, som inte hade något fast samarbete med NYD, inledde 1992 förhandlingar med S om den ekonomiska politiken under den allvarliga kris som Sverige råkat in i. Detsamma gäller en motsvarande samarbetsprocess kring landets offentliga pensionssystem. Den pågår fortfarande.

Regeringen Carlsson hade ett kort samarbete efter valet 1994 med V, men övergick 1995-1998 till ett fördjupat samarbete (även sedan Göran Persson tillträtt som statsminister 1996) med C i den ekonomiska politiken och försvarspolitiken. Fr o m valet 1998 och i allt ökande utsträckning, samarbetade Göran Persson med MP och V, dock utan att medge att dessa partier inträdde i hans regering, men väl som politiska tjänstemän i regeringskansliet (vilket även C haft fram till 1998). Detta skedde parallellt med fortsatt samarbete från Perssons regering med de borgerliga, kanske främst M, i praktiskt taget all Europapolitik.

Fyrpartialliansen under Fredrik Reinfeldt hade 2006-2010 en egen majoritet och begränsade samarbetet med S-oppositionen till att gälla fortsatt EU-politik, pensionspolitiken och vissa aspekter av säkerhetspolitiken, svenska trupper i internationella fredsfrämjande operationer. Grundlagsfrågorna har behandlats i fullständig enighet mellan de sju partier som satt i riksdagen t o m 2010.

Efter valet 2010 intar regeringen Reinfeldt en minoritetsposition, men dessa samarbetsmönster kvarstår och har kompletterats med samarbete med MP om invandringpolitiken. Frågan om euro-anslutning har avförts från dagordningen genom finans- och eurokrisen fr o m hösten 2008. SD röstar i drygt åtta av tio röstningar på regeringen och samarbetsmönstren med MP och S ger regeringen styrka, låt vara att man måhända avsiktligt avstår från att utmana potentiella voteringskonstellationer av S, MP, V och SD. Denna konstellation driver dock igenom s k ”tillkännagivanden” från riksdagen och i vissa fall också bitvis avslag eller förändringar i regeringens förslag.⁵

Jag vill gärna här betona att jag finner den uppsats som Björn Erik Rasch har publicerat 2011 mycket tänkvärd, när han söker efter förklaringar till den utbredda användningen av minoritetsregeringar i Danmark, Norge och Sverige. Rasch går igenom olika institutionella förklaringar, men slutar sin analys med att lyfta fram betydelsen av att det finns ett centrum-lokaliserat stort parti. Om dessutom oppositionen är ideologiskt splittrad, har en regering, som baserar

sig på ett sådant parti, stora möjligheter att skapa majoriteter för sina förslag. Svensk socialdemokrati har länge varit i denna gynnsamma position. Frågan är om vi inte i dagens svenska politik kanske har två sådana partier – Socialdemokraterna respektive dagens moderata parti? Om oppositionen däremot har lätt att enas och kan möta regeringen som ett block, blir en sådan regeringspolitik omöjlig.⁶

Regeringar inte bara ska bildas. De ska leva också. Hur är ledarskapet i svenska regeringar? RF ger en uttalad särställning åt den svenska statsministern. Han eller hon är ytterst bärare av regeringens ställning i förhållande till riksdagen. Likaså sammansätter han eller hon regeringen, (RF kap 6 och 7). Jag går inte in på detaljerna här. En viktig frågeställning har emellertid vuxit fram under senare år, inte bara i Sverige, utan i de europeiska parlamentariska demokratierna generellt. Håller premiärministerämbetet på att "presidentialiseras"? Det främsta argumentet för att se en sådan tendens är den europeiska integrationen med fokus på EU-toppmöten. Generellt är också mediefokuseringen på premiärministern störst i hela det politiska systemet i ett land. Har regeringscheferna numera därigenom skapat sig en ytterligare särställning, med ytterligare maktresurser och minskat beroende av parlament och parti?

Resultaten av den forskning som presenterats de senaste åren för Sverige och Norden ger inte konsekventa belägg för dessa antaganden. Tendenser finns. Ett sådant är hur statsminister Göran Persson handlade, i rekrytering och avskedanden av statsråd. Göran Perssons ministär – i vilken jag ingick 1996-2002 – innehöll, skriver Jörgen Hermansson och Kåre Vernby:

"en hög andel statsråd med svag ställning i partiet och svag förankring i riksdagen.... Rent empiriskt visar det sig således att ministeromsättning och politisk makt är relaterade fenomen. Omsättningen blir hög om statsministern omger sig med statsråd med svag politisk förankring. Ministeromsättningen kan därmed, åtminstone i ett svenskt sammanhang, även fungera som ett slags indikator på graden av maktkoncentration inom en regering."

Längre än till denna period, tycks inte antagandena om en presidentialisering av statsministerposten gå för svenskt vidkommande, (även om Ingvar Carlssons sista regering karaktäriserades av relativt få statsråd med tidigare parlamentarisk erfarenhet). I andra regeringar, särskilt koalitionsregeringar, dominerar partiernas tungviktare. Regeringen Reinfeldt är exempel på det.⁷

Konstitutionella förändringar och utvecklingen av kontrollmakten

Den svenska traditionen är att grundlagarna justeras återkommande. Några av de ändringar som ägt rum sedan slutet på 1980-talet är av särskild betydelse för utformningen av parlamentarismen; både regeringssammansättningen och politik och oppositionens roll.

Jag vill beröra några av dessa konstitutionella ändringar, som jag anser har störst betydelse. De är:

EU-medlemskapet och Lissabonfördraget innebär att en stor mängd beslut som tidigare var förbehållna riksdagen, numera är helt eller delvis förbehållna EU. Detta sker utan att t.ex RF Kap 8 om *Lagar och andra föreskrifter* fullt ut kommer att återspegla detta sakförhållande. I andra hänseenden har dock grundlagsregleringar skett, av hur svensk beslutanderätt får överlämnas.

- Mandatperioden för riksdagen förlängdes fr o m 1994 till att vara fyra år.
- Budgetprocessen i regering och riksdag reformerades 1994-1996 med en rambeslutsmodell och en ny budgetprocess. RO (5.12) föreskriver att statsutgifterna kan indelas i utgiftsområden och att varje område får en utgiftsram och att riksdagen i ett enda beslut fastställer högsta summan på utgiftsområdena och samtidigt beräknar statsinkomsterna. Därefter kan utgifter utöver ramarna på utgiftsområdena inte beslutas, t ex av olika majoriteter i riksdagen.
- Samtidigt ändrades Riksbankens ställning. Ingen myndighet får bestämma hur Riksbanken ska besluta i penningpolitiken.
- En likaledes självständig Riksrevision under riksdagen infördes 2002.
- Fr o m 1998 finns det möjlighet för väljaren att avge en särskild personröst på den kandidat som man helst vill se vald för det parti man röstar på.
- Riksdagens frågeinstitut reformerades i mitten på 1990-talet.
- Regeringen ska fortlöpande informera riksdagen och samråda med EU-nämnden och utskotten kring beslutsprocesserna i EU.
- Riksdagen behandlar EU:s grön- och vitböcker och gör subsidiaritetsprövningar kring EU:s förslag till lagstiftningsakter.
- Fr o m 2011 har en bestämmelse (RF 6.3) införts om en obligatorisk omröstning om statsministern *efter varje val*, med den tidigare regeln att om mer än hälften av riksdagens ledamöter röstar nej, ska statsministern entledigas.

Någon samlad analys av hur dessa regeländringar, och även andra, påverkar relationen mellan regering och riksdag, särskilt vid den dominerande formen av minoritetsparlamentarism, har jag inte sett. Men på några punkter argumenterar forskare för effekter. På andra punkter kan man anta att förändringarna har effekter. Den förlängda mandatperioden, den nya budgetprocessen, EU-medlemskapet och regeringens handlade i ministerråden stärker regeringen.

Att kunna bli invald i riksdagen genom personröst kan stärka riksdagsledamöternas ställning i sina partier. Riksdagens EU-processer kan stärka oppositionen. Den nya obligatoriska omröstningen om sittande statsministern kan ge ökad makt åt oppositionspartier, särskilt de som är små. Den nya formen för riksrevisionen kan också vara till fördel för oppositionen. Riksbankens oberoende begränsar både regeringens och riksdagens handlingsmöjligheter.⁸

I RF finns ett särskilt kapitel som heter *Kontrollmakten*. Här samlas bestämmelser om hur riksdagen och myndigheter under riksdagen kontrollerar hur

regeringen styr riket. Man kan se bestämmelserna och hur de tillämpas som en trappa. Patrik Bremdal menar att de olika kontrollinstrumenten kan grupperas som en funktionsfördelning.

Det nedersta trappsteget är huvudsakligen *insamling av information*. Skriftliga frågor och interpellationsdebatter hör dit. Bremdal menar att den gemensamma nämnaren är att dessa kontrollinstrument i sig inte påverkar situationen, utan det handlar primärt om att få fram information. Andra delar på samma trappsteg är utskottens arbete med uppföljning och utvärdering och att man får rapporter av JO och Riksrevisionen.

Det andra steget är det *korrigerande*. Det är Konstitutionsutskottets (KU) granskning av "statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning". Syftet är enligt Bremdal att påverka regeringen och regeringskansliets praxis och rutiner.

Tredje trappsteget är enligt författaren *misstroendeförklaring*, och åtal mot statsråd, dvs faktiska sanktioner mot regeringen eller dess politik. Så långt Bremdal.⁹

De skriftliga frågorna uppgår årligen till mellan drygt 1600 vid riksmötet 2006/07 och knappt 700 vid riksmötet 2010/11 och antalet interpellationer varierar dessa år mellan nästan 700 respektive 450 st. De flesta av dessa initiativ kommer från ledamöter i oppositionspartierna. Regeringspartiernas ledamöter har ofta väl så goda möjligheter att få information via informella kontakter med sitt partis statsråd och departementen. Frågeinstitutet är därför i första hand oppositionens verktyg. I interpellationsdebatter kan emellertid alla ledamöter gå in i debatterna. Därför kan utgången av interpellationsdebatterna, psykologiskt sett och medialt, inte förutses. Och det säger sig själv att med denna stora mängd, kan de ta ut varandra, ja inte ens överblickas av oppositionspartierna. I regeringskansliet bereds alla svar mellan berörda departement och partier.

Konstitutionsutskottets granskningar av regeringen är från 1809 RF, låt vara med en växlingsrik tillämpning. Traditionen går tillbaka till frihetstiden 1720-1772. Varje riksdagsledamot kan anmäla statsråd och antalet ärenden brukar vara ca 40 per riksmöte. Kommunikationen med statsråden och regeringskansliet, som centraliserar sin interna process i statsrådsberedningen, är skriftlig. Men sedan mitten av 1970-talet sker det också muntliga utfrågningar av statsråden. De skedde först bakom stängda dörrar. Småningom började man göra stenografiska uppteckningar som publicerades, med uteslutande av hemliga partier. Fr o m 1988 är utfrågningarna delvis offentliga och ofta mediesända. Formellt för Konstitutionsutskottet sina undersökningar och konklusioner till riksdagens kammare, där de blir föremål för debatt och ofta voteringar, men utan annan åtgärd. Samma process sker vid en årlig administrativ granskning av regeringen och praxis i regeringskansliet.

Riksdagens justitieombudsmän (JO) avger en årlig rapport till riksdagen, som KU granskar. Om JO anmäler missförhållanden i den statliga verksamheten (inkl. domstolarna) eller kommunala verksamheten, blir det

ofta reformer. Så småningom. JO kan själv utföra inspektioner, men får varje år in tusentals ”JO-anmälningar” från medborgarna. Också här är den stora mängden ärenden på sätt och vis hinder för institutets effektivitet.

Problem genom den stora mängden av kontrollärenden finns inte för Riksrevisionen. De tre riksrevisorerna avger ca 30 rapporter per år. Det finns motionsrätt och rapporterna går till respektive fackutskott och regeringen, som i sin tur ger sin bedömning av rapporterna till riksdagen. Vid några tillfällen har riksdagen gjort tillkännagivanden.

Den högsta tillämpade formen av kontrollmakt på den konstitutionella trappan är misstroendeförklaringen. Den har sedan 1975 tillämpats endast fem gånger, alla utan att förslaget uppnått en absolut majoritet. Vid två tillfällen har dock ett statsråd och statsministern sett att en misstroendeförklaring skulle få denna majoritet och då har statsrådet respektive statsministern (och därmed regeringen) avgått. Misstroendeförklaringen fungerar som det instrument det ska vara. Omröstningen kring en kvarsittande statsminister, som M initierade efter valen 1998 och 2002, har numera omsatts i ett obligatorium. Kanske får nu den formella misstroendeförklaringen på det sättet en än mera minskad användning?

Jag tycker att Bremdal ger en pedagogisk bild med den konstitutionella trappan, låt vara att verkligheten ibland är mera komplex än hans funktionsdelning är. Jag använder den själv i min undervisning med lite tillägg om hur oppositionspartierna ständigt funderar på om man ska stanna i trappan eller våga ta ett steg till.....? Och redan på nedersta steget kan t ex interpellationsdebatter skapa ett förändringstryck på regeringen – även från regeringspartiernas riksdagsledamöter, när statsrådets inlägg inte verkar övertygande. Riksrevisionens rapporter likaså. Här kan man också lägga in den möjlighet som finns för talmannen att efter förslag från partierna anordna särskilda debatter i kammaren, när en fråga tornar upp sig.

En uttalad kritik från KU, särskilt om den är enig, är en belastning, som kan undergräva förtroendet och självförtroendet i regeringen. (Jag har själv blivit anmäld och granskad av KU när jag var statsråd. En sak man spänner sig inför, kan jag säga).

Man bör också särskilja mera mellan misstroendeförklaringen, som är ett politiskt förtroendeinstrument, låt vara föga använt, och åtalet av ett statsråd, som är ett rättsligt fenomen, som inte ägt rum sedan ”anno datzumal”.¹⁰

EU – parlamentarismen

Relationerna mellan regering och riksdag är annorlunda i EU-frågor än i inrikespolitik. Detsamma gäller relationen mellan regeringarna sedan 1995 och oppositionen. Hans Hegeland analyserar dessa skeenden med utgångspunkt i hur relationerna är i inrikespolitik respektive utrikespolitik. Han konstruerar

två ”idealtyper”, som utgör jämförelsepunkter. Utrikespolitik karaktäriseras av få eller inga författningsregler, liten information, elitdominans och konsensus, för att nämna några parametrar. Inrikespolitik är närmast motsatsen – tydliga författningsregler, stor information, bredare deltagande och mindre konsensus.

Svensk EU-politik, i spelet mellan regering och riksdag och regeringspartier och oppositionspartier, rör sig mellan dessa två idealtyper. Han betonar att ”ju mer EU-frågorna behandlas som inrikespolitik, desto mer demokratiskt behandlas de.” Ur Hegelands rika empiri vill jag här betona några ting. Författningsregleringen ger riksdagen en starkare ställning i den del av svensk utrikespolitik som bedrivs genom EU. Frågor som förs från inrikespolitiken till EU-politiken visar ett motsatt förlopp, så t ex inrikes- och rättsliga frågor. Fortfarande får riksdagen huvuddelen av sin information via regeringen och regeringskansliet. EU-nämnden liknar alltmer riksdagens utskott i sin sammansättning och arbetsätt och utskotten arbetar sedan mitten av 2000-talet alltmer med EU-frågor.

I praktiken är det sällsynt att en majoritet i EU-nämnden avvisar regeringens förslag till agerande i ministerråden, men oppositionen kan ha större inflytande i nämndens informella processer, än i vanlig inrikespolitik. Men när ekonomiska frågor debatteras träder de vanliga vänster-höger-konflikterna fram. Det gäller både under den socialdemokratiska regeringsperioden till 2006 och den av moderaterna dominerade perioden därefter. Socialdemokraterna reserverar sig i ca 10 % av ärendena; det innebär ju samtidigt konsensus med alliansregeringen i ca 90%.¹¹

Sedan 2007 arbetar riksdagens utskott med EU-kommissionens grön- och vitböcker. Detta sker i knappt 20 ärenden per år. Någon bedömning av hur inflytelserika dessa yttranden blir för EU-organen har jag ej sett. Från det att Lissabonfördraget trädde i kraft i slutet av 2009, finns möjligheterna att med andra nationella parlament göra s k subsidiaritetsprövningar av Kommissionens förslag till lagstiftning. Detta sker genom arbete i respektive utskott i riksdagen. Riksdagen har på detta sätt avgivit flest ifrågasättande yttranden av alla EU-staternas parlament. Som bekant har det hittills endast vid ett tillfälle blivit en tillräcklig anslutning från andra parlament, så att ett förslag har dragits tillbaka av Kommissionen (”Monti 2”).

Hegeland menar, att EU-politiken rör sig i riktning mot att bli mera lik inrikespolitik än utrikespolitik, i relationerna mellan riksdag och regering. Han menar att riksdagens insyn ökat när det gäller allmän utrikespolitik, t ex rörande Mellersta östern. Han har gått igenom EU-nämndens protokoll för 2011 och visar att det handlat om nio samråd med utrikesministern eller kabinetssekreteraren. Mellersta östern har behandlats vid flertalet tillfällen. Likaså skedde det möten med Utrikesutskottet och de två nämnda i stort sett inför varje möte med EU:s ”External Relations Council”. Ett annat exempel, som Hans

Hegeland lägger fram, gäller hur EU:s frihandelsavtal respektive ramavtal med Korea behandlades i riksdagen. EU-nämndens processer har varit mera inträngande, än vad en formell ratificering av ett frihandelsavtal brukar föra med sig. I detta fall underlät regeringen att föra detta avtal till riksdagen för ratificering, varför EU-nämndens behandling kom att bli formellt och sakligt avgörande.

Paradoxalt nog är det genom internationell politik i EU, som svensk utrikespolitik har blivit mer som inrikespolitik. Genom normen om konsensus i denna del av politiken, har dock oppositionen blivit mera inflytelserik på regeringens utrikespolitiska ståndpunkter.

Och trots de samtidiga konflikterna kring den ekonomiska politiken i EU, har EU-parlamentarismen ändå inte fört med sig en komplett form av inrikespolitisk parlamentarism, med konflikter mellan regering och opposition. EU och regeringen sätter fortfarande agendan. Riksdagen och olika delar av oppositionen kan inte skapa ny politik för EU-agerandet. Men riksdag och opposition kan modifiera och ibland inte stödja viss politik. Denna dualism kan man också iaktta i det andra svenska ordförandeskapet i EU, hösten 2009. En majoritetsregering, ganska nära ett val, ledde till mindre av konsensus och mer av konflikt mellan regering och opposition, jämfört med det första ordförandeskapet, hösten 2001.¹²

Riksdagslivet

En riksdagsledamot är en individ, i flera kollektiv. Jag vet själv hur man skapar sig en kombination av strävanden och åtaganden i rollen. Svårt men ofta stimulerande. Man blir en mångsysslare och ofta ligger man efter i kalendern redan kl 9 på morgonen. Och jag tror att sofistikerade undersökningar skulle visa att varje individ har sin egen kombination, men naturligtvis finner man likheter av olika slag ledamöter emellan.

Jag vill beträffande parlamentarismen bara lyfta fram en frågeställning. Det är synen på inflytande. Och det egentligen bara i en aspekt – om ett parti tillhör regeringsunderlaget eller oppositionen. Magnus Hagevi och Lena Wängnerud rapporterar om sådana mätningar från 1988 och 2006. Fram träder bl a skillnader mellan ledamöter i stora eller små partier. I små partier upplever fler att de har mera inflytande. Liksom var man befinner sig i gruppens hierarki. De flesta tycker sig ha större inflytande på sitt parlamentariska specialområde, utskottet.

Det paradoxala är att när riksdagsledamöternas parti vinner regeringsmakten, uppfattar de minskat inflytande i sin partigrupp. 1988 upplever de borgerliga oppositionen betydligt större inflytande i sin partigrupp än Socialdemokraterna, vars parti är i regeringen. Men när den borgerliga regeringen tillträtt 2006, har Socialdemokraterna, nu i opposition, en känsla av betydligt större inflytande i sin. Den här betydande dialektiken gäller särskilt för de största partierna, Socialdemokraterna och Moderaterna. För de mindre partierna blir inte genomslagen lika stora.

Det finns onekligen belägg för vad Kaare Ström har konstaterat – att partier inte till varje pris vill vara med och bilda regering. Här finns en grund för den för Skandinavien så vanliga minoritetsregeringen. Ett parti behöver inte sitta i regeringen för att påverka politiken. Hagevi går vidare och säger att trycket på en partiledning att vinna regeringsmakten kan vara förhållandevis mindre i svensk politik. ”I stället kan riksdagsledamöter föredra en roll som 'stödande opposition'. Därmed kan riksdagsledamöternas upplevda inflytande förklara en del av de ofta förekommande minoritetsregeringarna i svensk politik.”

Begreppet ”förhandlingsparlamentarism” har använts för Sverige före den borgerliga alliansens seger 2006. Fyrpartiregeringen är en förhandlingsparlamentarism i sig. Efter 2010 är begreppet åter en möjlighet att beskriva svensk riksdagsbaserad minoritetsparlamentarism, dock att SD står utanför denna del av det parlamentariska livet.¹³

Summering

Riksdagen i Sverige stiftar lag, beslutar om skatt till staten och bestämmer hur statens medel ska användas. Men riksdagen är resultatet av väljarnas val. Det svenska partisystemet har omvandlats i flera dimensioner från och med valet 1988. Från fem partier till åtta. Socialdemokraterna är från och med 1991 års val inte det gamla 45 %-partiet. Moderaterna har blivit ett stort parti och lagt sig i mitten. Övriga partier är sedan valet 2006 under tio procent. Och sammansättningen av riksdagen är den partimässiga grunden för regeringen.

Svensk parlamentarism är mycket regeringsorienterad. Visst – vi har haft en majoritetsregering, 2006-2010. Men för den mesta av tiden gäller minoritetsparlamentarism, i öppna flerpartikoalitioner eller partiella, skugglika, koalitioner. Det är normalfallet. Om det är normalt – normativt – att MP och V, trots sitt inflytande i regeringsmakten 1998-2006, hittills inte innehaft regeringsposter och därmed det konstitutionella ansvar, som kan utkrävas genom konstitutionsutskottets granskning, risken för misstroendeförklaring m m , ja det är en öppen fråga. Svensk minoritetsparlamentarism skapas på sätt och vis av att vissa partier inte integreras fullt ut i blockpolitiken.

Om man läser RF 1.4 att riksdagen stiftar lag, beslutar om skatt och bestämmer hur statens medel ska användas, ska man inte tro att riksdagen kan göra detta på egen hand, utan en regerings propositioner och skrivelser som utgångspunkter.

Regeringen är för all sin styrelse ansvarig inför riksdagen, enligt RF 1.6. Och riksdagen granskar. Omfattningen av kontrollinsatser är stor. Tänk bara på alla skriftliga frågor och interpellationsdebatter. Dock leder få fall till fall för regering och statsråd.

Inom ramen för dessa principer för det svenska statsskicket och parlamentarismen har 1990-talet inneburit förändringar. Den ekonomiska krisen och

EU-medlemskapet ledde till reformer. Den förlängda mandatperioden och de nya budgetprocesserna har stärkt varje regerings makt i förhållande till riksdagen och dess oppositionspartier. Statsministern har en stark ställning, men till en sorts ”presidentialisering”, utanför partiparlamentarismen, har det inte gått.

EU-medlemskapet har skapat en ny form av parlamentariska relationer mellan EU-institutionerna, regeringen och riksdagen. Riksbanken och Riksrevisionen har fjärmats från både regering och opposition. Liksom på sätt och vis politiken i EU-medlemskapet, där initiativ i mycket kommer från EU:s Kommission och andra EU-organ. Regeringen är själv i viss mån reaktiv i förhållande till EU:s institutioner och riksdagen och oppositionspartierna är det, i mycket. Men visst är det en paradox, att internationaliseringen av svensk utrikespolitik genom EU, har betytt en ökad inhemsk parlamentarisering och oppositionspåverkan.

Det inhemska partisystemet och EU-systemet skapar betingelser för sakpolitiken. Den utformas av regeringarna. Dessa bildas och lever i ljuset av ”toleransparlamentarismen” i RF:s omröstningsregler för en regering. Denna i sin tur är en mer eller mindre aktiv ”förhandlingsparlamentarism”. Må vara inom och utåt för en (borgerlig) flerparti-minoritetsregering, som nu. Eller inom en (socialdemokratisk) enparti- och samarbetande minoritetsregering, som förr. Och vi har majoritetsregeringar. Ibland.

Det hittillsvarande mönstret är kanske inte uttömt. Det finns ett utrymme för konstitutionell pragmatism eller elasticitet i statsrätt och författning, i kriser under tryck, men också i lugnare vatten. Så lever författningen och parlamentarismen i nutid och framtid för ett fritt folk.¹⁴

Noter

1. Flera av de författare jag refererar till har varit vänliga att läsa en preliminär version av denna text och har haft ytterligare synpunkter, för vilket jag tackar.

2. Isberg, Magnus: *Sveriges grundlagar och riksdagsordningen*. Sveriges riksdag, Stockholm 2011. Bull, Thomas och Sterzel, Fredrik: *Regeringsformen – en kommentar*, SNS förslag/Studentlitteratur, Stockholm 2010. Regeringsformen ändrades senast genom riksdagsbeslut 2010 i flera av sina paragrafer.

3. von Sydow, Björn: *Parlamentarismen i Sverige, Utveckling och utformning till 1945*. Gidlunds förlag i samarbete med Riksbankens Jubileumsfond, Södertälje 1997, s 18 – 35, cit s 32.

Hermansson, Jörgen, med bidrag av Beckman, Ludvig, Bäck, Hanna, Persson, Thomas, Vernby, Kåre, Woeckelberg, Helena: *Regeringsmakten i Sverige., Ett experiment i parlamentarism 1917 – 2009*, SNS Förlag, Kristianstad 2010, s 9 – 23.

4. Möller, Tommy: *Svensk politisk historia. Strid och samverkan under tvåhundra år*; Studentlitteratur, andra upplagan, Lund, 2011, s 291 – 300.

Larsson, Torbjörn och Bäck, Henry: *Governing and Governance in Sweden*, Studentlitteratur, 2008, s 81 – 96.

Jungar, Ann-Cathrine: *Populister i närheten av regeringen*, I Björkman, Jenny och Fjaestad, Björn (red): *Tungan på vågen. Vågmästare och balanspartier*, RJ årsbok 2012/2013, Makadam förlag, Göteborg-Stockholm 2012, s 173 – 177.

5. Isberg, Magnus: *Is Sweden Going Majoritarian?*, i Persson, Thomas & Wiberg, Matti (eds): *Parliamentary Government in the Nordic Countries at a Crossroads. Coping with Challenges from Europeanisation and Presidentialisation*, Santérus Academic press, Stockholm, 2011, s 92 – 97, 107 – 110.

Möller, Op.cit. s 267 – 270, 273 – 288, 301 – 304.

Larsson och Bäck, Op cit s 166 – 169.

Möller, Tommy: *Vågmästare eller tungan på vågen?* I Björkman, Jenny och Fjaestad, Björn, Op cit, s 48 – 50.

6. Rasch, Björn Erik: *Why Minority Governments ? Executive- Legislative Relations in the Nordic Countries*, I Persson & Wiberg Op cit s 30, 41 – 58.

7. Persson & Wiberg, Op cit s 18, 24 – 24, 32 – 35. Isaksson, Guy: *Presidentialisation of Parliamentary Systems: Reality or Illusion?*, I Persson & Wiberg , Op cit, s 238 – 240, Bäck, Hanna, Persson, Thomas, Vernby, Kåre och Westin, Lina: *Presidentialisation from a Historical perspective: Ministerial Selection and Reshuffling in Swedish Cabinets*, I Persson & Wiberg, op cit, s 245 – 246, 260 – 274.

Hermansson, Jörgen och Vernby, Kåre: *Regeringsombildningar och statsrådskarriärer*, i Hermansson m fl Op cit, s 143 – 175.

8. Hermansson, Jörgen och Persson, Thomas: *En ifrågasatt regeringsform*, i Hermansson m fl Op cit, s 199 – 206, 208.

Larsson och Bäck, Op cit s 170 – 173, 273.

9. Bremdal, Patrik: *Riksdagens kontroll av regeringsmakten*, Uppsala Universitet, Jure förlag AB, 2011, s 253 – 254, 293 – 295. Synpunkter från Thomas Laure om riksrevisionens resp. KU-anmälningar.

10. Nielsen, Peder: *Instrument of Parliamentary Control in Nordic Countries: Political, legal and Economic Approaches*, i Persson och Wiberg, Op cit, s 201 – 202, 209 – 210, 214 – 218.

Larsson och Bäck, Op cit, s 161.

Bremdal Op cit, ibid och flera följande.

11. Hegeland, Hans: *Nationell EU – parlamentarism Riksdagens arbete med EU-frågorna*, Santérus Academic Press, Stockholm 2006, s 23 – 41, 51 – 52, 101 – 102, 134, 148 – 150, 208 – 209, 254 – 256.

Hegeland, Hans: *The European Union as Foreign Policy or Domestic Policy? EU Affairs in the Swedish Riksdag*, i Persson och Wiberg, Op cit, s 139 – 158.

Konstitutionsutskottets betänkande 2012/13: KU8, *Uppföljning av riksdagens tillämpning av subsidiaritetsprincipen*.

Konstitutionsutskottets betänkande 2012/13: KU 10 *Granskning av statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning*, s 128 – 129, 138 – 139.

Mail till författaren från Hans Hegeland 2013-01-28.

12. Larue, Thomas: *Post-Lisboa Subsidiarity Scrutiny and Nordic Parliamentary Government: Challenges and Opportunities of Europeanisation*, i Persson och Wiberg Op cit, s 181 – 185.

Hegeland i Persson och Wiberg Op cit, s 146 – 148, 150 – 152, 154 – 158.

Johansson, Karl Magnus, Langdal, Fredrik och von Sydow, Göran: *The Domestic Politics of European Union Presidencies: The Case of Sweden*, i *Government and Opposition*, Vol.47, No.2 s 221 – 225.

13. Hagevi, Magnus: *Riksdagsledamöternas upplevda inflytande i partigruppen*, i Brothén, Martin och Holmberg, Sören (red): *Folkets representanter. En bok om riksdagsledamöter och politisk representation i Sverige*, SCB skriftserie Valundersökningar rapport 26, Göteborg 2010, s 181 – 185, 192 – 202.

Wängnerud, Lena: *Viner partipiskan hårdare i partier med vågmästarroll?* I Björkman och Fjaestad Op cit, s 87 – 104.

Mattsson, Ingvar: *Förhandlingsparlamentarism. En jämförande studie av riksdagen och folkettinget*, Lund university Press, Lund 1996.

14. von Sydow, Björn: *1809 års författningsverk – vad kan vi lära för framtiden?*, i Brundin, Margareta och Isberg, Magnus (red): *Maktbalans och kontrollmakt. 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv*, Sveriges riksdag och Riksbankens Jubileumsfond, Stockholm 2009, s 525 – 528.

von Sydow, Björn: *anmälan av Bergman, Torbjörn: Constitutional Rules and Party Goals in Coalition Formation. An Analysis of Winning Minority Governments in Sweden*. Dep.of Pol. Science. Umeå Univ.1995, i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1995 nr 4, s 489 – 495.

BEATE SYDHOFF

HILMA AF KLINT

Abstrakt eller/och andlig?

Under våren 2013 har en utställning med den svenska konstnären Hilma af Klint, med underrubriken ”Abstrakt pionjär” visats på Moderna Museet i Stockholm. Den har inte bara varit imponerande till sitt format och annorlunda till sitt innehåll utan också givit upphov till en intensiv debatt om konstnärens formella och andliga hemvist. Tillhörde hon den nya abstrakta konsten under 1900-talets början eller var hon en outsider som egentligen i tiden bara råkade sammanfalla med den nya modernismen?

Konsthistorikern fil. lic Beate Sydhoff skriver om Hilma af Klint.

Hilma af Klint levde mellan 1862 och 1944 och började tidigt sin konstnärliga utbildning, först vid Tekniska skolan i Stockholm (nuvarande Konstfackskolan) och mellan 1882 och 1887 vid Konstakademien. Hennes uppväxt var på Karlbergs slott, ytterst skyddad och ombonad, och åren efter utbildningen hade hon en ateljé i Kungsträdgården i Stockholm ända till 1908. Hon var noga med att hennes verk inte skulle visas för offentligheten förrän tjugo år efter hennes död. Hela hennes produktion låg ihoprullad på en vind på Östermalm, där hennes arvinge, syskonbarnet viceamiral Erik af Klint bodde. 1970 skulle han visa upp verken för publiken, och han tog kontakt med Moderna Museet i Stockholm för att fråga om man ville ta emot hennes verk som en gåva. Svaret som intendenten Carlo Derkert gav honom var nej!

Porträtt av Hilma af Klint © Fotograf okänd.

*Sjustjärnan, nr 2, grupp V,
serie WUS/Sjustjärnan, 1908
© Stiftelsen Hilma af Klints
Verk, foto Albin Dahlström/
Moderna Museet.*

Hennes tidiga verk var milt traditionella med naturbilder och blommor och även en del porträtt. Så småningom kom hon i kontakt med Rudolf Steiner och började med ett religiöst måleri som anslöt till Steiners idéer om det okulta och de parallella världarna. Vid fyrtioårsåldern började hon med ett måleri som anslöt till dessa världar och skapade monumentala målningar, ”Målningarna till Templet”, som skildrade denna nya andliga värld. Dessa är gigantiska målningar som skildrar bland annat människans fyra åldrar: bar-naåldern, ynglingaåldern, mannaåldern och ålderdomen. I Moderna Museets salar har de en möjlighet att framträda med all sin kraft, ofta med abstrakta motiv i centrala kompositioner, men ibland också med vissa föreställande element som visar fram hennes komplexa världsbild.

1896 hade Hilma af Klint bildat gruppen ”De Fem” tillsammans med fyra andra kvinnor. Hon hade redan tidigare deltagit i seanser där ett medium upprättade förbindelser med de döda, och nu kunde De Fem komma i kontakt med ”höga mästare” från en annan dimension. Det är efter detta som hon allt mer börjar utveckla sin automatiska skrift och även ett automatiskt tecknande, dvs. hon styrde inte längre medvetet över handens rörelser över papperet. ”Målningarna till Templet” är ett resultat av denna process.

När hennes verk inte accepterades som donation till Moderna Museet 1970 bildades istället Stiftelsen för Hilma af Klints verk i Järna, där Rudolf Steiner

*Svanen, nr 1, grupp IX/
SUW, serie SUW/UW, 1915
© Stiftelsen Hilma af Klints
Verk, foto Albin Dahlström/
Moderna Museet.*

seminariet finns och i vars styrelse konsthistorikern och antroposofen Åke Fant satt. Han började undersöka hennes verk i flera artiklar och fick den österrikiske intendenten Konrad Oberhuber intresserad av att resa till Järna och titta på hennes konst. Några år senare, 1986, producerade denne en större utställning i Los Angeles, "The Spiritual in Art, Abstract Painting 1890-1985", där Hilma af Klint fick en stor plats bredvid de gamla abstrakta pionjärerna Kandinsky, Malevitj, Kupka och Mondrian.

Nu fick hon internationell berömmelse och upplevdes som en sensation, som den enda modernisten bland det tidiga 1900-talets kvinnliga konstnärer. Samtidigt var där många som hade svårt att acceptera en konstnär som arbetade med ett andligt abstrakt formspråk som inte kunde relateras till övriga tidiga modernister. Det var ju Kandinsky som ansågs ha skapat de första abstrakta målningarna i konsthistorien 1910-1911! Själv kan jag fundera över om framgången vid utställningen i Los Angeles eventuellt också kunde sättas samman med närheten till vissa indianska kulturer i New Mexico, särskilt då Navajoindianernas filter och sandmålningar, som också arbetar med en "andlighet" kopplad till vissa abstrakta och centraliserade mönster. Jag tänker där särskilt på hennes målning "Svanen" från 1915, som är en av de mest fantastiska på utställningen. Svanen representerar det översinnliga i många religioner och mytologier och står för fullbordan inom den alkemiska traditionen.

Svanen, nr 17, grupp IX/SUW, serie SUW/UW, 1915 © Courtesy Stiftelsen Hilma af Klints Verk, foto Albin Dahlström/Moderna Museet.

I varje fall har debatten i Sverige i samband med vårens utställning på Moderna Museet svallat hög och intensiv. Många skribenter har med förskräckelse sett hur en mer eller mindre okänd kvinna kunnat blanda sig i modernismens heliga former och hur hon dessutom själv valt att stå utanför ett konstliv och välja helt andra mästare som förebilder. En av de intressantaste uttolkarna har varit professorn i konstvetenskap vid Södertörns högskola Dan Karlholm, som i *Dagens Nyheter* den 27 februari 2013 skrev en artikel med titeln; ”Ängslig kritik. Ingen modernist – men hon var ultramodern”.

Dan Karlholm framhåller Hilma af Klints brist på anspråk att göra konst. Istället söker hon egna andliga vägar till formen och bilden, och när hon inte

*Altarbild, nr 1, grupp X, serie Altarbilder, 1915 © Stiftelsen Hilma af Klints Verk,
foto Albin Dahlström/Moderna Museet.*

heller vill blir utställd under sin livstid så markerar detta just hennes vilja att stanna utanför det modernistiska konstlivet. Han säger mycket riktigt att när hennes stora abstrakta målningar fortfarande tenderar att ”stämplas” som abstrakt modernism, så är detta inte bara att negligera konstnärens anspråk utan också att minska deras angelägenhetsgrad i vår egen tid. Jag vill citera Dan Karlholm när han avslutar sin artikel :”Först aktualiserade som samtidskonst medierar Hilma af Klints bilder inte bara mellan andevärlden och jorden utan även mellan deras tillkomsttid och receptionstid, deras osynliggjorda då och det utsträckta nu där hennes verk trots allt kan bekräftas som konst, men i nu gällande mening av ordet.”

I år kommer Hilma af Klints bilder att ges utrymme på Venedigbiennalen, och det ska bli intressant att se vilken sorts uppmärksamhet de kommer att få. Kommer man också där, internationellt, att se henne som en mystiker utan relation till sin egen konstnärliga samtid, eller kommer man att kunna skilja på hennes personliga vilja och behov samt tidens egen debatt och koncentration av abstrakt skapande.

Det är särskilt konstnärerna Kandinsky, Malevitj och Mondrian som kommer att bli jämförda med hennes sorts abstraktioner, bl.a. därför att de framträtt också som stora teoretiker med verk som konstvärlden länge sett som unika. Jag tänker där särskilt på Vassily Kandinskis skrift ”Om det andliga i konsten” från 1912, där också det ockulta tas fram som en källa till formen.

Hilma af Klint fick också uppleva sin ensamhet som kvinna, utan man och med samvaro bara med några kvinnor i egen ålder. Hon sågs på som alltför originell för att kunna föras samman med konsten, som den framstod som tidens unika ”ansikte”. Därför är det på flera sätt unikt och fantastiskt att nu få möta hennes konst i dess fulla skala, och det ska också bli mycket intressant att se världen ta emot allt detta, som inte heller konstvärlden brytt sig om. Hilma af Klint är en konstnär som man idag inte kommer förbi om man vill förstå komplexiteten i tiden.

NT-INTERVJUN

NÄR TIDEN UPPHÖR

Samtal med kompositören Anna Þorvaldsdóttir

Kompositören Anna Þorvaldsdóttir mottog Nordiska rådets musikpris för 2012 i Helsingfors förra hösten.

Hon intervjuas av Arndís Björk Ásgeirsdóttir som är utexaminerad pianist och pianopedagog från konservatoriet i Reykjavík.

Anna Þorvaldsdóttir

Kompositören Anna Þorvaldsdóttir är mottagare av Nordiska rådets musikpris 2012. Priset fick hon för sitt orkesterverk *Dreymi* och i juryns motivering stod det bl.a. att

"Dreymi öppnar symfoniorkesterns rum på ett ovant och nyskapande sätt. Början och slutet av verket flyter fritt utan tidsangivelse och skapar en cyklisk uppfattning av tiden som kan påminna om den vi hittar i nordiska myter och naturmystik. Musiken strävar efter att få upplevelsen av den kronologiska tiden att upphöra – på samma sätt som i drömmarna. Med Dreymi skriver Anna Þorvaldsdóttir in sig i en nordisk orkestertradition som hämtar sina klangfärger både från den elektroniska musiken och från naturljuden i den nordiska folkmusiken. Klangerna är omsorgsfullt upptecknade – nästan som små broderier. Men verket är kanske särskilt unikt för att det klarar av prestationen att bygga upp och utveckla en stor form i en tid som till synes står stilla. Verket växer för varje genomlysning och det gör oss nyfikna på mer."

"Jag tycker om den här beskrivningen av verket", säger Anna när jag träffade henne under en kort visit på Island – Anna var bosatt i Melbourne i Australien i ett halvår. "Det är uppenbart att juryn har lyssnat ingående på verket. Jag inspireras mycket av naturen i mina verk och *Dreymi* utgör inget undantag. Jag söker inspiration i naturens flöden och samspel men jag kan inte påstå att jag medvetet söker mig till folktro eller mytologi, utan det är hela det sammanhang som naturen utgör som är en så stor inspiration för mig. Även om själva musiken kommer inifrån är det bra att ta in intryck utifrån. Jag växte förstås upp med de isländska berättelserna om alver och troll men om påverkan från det hållet döljer sig i mina verk ligger den i så fall djupt i mitt undermedvetande och är helt omedveten."

Anna som är född 1977 växte upp i Borgarnes men flyttade till Reykjavik som nittonåring. "I mitt barndomshem blev vi ivrigt uppmuntrade att lära oss spela ett instrument eftersom mamma är musiklärare, men det var ändå ingen press, vilket passade mig väldigt bra, och jag lärde mig spela flera instrument, men i fjortonsårsåldern hittade jag cellon och det var kärlek vid första ögonkastet. Jag tog undervisningen på stort allvar och övade mycket och jag fortsatte med cellolektionerna efter att jag flyttat till Reykjavik, först för Sigurður Halldórsson och sedan för Gunnar Kvaran. Ett tag var jag helt inne på att bli cellist, men så tog komponerandet över mitt liv. Jag kom i kontakt med många moderna verk genom cellospelandet när jag nått det avancerade stadiet och när jag väl kommit in på komponerandets väg fanns ingen återvändo. Det jag fascinerades av med den nyare musiken var att där använde man så många olika slags ljud. I äldre musik arbetar man med ett bestämt musikaliskt system, som till exempel dur och moll, men i den nyare musiken arbetar man mera med klanger och struktur och det var som en uppenbarelse för mig när jag började lära känna alla dessa möjligheter och förstå vad man faktiskt kan åstadkomma med ljudstrukturer."

Islands Konsthögskola grundades år 2000 och året därpå inrättades en institution för komposition. "Jag bestämde mig för att söka in detta första år", säger Anna med ett leende, "och jag studerade både för Þorkell Sigurbjörnsson och hans dotter Misti. Det här var en enormt intressant tid, vi var ju den första kullen, så det handlade mycket om att prova sig fram, vilket samtidigt innebar en god portion frihet. Det passade mig bra och jag hyser väldigt varma känslor för denna tid vid Konsthögskolan. De specialister som grundade institutionen hade rest runt i världen och tittat på kompositionsinstitutioner vid utländska högskolor och vi elever deltog också i arbetet med att forma denna nya avdelning. Utan tvivel pågår den processen fortfarande eftersom institutionen ännu är så ung."

Efter examen från Konsthögskolan 2004 bestämde sig Anna för att ta en liten paus från studierna för att fortsätta skriva musik och för att få utrymme att fundera över vart hon skulle vilja vända sig för att få mer inspiration och nya intryck. Hon bestämde sig till sist för att söka in vid University of California i San Diego, och kom in där. "Det var egentligen drömmen. Jag ville gärna till USA både därför att landet är så olikt vårt och därför att man i San Diego lägger stor vikt vid nyskapande. Det gäller inte bara instrumentspel utan i högsta grad också i komposition. Den här skolan är full av framstående musikhänvisningar som har en passion för ny musik, vilket förstås var ovärderligt, och därför var denna miljö mycket fruktbar och givande."

Men hur trivdes det isländska naturbarnet i Kalifornien?

"Det var förstås en väldigt speciell upplevelse, och trots att det finns storlagen natur i hela världen är det väl kanske vår inhemska natur jag känner bäst till. Vi islänningar lever ju också i så nära kontakt med naturen. Här i Reykjavik, till exempel, har man utsikt mot fjällen, och havet är aldrig långt borta. I Kalifornien är landskapet också fantastiskt vackert. Med sin speciella topografi och sitt ökenlandskap är staden San Diego väldigt olik Reykjavik. När jag bodde i Kalifornien gick tankarna ofta till Island men samtidigt tillät jag mig att påverkas och näras av de intryck som omgav mig där borta. Jag vill hävda att om man letar efter det som kan tillföra en något, så hittar man det för det mesta, oavsett i vilken form det är. Verken jag skrev medan jag var utomlands var ofta inspirerade av just isländsk natur eftersom tankarna förstås ofta gick till hemlandet. Jag har hört många säga att de hör Island i min musik, och även om det är svårt att få grepp om exakt vad det betyder så lyser kanske kontakten med naturen igenom verken. Några har också sagt att noterna i mina verk påminner om ett landskap med fjäll och dalar."

Varifrån kommer idéerna och hur går själva komponerandet till?

"Det är lite olika, men det är vissa inslag som är genomgående i kompositionsprocessen. Till exempel börjar jag aldrig med ett tomt huvud och ett blankt papper. Jag börjar med att tillåta mig drömma, låta tankarna leka med hur jag vill att verket ska bli. Ibland får man en bestämd instrumentkombination att jobba med och då får tankarna sväva fritt kring det, och andra gånger får man helt fria händer och då kan man fantisera om olika instrument och en tonmässig helhet. Sedan vidtar processen att uppleva musiken inifrån, hur jag vill att verket ska klinga, hur flödet ska vara i verket o.s.v. Och så när jag har en idé om stoff och utveckling gör jag anteckningar och ritar bilder för att komma ihåg hur musiken ska låta. Det kan vara alltför svårt att hålla ett helt verk i minnet länge, särskilt eftersom det kan ta några månader att skriva ett helt verk och jag alltid jobbar med två till tre verk samtidigt. När jag så har fått en rätt god uppfattning om verket kan jag börja skriva ner det på papper och för det mesta skriver jag från början till slut, även om jag någon gång kan hoppa lite fram och tillbaka, till exempel om jag har en starkare idé om verkets avslutning vid något givet ögonblick i mitten eller början."

Du har också ägnat dig åt att skriva elektronisk musik och då ofta i samband med videoverk som visas samtidigt. Finns det någon koppling mellan de bilder du ritar och de här videoverken?

"I grund och botten har de inget med varandra att göra. Visserligen kommer verken från samma ställe, men är helt åtskilda eftersom de bilder jag ritar

under grundprocessen bara är ett sätt för mig att komma ihåg och inte har någon musikalisk innebörd för andra, det vill säga, om någon skulle se de där bilderna skulle vederbörande inte ha några förutsättningar att förstå dem musikaliskt. De är fulla av symboler som jag själv kopplar till vissa ljud eller en viss utveckling, och de där bilderna blir ibland rätt personliga och är inte för allmän beskådan. Å andra sidan har jag sysslat med film- eller videokonst sedan några år parallellt med musiken, för jag ville skapa en visuell yta för framförandet av den elektroniska musiken. Jag har alltid varit mycket intresserad av att skapa någon sorts närhet eller inkorporerande i samband med elektronisk musik istället för att bara spela upp den i tomma intet. Jag fick modet att prova mig fram med det här under min tid i Kalifornien, för där blandar man gärna olika konstnärliga uttryck och folk är inte rädda för att arbeta med alla möjliga medier. Jag har hittills jobbat med videoverken som ett lager i musiken, alltså så att videoverket utgör en del av helhetsupplevelsen och konstverket. Generellt sett upplever jag min omgivning, naturen och rätt och slätt livet, musikaliskt, och därför lyssnar jag ofta med ögonen, om man kan uttrycka sig så. Man kan säga att bildkonstverken är ett forum där jag använder musikaliska insikter för att skapa något visuellt."

Anna har nyligen varit i USA där hon var närvarande när Islands symfoniorkester framförde hennes verk *Aerality* i Kennedy Center i Washington med Ilan Volkov som dirigent, vid kulturfestivalen Nordic Cool. Verket hade beställts av Islands symfoniorkester som uruppförde det i konserthuset Harpa i november 2011.

"Det är förstås enormt värdefullt att få en sådan beställning. Jag hade skrivit fyra orkesterverk tidigare, innan den här beställningen kom, enbart av lust och inte på grund av att jag visste att någon skulle framföra dem. Människor frågade ibland vad jag egentligen tänkte, för det innebar så mycket arbete, men jag svarade bara att jag övade mig eftersom jag inte ville hamna i den situationen att en gång få frågan om jag ville skriva för en symfoniorkester utan att ha provat det tidigare. Så den här önskan att skriva för en symfoniorkester har jag länge burit inombords och till exempel skrev jag det första orkesterverket redan innan jag började studera komposition, och det var vissa som då inte tyckte att jag var riktigt klok. Men jag är Islands symfoniorkester mycket tacksam, de har framfört tre av mina orkesterverk offentligt och spelat in fyra, och den senaste tiden har jag arbetat med beställningar även från utländska orkestrar."

Anna säger att det tar olika lång tid för henne att skriva ett verk.

"För att ta verket *Dreymi*, som jag skrev för orkester, så höll jag på med det under två år, men mest under 2008. Jag hade många järn i elden under den

perioden och det var ingen som väntade på det så jag tog mig bara den tid jag behövde. Jag hade vissa idéer i huvudet som jag ville jobba med i verket, bland annat upplevelser kopplade till tid i musik och hur vi upplever till exempel dirigentens roll och rörelser visuellt."

Dreymi är ett av fyra verk på Annas cd *Rhízōma* som kom ut på skivmärket Innova recordings i oktober 2011. Skivan fick det isländska musikpriset Årets skiva samma år och hamnade dessutom på många utländska listor över årets bästa skiva, som till exempel i TimeOut New York och TimeOut Chicago.

"Jag blev verkligen förvånad", säger Anna när jag frågar om hennes reaktion på dessa utmärkelser. "Jag hade lagt ner mycket arbete på skivan men hade nog inte gjort mig några bestämda förväntningar om mottagandet. Därför blev jag bara jättetacksam för det mottagande skivan fick, både hemma och utomlands, och siktar nu oförtrutet in mig på en andra skiva."

Man var dock tvungen att upprepa några gånger för Anna att hon fått Nordiska rådets musikpris. "Jag trodde inte mina öron när Islands kompositörsförenings ordförande ringde mig och framförde nyheten, jag trodde att jag missförstått honom på något sätt", säger hon med ett skratt. "Sedan var det alldeles underbart att närvara vid utdelningen, där var fullt av människor från alla Nordens hörn som samlats för att fira priset, och det var också fantastiskt roligt att träffa och lära känna de andra pristagarna, som också var närvarande. Det här priset ökar synligheten på den internationella scenen och det märkte jag med en gång efter tillkännagivandet. Jag fick avsevärt många fler förfrågningar än tidigare och mycket mer publicitet. Att få detta pris är otroligt värdefullt, ja egentligen ovärderligt. Man kan förstås inte sia något om framtiden men det här är en stor heder och förstås också en språngbräda för mig."

Som nämndes ovan har Anna varit bosatt i Melbourne det senaste halvåret eftersom hennes man, Hrafn Ásgeirsson, har fått en tidsbegränsad forskartjänst i filosofi vid universitetet där. "Det har varit en fin tid och jag har lärt känna många underbara musikmänniskor, men nu börjar det närma sig hemfärd", säger Anna som återvänder till Island i april i år. "Jag har den stora turen att kunna arbeta med musiken var i världen jag än befinner mig och jag har många projekt på gång. Nyligen var jag i New York för att jobba med ICE Ensemble och ett långt verk som ska uruppföras i december. För övrigt håller jag på att avsluta två nya verk, det ena som ska uruppföras på musikfestivalen Tectonics i Reykjaviks nya konserthus Harpa i mitten av april, och så lägger jag sista handen vid ett verk för CAPUT som de ska uruppföra på sin Kinaturné i maj. Sedan ska jag börja jobba med ett verk för kammarorkester för den norska ensemblen Bit20 med uruppförande 2014 och dessutom jobbar jag med förberedelserna för en ny porträtt-cd, så det händer en hel del", säger

Anna avslutningsvis, och när jag säger adjö till den leende och strålande unga kvinnan kan jag inte annat än tänka att Anna har lyckats skapa sin egen ton, sin egen värld som man automatiskt blir en del av när man lyssnar till hennes verk, och hon väcker så sannerligen min nyfikenhet och en längtan efter att höra mera.

Arndís Björk Ásgeirsdóttir

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

FÖR EGEN RÄKNING

JU MER VI GÖR TILLSAMMANS, JU TRYGGARE VI BLI

Det norska presidentskapet för Nordiska rådet arrangerade på våren 2013 ett heldagsseminarium i Stortinget kring samhällssäkerhet och beredskap.

Generaldirektör Helena Lindberg vid Myndigheten för samhällsskydd och beredskap medverkade i Oslo och beskrev där tankar kring hur det nordiska samarbetet inom samhällsskydd och beredskap kan stärkas ytterligare.

Helena Lindberg

Samhällsskydd och beredskap handlar om att skapa gemensamma förmågor för att förebygga och hantera ett växande spektrum av hot och risker som våra samhällen kan utsättas för, såväl i vardag som i kris. Det breda hot- och riskpanoramat ställer stora krav på en effektiv resursanvändning och en väl utvecklad samverkan, över beslutsnivåer, sektorsgränser och nationella gränser. Under lång tid har politikerna i de nordiska länderna och även medborgarna inom regionen varit medvetna om den utmaning som en alltmer gränsöverskridande hot- och riskbild medför och det växande behovet av transnationellt samarbete.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) skapades 2009 som ett uttryck för denna ökade medvetenhet om behovet av bred samverkan och helhetssyn vid hanteringen av olyckor och katastrofer. Liknande organisationer, med ansvar för att främja ett s.k. ”whole-of-society” perspektiv på samhällsskydd och beredskap, har utvecklats i flera andra länder i Europa. Sedan många år samverkar representanter från nationella expertmyndigheter och ministerier inom den nordiska kretsen, bland annat genom årliga möten och videokonferenser mellan de fem generaldirektörerna. Vår ambition är att finna gemensamma lösningar på gränslösa säkerhetsutmaningar i Norden, och även bortom denna region.

Detta konkreta arbete fungerar helt i linje med den nordiska modellen för samarbete mellan ämbetsmannagrupper inom olika politikområden. I två avseenden är detta samarbete dock annorlunda. För det första kan man konstatera att de nationellt ansvariga statsråden inte finns samlade inom en gemensam sektor, utan är utspridda över flera politikområden. I Sverige och i Danmark är försvarsministern ansvarig för frågorna, i Finland är det inrikesministern, och på Island och i Norge är det justitieministern som har huvudansvar för samhällsskydd och beredskap. Det finns inte heller något nordiskt ministerråd för detta breda och sektorsövergripande samarbete.

Flera dramatiska händelser under senare år har ökat insikten om vikten av än mer intensiva och fördjupade nordiska expertsamarbeten i dessa frågor. Även utan ett samlat ministerråd och/eller stöd från ministerrådssekretariatet i Köpenhamn, fungerar detta konkreta samarbete mellan ansvariga nationella myndigheter relativt väl. Men inom kretsen av ansvariga generaldirektörer vet vi dock att mycket mer skulle kunna, och borde, uträttas tillsammans till gagn för de nordiska invånarnas skydd och säkerhet.

För att skapa en politisk ram för området samhällsskydd och beredskap, eller samhällssäkerhet som man säger i Norge, togs i april 2009 ett initiativ av den dåvarande svenske försvarsministern Sten Tolgfors. Han samlade de berörda nordiska statsråden på Haga slott i Stockholm. Dessa utfärdade en gemensam *Haga-deklaration* som en politisk inriktande manifestation för de närmaste åren. Man etablerade även en krets av så kallade Haga-ministrar för det fortsatta samnordiska arbetet inom samhällsskydd och beredskap. Sedan dess har flera arbetsgrupper skapats och en rad konkreta förslag till åtgärder har presenterats. Många av dessa åtgärder har genomförts och förhoppningsvis bidragit till att stärka den gemensamma förmågan inom regionen.

I juni 2013 möts dessa politiska ledare åter i Sverige i avsikt att förnya *Haga-deklarationen* från 2009 och bekräfta sitt fortsatta engagemang för det gemensamma arbetsområdet. Det handlar även fortsättningsvis om att skapa ökad helhetssyn kring det breda och lätt fragmenterade området samhällsskydd och beredskap – att föra samman frågor och områden som hanterats i olika stuprör och utifrån olika perspektiv och ge dem en mer samlad inramning. Fastare former och tydligare uppföljning av beslut på politisk nivå behövs för att arbetet skall leda till än mer konkreta resultat med tydliga nordiska mervärden.

En annan skillnad från den sedvanliga nordiska samarbetsmodellen som förtjänar att lyftas fram, är den relativa avsaknaden av etablerade former för parlamentarisk insyn och nordisk debatt på samhällsskydds- och beredskapsområdet. Detta framstår som särskilt angeläget på ett område som i så hög grad berör människors liv, hälsa och egendom. Utan ett ministerråd med skyldighet att rapportera till Nordiska rådet undergrävs möjligheten till parlamentariskt ansvarsutkrävande. Det försvårar även för rådets ledamöter och utskott att ha en politiskt pådrivande roll, liknande den man utövar inom andra samarbetsområden.

Blickar man tillbaka ser man tydligt att de stora reformerna inom nordiskt samarbete alltid först lanserats och diskuterats i Nordiska rådets debatter. Det är därför inte förvånande (och samtidigt mycket glädjande) att rådspresidiet under många års tid lyft frågan om ett tyngre parlamentariskt engagemang på området. Motsvarande krav på ökad parlamentarisk aktivitet har under senare tid även framförts avseende försvars- och säkerhetspolitik – det numera kanske mest dynamiska samarbetsområdet mellan regeringarna. Den traditionella tunghäftan i dessa frågor verkar således ha släppt i rådets debatter och i statsrådets redogörelser, vilket är en mycket positiv utveckling.

”Islossningen” blev särskilt tydlig i samband med tema-sessionen i Nordiska rådet om utrikes-, säkerhets- och försvarspolitik i Stockholm den 11 april 2013. Frågor om ett inriktande politiskt ramverk och om ett parlamentariskt inslag i detta intensiva samarbete lyftes där fram av många talare, inklusive flera statsråd. Presidiet antog även ett uttalande till de nordiska regeringarna om vikten av ett stärkt samarbete inom just samhällsskydd och beredskap. Denna skrivelse kommer att behandlas när Haga-ministrarna möts i Vaxholm i juni. Man kan räkna med att ämnet och debatten återkommer vid höstens rådssession i Oslo.

Det finns onekligen många högaktuella utmaningar där nordiskt samarbete inom samhällsskydd och beredskap har en betydande roll att spela. Nya larm om aggressiva former av fågelinfluensa påminner oss om vår ständiga sårbarhet för gränsöverskridande smittor. Vi nås också dagligen av nya rapporter kring mer eller mindre allvarliga IT-incidenter världen över.

Behovet av samnordiska insatser blir förstås extra tydligt när det handlar om händelser som har sitt ursprung i regionen. Ett exempel är den enligt många bedömare påtagliga risken för en större fartygsolycka i Östersjön. Vi har nyligen övat ett sådant katastrofscenario gemensamt i samband med den stora Skagex-övningen 2011, ledd av Norge (DSB), men med medverkan från Sverige, Finland och Danmark. Övningen var nyttig på många sätt och visade att det finns utvecklingsbehov inom flera områden. Ett annat exempel är risken för en ny allvarlig askmolnsincident. Vi minns askmolnet från Eyjafjallajökull som slog oss alla med häpnad 2010. Jag och mina nordiska generaldirektörskollegor satt fast på Svalbard dessa dagar, vilket bidrog till att ytterligare förstärka samarbetsandan mellan oss.

Ett ytterligare exempel är det vackra norrsken vi har förmånen att uppleva här i Norden. Det är tjuusigt att titta på, men samma fenomen som gagnar vår turistindustri har också en baksida i form av risken för allvarliga solstormar. Hittills har vi förskonats från mer extrema händelser i modern tid – även om vi känt av konsekvenserna flera gånger (bl.a. 2003 i samband med den s.k. Halloween-händelsen när vi fick ett större elavbrott i Malmö).

Risker av det här slaget – med låg sannolikhet och stora konsekvenser – ställer särskilt höga krav på samverkan för att samla kunskap och hantera samhällseffekterna. I alla nordiska länder pågår för närvarande ett intensivt arbete kring nationella riskbedömningar. Arbetet sker delvis baserat på riktlinjer från EU, som vi från svensk sida var med och föreslog under vårt EU-ordförandeskap hösten 2009. Det här är ett område där jag är övertygad om att vi skulle ha mycket att vinna på ett ökat nordiskt samarbete. Hur förhåller sig våra nationella risk- och förmågebedömningar till varandra? Var hittar vi kunskapsluckorna och förmågeglappen i ett nordiskt perspektiv?

En vetenskapligt solid och gemensam kunskapsgrund för dessa risk- och sårbarhetsanalyser vore till stöd för arbetet. *Nordforsks* initiativ till ett samnordiskt forskningsprogram för området är lovvärt och ger en möjlighet att

täcka upp kommande kunskapsbehov med gemensamma forskningsresultat. MSB och systemmyndigheten i Norge DSB medverkar från ett brukarperspektiv och investerar en del av sina medel för forskning och utveckling i denna gemensamma satsning. Jag hoppas att alla nordiska länder kan bidra till detta nya femårsprogram, som verkligen kommer att ge nordisk nytta för oss alla.

Särskilt fokus borde läggas på att skapa en kunskapsgrund för gemensamma riskkartor i våra gränsnära områden. Det gränskommunala samarbetet har en lång tradition och till exempel inom miljöområdet finns inga skarpa gränser mellan våra länder. Detsamma kunde gälla för riskanalyser där skadeeffekter på andra sidan gränsen självklart borde beaktas på samma sätt som de på den egna sidan. En vetenskapligt solid och gemensam kunskapsgrund för dessa risk- och sårbarhetsanalyser vore till stöd för arbetet.

Frågan om ökat samarbete kring gränsöverskridande hot och risker är nära kopplad till politiska löften om nordisk solidaritet och om ett slagkraftigt Norden i Europa. Vi har som bekant en nordisk solidaritetsförklaring från april 2011. Hittills har denna inte omsatts i någon konkret handlingsplan – det finns ännu inget implementeringsförslag av den typ som nu diskuteras i förhållande till EU:s solidaritetsklausul dvs. artikel 222 i Lissabonfördraget. En viktig del av implementeringsförslaget för artikel 222 handlar om att skapa en mer samlad process inom unionen för bedömning av hot och risker. Jag undrar om det inte finns inspiration att hämta här för arbetet med att omsätta den nordiska solidaritetsförklaringen i konkreta handlingsplaner? För att kunna leva upp till denna solidaritet krävs ett omfattande förarbete för att i verkligheten kunna ge och ta emot stöd från övriga länder. En rad juridiska, administrativa och ekonomiska gränshinder behöver identifieras och tas bort. En inter-operabilitet mellan ländernas insatspersonal och resurser behöver säkerställas. Allt detta måste förberedas långt innan man i ett skarpt läge behöver akut hjälp. Det brådskar med att komma igång med detta rätt krävande arbete.

Även om det nordiska samarbetet har egen bärkraft är det ett faktum att nordisk samverkan idag framförallt måste ses i en vidare europeisk och global kontext. Inom nästan alla centrala områden för samhällsskydd och beredskap utvecklas metoder, koncept, riktlinjer och samordningsmekanismer på EU-nivå, inom NATO eller i FN-spåret. För att skapa mervärde – och ”pang för pengarna” – behöver de initiativ som tas inom Norden kunna bidra till eller vidareutveckla det europeiska och globala samarbetet. Det nordiska samarbetet ska med andra ord inte konkurrera med annat samarbete – utan bör snarare fördjupa och förstärka det vi redan gör inom EU eller FN.

Det nordiska samarbetet kan också vara pådrivande och trendsättande för det lite mer tungrodda arbetet i dessa vidare sfärer. Det har vi sett tidigare inom många andra politikområden som miljö, klimat och energi. På den militära sidan har vi exempel i form av den nordiska snabbinsatsstyrkan,

Nordic Battle Group och vårt stilbildande och potentiellt resurssparande *NORDEFECO-samarbete* mellan de nordiska försvarsmakterna. Inom katastrofbiståndet samarbetar Sverige, Norge, Danmark och Finland sedan länge inom ramen för *International Humanitarian Partnership (IHP)* – där en av de riktigt stora insatserna var uppbyggnaden av FN:s base camp efter jordbävningen i Haiti 2010.

Jag tror att Norden har en stor outnyttjad potential som pilotregion för innovationer inom samhällsskydd och beredskap i de europeiska och globala sammanhangen. Vi kan med stolthet presentera vårt hyggligt fungerande varumärke för samhällssäkerhet eller ”societal security” när vi möter företrädare internationellt.

Det gör jag bland annat när jag träffar mina kollegor på det amerikanska *Department of Homeland Security (DHS)* för att resonera kring trans-atlantiskt samarbete inom exempelvis forskning, utbildning och övning. Jag har förstått att denna utåtriktade logik, att utöva *idé*makt internationellt, även är en bakgrund till *Nordforsks* nya FoU-program – där kompetenta nordiska forskare inom fältet skall ges möjligheter att synas och vara konkurrenskraftiga inom nästa EU-program för säkerhetsforskning, som är en del av det kommande Horizon 2020.

Vi ligger också långt framme på övnings- och utbildningsområdet inom regionen med en gemensam övningskalender och utbildningsarrangemang. Den nordiska kursen i samhällsskydd och beredskap för höga chefer som jag initierade 2011 & 2012, Finland arrangerade detta år och som nästa år förläggs till Norge är ett koncept som mycket väl skulle kunna omsättas av länderna kring Medelhavet eller Östersjön. Förslaget om en sådan högre kurs i internatform ingick för övrigt i Thorvald Stoltenbergs banbrytande rapport från 2009.

På informationssäkerhetsområdet – som bland andra de nordiska utrikesministrarna har ägnat mycket energi åt – har vi också tagit snabba kliv framåt. Vi etablerar detta år ett skarpt regionalt samarbete mellan de nationella CERT-funktionerna med ett säkert kommunikationsnätverk mellan oss.

Vi har också – sedan många år – ett livaktigt samarbete på räddningstjänstområdet, där det lokala och gränskommunala samarbetet är intensivt. Vårt att nämna är bland annat ett förslag om att inrätta s.k. ”gränsråd för samhällsskydd och beredskap”, där olika intressenter kan mötas regelbundet för att säkra den gemensamma förmågan att möta diverse hot och risker på tvärs över gränsen.

Ett annat aktuellt utvecklingsarbete är frågan om att se över de legala förutsättningarna för nordisk samverkan inom samhällsskydd och beredskap. Juridiken skall ju skapa smidiga förutsättningar för nordisk samverkan och inte skapa hinder för denna gränsoverskridande verksamhet, nationellt, regionalt eller lokalt. Ett Norden utan gränshinder kräver även på mitt verksamhetsfält

en rad innovativa insatser av bland andra kunniga jurister. Det NORDRED-avtal som sedan 1989 täcker de lokala räddningstjänsternas arbete behöver uppdateras. Därutöver kan det finnas anledning att skapa en kapp som fångar in och kompletterar den uppsjö av specialistavtal som utvecklats på olika nivåer över åren. En juridisk kapp behövs, som motsvarar spännvidden i det samarbete som uttrycks i den politiska *Haga-deklarationen* från 2009 och i sin uppdaterade form från 2013.

Vi har en solid – urbergfast – grund att stå på i det nordiska samarbetet (trots att det då och då sprutar upp en del aska...). Det är mycket som förenar oss. Ibland tar vi kanske vår lättkonverserade relation lite väl mycket för given – vi känner kanske att vi inte behöver anstränga oss så mycket – att vi vet var vi har varandra i den nordiska familjen. Sveriges tidigare statsminister Göran Persson myntade ett talande begrepp som beskriver den känslan: ”Norden är hemma”.

Jag tycker det är bra att vi denna vår får en möjlighet att se över våra familjerelationer inom Haga-samarbetet, när ministrarna träffas i ett juni-varmt Vaxholm. Vi har helt klart mycket kvar att genomföra när det gäller nordisk samverkan kring samhällsskydd och beredskap. Det första steget som är en insikt på hög politisk nivå har vi uppnått, vilket visades genom det norska presidentskapets seminarium i Stortinget och genom tema-sessionen i Stockholm. Nu handlar det om hur denna politiska insikt kan omsättas i mer konkret praktisk handling.

Vad kan vi uppnå för effekter via nordisk samverkan, som vi inte uppnår nationellt eller via andra samarbeten? I Nordiska rådet talas mycket om att all verksamhet skall kunna påvisa en ”nordisk nytta”, dvs. ge nationell nytta genom den samnordiska insatsen. En annan fråga som vi funderar vidare kring är hur vi hittar de effektivaste styrformerna för det nordiska samarbetet – styrformer som förenar politiska visioner med praktisk genomförbarhet. Ingen vill se en tungrodd byråkratisering av samarbetet, men fragmentering och stuprörstänkande ger inte heller önskvärda mervärden.

Därtill behövs en god förankring av arbetet i det civila samhällets otaliga föreningar och rörelser för att skapa en legitimitet och ett folkligt engagemang. Traditionellt är detta en nordisk paradgren, som nu behöver förstärkas även inom detta breda område. Här har Nordiska rådet med dess folkvalda ledamöter en särskild roll. Jag välkomnar återigen den senaste tidens initiativ till ett mer aktivt parlamentariskt engagemang för ett nordiskt helhetsgrepp kring området samhällsskydd och beredskap, där jag har ett utpekad myndighetsansvar tillsammans med mina nordiska kollegor.

Tillsammans kan det bara bli bättre! För Norden!

Helena Lindberg

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

ARKTISKA RÅDET – ETT VIKTIGT INSTRUMENT FÖR GRÄNSÖVERSKRIDANDE VERKSAMHET

När *Arktiska rådets* ministermöte anordnades i Kiruna i mitten av maj så innebär det att en sexårig period med nordiska ordförandeskap i rådet avslutades. Sverige var den sista av de åtta medlemsstaterna som innehade ordförandeskapet den första omgången. Nu övergår ordförandeskapet till andra sidan av Atlanten för fyra år framåt, först en tvåårig mandatperiod för Kanada och sedan en lika lång tid med USA i rådets ledning.

Det är sexton år sedan Arktiska rådets arbete påbörjades, Kanada var först med att hålla i ordförandeklubban. Kanada betraktar sig själv som initiativtagare till Arktiska rådet men sådana anspråk görs också ibland i Finland – inte utan skäl. År 1991 undertecknades en strategi för skydd av Arktis miljö i Rovaniemi och den process som åtföljde detta dokumentets tillkomst och uppföljning brukar ses som embryot till Arktiska rådet.

De gångna sex åren har ordförandeskapet innehafts i tvååriga perioder av först Norge, sedan Danmark och nu Sverige. De tre staterna inledde ett samarbete redan inför det att Norge åtog sig ledningen i rådet. Det har nu lett fram till att ett fast sekretariat för rådet, med budget och arbetsordning, inrättats i Tromsø. Den första sekretariatschefen är från Island och heter Magnús Jóhannesson.

Allt sedan Rovaniemi-processen inleddes är det miljöförändringarna som stått i fokus för Arktiska rådets arbete. Från början gällde det inte minst nedfall av miljöfarligt avfall som transporterats från långt bort liggande industri- och tätortsområden. Halterna av tungmetaller i djur och även människor var alarmerande höga. Värnandet om livsvillkoren stod i centrum. Bland annat detta medverkade till att ursprungsbefolkningarnas organisationer från början haft en jämförelsevis stark ställning i Arktiska rådet.

Sedan mera än ett årtionde är det framför allt konsekvenser av inträffade och befarade klimatförändringar i Arktis som står i fokus. Rapportering från forskningssamarbete under Arktiska rådet har spelat stor roll för att uppmärksamma att det just är i nordpolsområdet som förändringarna är som mest drastiska.

Miljöförändringarna är redan betydande. Det är med stor spänning som nästa rapport från FN:s klimatpanel, som lär komma till hösten, inväntas. Livsvillkoren för människor, djur och växter förändras. Vissa arter befaras bli utrotningshotade.

Den gångna sommaren passerade ett femtiotal fartyg nordostpassagen. Det visar att det inte bara är miljöförändringen i sig som utgör en förändringsfaktor i Arktis. Som följd av miljöförändringarna växer intresset för ekonomiska aktiviteter och i dess efterföljd kan också politiska förändringar uppstå. Avståndet mellan Shanghai och Hamburg är avsevärt kortare via nordostpassagen än distansen mellan samma hamnar vid den nuvarande rutten syd om den euroasiatiska landmassan. Ännu större blir förändringen om malmbåtarna från Narvik kan ta nordostpassagen till Kina och Japan.

Hittills är det kanske främst förväntningar om förändringar som utgör drivkraften när nya initiativ tas. Vid Kirunamötet beviljades Kina, Indien, Italien, Japan, Sydkorea och Singapore observatörsstatus. Turkiet har också anmält intresse men inkom för sent med sin ansökan för att bli permanent observatör redan vid Kirunamötet.

Intresset för observatörsstatus visar dels att Arktiska rådet etablerat sig som ett respekterat forum för Arktis, dels att politiken som förs för Arktisområdet är av globalt intresse.

Även EU:s ansökan om observatörsstatus bekräftades vid Kiruna-mötet. De nordiska staterna har alla varit överens om att EU bör beviljas permanent status som observatör. Enligt det beslut som togs i Kiruna krävs emellertid först en uppgörelse mellan Kanada och EU när det gäller möjligheterna att exportera sälskinn och sälskinsprodukter till EU. EU har hälsat Kiruna-mötets beslut välkommet men troligen förestår inte helt lätta diplomatiska ansträngningar innan det faktiska observatörskap som EU redan har är formaliserat.

Ökad sjöfart i regionen, inte minst i form av stora kryssningsfartyg som blir allt fler i exempelvis området kring Island, leder till bland annat behov av ökat samarbete kring räddningstjänst. Ett avtal om samarbete när det gäller övervakning och sjöräddning blev en av framgångarna under det danska ordförandeskapet i rådet. Under 2012 inleddes övningsverksamhet som uppföljning av detta avtal.

Den ökade sjöfarten, liksom utvinning och transporter av framför allt olja, ses av många som det kanske allra största miljöhotet. Ett avtal om beredskap för och bekämpning av marina utsläpp blev vid sidan av beslutet om att efter långdragna diplomatiska ansträngningar ta beslut i observatörsfrågan det svenska ordförandeskapets kanske största framgång. Här återstår mycket att göra, exempelvis för att utveckla samarbetsinstrument som säkrar tillräcklig kapacitet och samordning mellan staterna när olyckor sker.

Mycket av förändringarna i Arktis beror på verksamhet i omvärlden nu precis som när höga tungmetallhalter uppmättes i levande organismer i Arktis för mera än ett kvarts sekel. Den forskningsrapport som kanske väckte störst uppmärksamhet vid Kiruna-mötet gällde försurningen av Arktis hav. Här är

det framför allt utsläppen av koldioxid som är en riskfaktor och här kan den handfull miljoner innevånare som bebor Arktis ha liten effekt på utvecklingen jämfört med de snart tio miljarder människor som bebor resten av planeten. Medlemsstaterna i Arktiska rådet kan emellertid göra väsentligare insatser när det gäller andra utsläpp med klimatpåverkan. Det gäller inte minst utsläppen av sot. Här hade ett särskilt miljöministermöte före Kiruna-mötet en banbrytande betydelse. När Arktiska rådets ministrar möts i Kanada om två år finns det förhoppningar om att ett avtal om minskningar av föroreningarna med sot ska kunna undertecknas.

Det finns självklart andra omvärldsförändringar som kan få stor betydelse för utvecklingen i Arktis. Möjligen är det exempelvis så att den så kallade "olje- och gasskifferrevolutionen" som inom få år gör USA helt självförsörjande, och möjligen på nytt till exportland, minskar intresset för olje- och gasutvinning till havs i arktiska farvatten.

I alla Arktiska rådets medlemsstater, utom i Sverige och Finland, finns emellertid stora förhoppningar om olje- och gasutvinning i arktisk miljö. Det gör också att det är här som också miljöorganisationerna är som mest aktiva. Det har också bidragit till att Kanada anmält att man avser att följa upp de initiativ Sverige tagit för hållbart företagande.

Stora förhoppningar knyts också till ökade möjligheter att utvinna mineraler. Den gruvboom som varit synlig i Finland och Sverige under senare år har i högsta grad motsvarigheter i exempelvis Kanada och Grönland. Möjligheterna att bryta järn, sällsynta jordartsmineraler och annan gruvverksamhet i Grönland lockar inte minst kinesiska intressen.

Förhoppningar knutna till gruvorna, och kanske också olje- och gasutvinning, bidrar till att stärka viljan till självstyre i Grönland. Grönlands politiker vill därför hävda sin rätt att uppträda i egen kapacitet i Arktiska rådet – något som föranledde ett uppmärksammat grönländskt avhopp från Kiruna-mötet. Det finns bedömare som menar att om förhoppningarna om starkt förbättrad ekonomi förverkligas på Grönland så kommer denna väldiga ös befolkning göra anspråk på att vara en suverän stat inom något eller några decennier.

Bland möjliga förändringar i Arktis finns således inte bara omvälvningar i naturmiljön och i den ekonomiska aktivitetsnivån. Här får vi också räkna med politiska förändringar som en möjlighet med betydelse inte minst i nordiskt samarbete. Än så länge är dock Grönland beroende av ett stort ekonomiskt stöd från Danmark. Men skulle Grönland bli en suverän stat ändras också de säkerhetspolitiska förutsättningarna, vilket inte minst USA lär fästa stor uppmärksamhet vid.

Den diplomati som sker kring Arktiska rådet som nav har inte minst till uppgift att i tid åstadkomma instrument för att hantera gränsöverskridande

verksamhet som kan leda till konflikter. Om klimatförändringar exempelvis leder till att utbredningsmönster och storlekar på gränsöverskridande fiskbestånd ändras snabbt i storskalig omfattning krävs sannolikt nya modeller för att säkra politiska överenskommelser. Alla stater är överens om att FN:s havsrätt ska ligga till grund för beslut om de utvidgningar av ekonomiska zoner som olika stater lär göra anspråk på. Men troligen gäller det också att utveckla den politik som krävs vid tillämpning av rätten, inte minst när det gäller gränsöverskridande resurser och aktiviteter. När det gäller sjöfarten är det FN-organet IMO som har stora förväntningar på sig.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

KAI LAITINEN DÖD

Professor Kai Laitinen, Helsingfors, avled den 13 mars 2013 i en ålder av 88 år. Därmed har en framstående finsk, nordisk och europeisk litteraturvetare gått bort. I Letterstedtska föreningen var han ordförande för den finländska avdelningen 1998-2004 och under denna tid också uppskattad föredragshållare och medlem av granskningsgruppen och medaljkommittén. Han tilldelades Letterstedtska föreningens nordiska förtjänstmedalj 2005.

Kai Laitinen föddes i Suonenjoki i Savolax den 27 september 1924 som son till ett folkskollärarypar. Hans ålder skulle ha fört honom in i kriget, men en allvarlig sjukdom hindrade detta. I stället började han studera litteratur vid Helsingfors universitet och blev efter återvunnen hälsa fil.kand. 1951. Redan från 1948 gjorde han studieresor till Skandinavien och Frankrike samt Italien.

Han inledde sin långa bana som kritiker och författare 1950. Bland hans många meriter kan nämnas att han var litteraturkritiker i Finlands största dagstidning *Helsingin Sanomat* under ett halvsekel och huvudredaktör för den ledande finska litteraturtidskriften *Parnasso*, biträdande professor och sedan professor i finsk litteratur vid Helsingfors universitet, ordförande i Finlands kritikerförbund, huvudredaktör för Books from Finland, ordförande i litteraturforskar-sällskapet och medlem i Nordiska rådets litteraturpriskommitté 1964-1982.

Bland böcker som han utgivit kan nämnas *Finlands litteratur. En översikt* (på svenska, spanska, franska, tyska och engelska) samt en biografi över den framförallt i Estland verksamma författarinnan Aino Kallas. I *Nordisk Tidskrift* skrev han år 2003 en insiktsfull artikel om den finländske författaren Mika Waltari. 2004 utkom han med en personligt hållen essäsamling.

Han var hedersledamot av flera samfund, bl.a. Finlands svenska författarförbund.

Inom Letterstedtska föreningen minns vi honom särskilt för det initierade föredrag som han höll vid den nordiska granskningsgruppens möte på Nordiska folkhögskolan i Kungälv om poeten Pentti Saarikoski som han kände väl.

Kai Laitinen

Dag Lindberg

BOKESSÄ SYNTETISKT VERK OM SVERIGES HISTORIA

Nu har *åttonde delen* av historieverket, *Sveriges historia*, kommit ut. Det omfattar den senaste historien, från 1965-2012. Det första bandet kom redan 2009. Det är ett mäktigt verk. Senast vi i Sverige fick något motsvarande var för drygt 50 år sedan. 1961 utkom *Jerker Rosén* och *Sten Carlsson* med sitt tvåbandsverk främst avsett som handbok för historiestudenter vid universitetet. Jag minns vilken mäktig uppgift det var att läsa det. För första gången mötte man det aktuella forskningsläget och den akademiska debatten i en handbok för de grundläggande stadierna. Carlsson-Rosén kom att användas under flera decennier, ända fram till 1990-talet. Men utöver handboksversionen kom den även i redigerad form ut först som ett tio-bandsverk, sedan i 15 volymer. Verket var nu rikt illustrerat och ett stort antal forskare hade anlitats som medarbetare med olika specialartiklar. Carlssons och Roséns ursprungliga grundtext utgjorde dock stommen. Målgruppen för de nya utgåvorna var inte längre historiestudenter utan den historieintresserade allmänheten. Det är denna som det nya verket även riktar sig till. Och man kan fråga sig varför det har dröjt ett halvt sekel innan de svenska historikerna och de stora förlagen ville satsa på ett nytt verk om den svenska historien?

En gammal genre

Genren är gammal. Alltsedan medeltidens krönikor har det skrivits sammanhängande skildringar av huvuddragen i den historiska utvecklingen, så kallade synteser. Begreppet täcker den art av framställningar som försöker omfatta det "väsentliga" i den långa historiska utvecklingen till skillnad från vad historikern normalt sysslar med nämligen specialundersökningar rörande begränsade skeenden eller företeelser. Att berätta om de stora dragen i utvecklingen har ofta uppfattats som liggande vid sidan av det akademiska uppdraget och har haft ett lågt akademiskt meriteringsvärde. Den allt starkare anknytningen till samhällsvetenskaplig teoribildning som präglat historievetenskapen har förstärkt de professionella historikernas ovilja att syssla med breda skildringar. Istället har dessa överlämnats i händerna på mer eller mindre seriösa amatörer, där Herman Lindqvist utgör ett gott exempel med sitt omstridda flervolymarbete rörande den svenska historien.

Tillkomsten av det nya verket visar att en förändring skett. De professionella historikerna anser återigen att det är viktigt att de bidrar med sin kunskap och erfarenhet när det gäller att nå den stora publiken. Det handlar

om att nå utanför de akademiska seminarierummens trånga väggar utan att för den skull ge avkall på hävdvunna akademiska grundregler. Man ska som läsare kunna skilja det vi vet från det vi inte har säker kunskap om. Man ska kunna följa forskningsutvecklingen och få ett begrepp om vetenskaplig metod- och teoribildning. Framställningen måste vara ordnad utifrån vissa problemområden och teman, som kan uppfattas ha relevans för samhällsutvecklingen. Framställningen ska alltså avspegla en förmåga att skilja smått från stort – eller om man så vill – en förmåga att urskilja de grundläggande utvecklingslinjerna.

En folkbildningsuppgift

Det är glädjande att framstående historiker nu engagerat sig i denna omfattande folkbildningsuppgift. Huvudredaktör för verket är *Dick Harrison*, professor vid Lunds universitet. Harrison har gjort sig känd för sin ambition att popularisera historien för att nå en bred publik. Han svarar bland mycket annat för en omtyckt blogg i *Svenska Dagbladet* där han med läsekretsen diskuterar uppkommande frågor inom historiefältet.

Ett vetenskapligt råd har varit knutet till redaktionen. Rådet har bestått av framstående nu aktiva historiker. Många av rådets ledamöter har svarat för något av de olika åtta banden. Arkeologer, idéhistoriker, ekonomhistoriker och historiker finns representerade. Verkets uppläggning är av naturliga skäl kronologisk och författaren – eller författarna; ibland är det två – svarar för sina respektive band.

Det är självklart att allt som skildras inte är nytt. Ambitionen är att ge en bred skildring av huvudlinjerna. Men – och det är det viktiga – framställningen ska vara forskningsmässigt uppdaterad. Läsaren måste veta att skildringen bygger på aktuella forskningsrön och inte på gammal skåpmat!

Först ut var arkeologiprofessorn *Stig Welinder*, som skriver om tiden innan Sverige fanns. När istäcket började smälta undan vandrade människor in söderifrån. Han följer bosättningarna i spåren, ser hur samlare, jägare och fiskare blir bosatta jordbrukare. Han följer i ibland vindlande skildringar hur människorna organiserar sig i olika grupper, de som äger jord och tillgångar och de som lever på att utföra arbete åt jordägarna. Han ägnar den samiska frågan dvs. ursprungsbefolkningen särskilt utrymme och konstaterar att det är omöjligt att ge svar på frågan om vem som kom först: ”Nu kan frågan besvaras med ett enkelt konstaterande: ingen. De tiotusenåriga skeletten talar inget språk, har ingen etnisk etikett och är som personligheter tämligen anonyma utöver huruvida de hade tandvärk eller inte... Etnicitet är en process. Etnicitet finns bara när olika grupper av människor i samhandling och mothandling upprättar vi-och-dom-relationer... Därför kan ingen

etnisk grupp komma före en annan. De förutsätter varandra och växer fram i samspel." (Bd 1, s. 96)

Welinders språk är personligt och levande: ” Emellanåt har jag svårt att bestämma mig för om det var en olycka, att Cornelius Tacitus Germania råkade bli liggande i ett hörn i ett klosterbibliotek, eller om jag skall känna tacksamhet mot de munkar, som den ena efter den andra satt i skumma klostertsalrar med kalla fötter och snoriga näsor och bokstav för bokstav kopierade boken med gåspenna.”(Bd 1, s. 446)

Riksgrundandet och demografisk kris

Band 2 och 3 har *Dick Harrison* själv skrivit, *band 3* tillsammans med *Bo Eriksson*. Volymerna behandlar riksgrundandet, framväxten av en jordägande klass, den politiska centralmaktens konsolidering under Birger Jarl på 1200-talet, Kalmarunionens tid. När den andra volymen börjar, ca 600 e Kr, finns fortfarande inte någon riksorganisation. Det som skulle bli riket Sverige bestod av självstyrande organisatoriskt svaga och outvecklade enheter med sinsemellan mycket olika betingelser. 1350 är Sverige bildat. Boken lyfter förtjänstfullt fram de olika influenser som befolkningen utsattes för, framförallt kristendomen men också stads- och befäsningsbyggande, skattesystem med mera som redan hade etablerats på kontinenten. Harrison för läsaren med fast hand igenom framväxten av staten Sverige. Hans behärskning av området imponerar. Socialhistoriska fördjupningar berikar bokens fokus på framväxten av en central statsmakt.

Band 3 tar utgångspunkten i den demografiska kris landet råkade in i vid 1300-talets mitt i anslutning till digerdöden, för övrigt ett av Harrisons egna forskningsområden. Bandet skildrar såväl social, ekonomisk, kulturell som politisk utveckling fram till 1600 där *band 4* tar vid. Här är det *Nils Erik Villstrand* som håller i pennan. Han är professor vid Åbo universitet. Suveränt skildrar han den svenska stormaktstidens mångfacetterade historia. Vi möter alla nivåer i samhället. Förvaltningens förvandling liksom utmarkernas uppodling på grund av ökat skattetryck ryms vid sidan av analyser av den rådande könsordningen.

Mer sammanhållen är skildringen av 1700-talet i *band 5*. Den har ett genomgående kulturhistoriskt perspektiv och är skriven av professorn i idéhistoria, *Elisabeth Mansén*. Här ligger tonvikten på tankar och idéer, förhållningssätt och attityder. Det politiska skeendet, statens institutioner intar en mer undanskymd plats, i den mån de överhuvudtaget ägnas uppmärksamhet. Ambitionen är att skildra människan och hennes föreställningsvärld. Ordensmystik skildras liksom utsmyckningen av kakelugnar, trädgårdsanläggningar liksom modet. Det är en bred skildring men Mansén har fått

kritik för att ensidigt skildra de högre klassernas verklighet. De vanliga människorna, framförallt den övervägande majoriteten av befolkningen som arbetade med jordbruk finns inte med (se *Respons* 3, 2012, s.15 ff). Jag kan tycka att det finns tillräckligt av nytt stoff som på ett intressant sätt utvecklar kunskapen om ett dynamiskt sekel. Sättet att skriva historia är nyorienterande och spännande, inte alls konventionellt.

Det moderna Sverige växer fram

Bo Stråth, numera finländsk akademiprofessor vid Helsingfors universitet, svarar för *band 6*, som kuriöst nog tar sin början 1830, alltså inte 1809, som man är van vid. Förlusten av Finland, den nya författningen med mera brukar utnyttjas som märkesår och därmed som en naturlig kronologisk gräns. Här har istället 1830 valts på mer eller mindre goda grunder. Den franska julirevolutionen liksom etablerandet av *Aftonbladet* är två saker som framhävs! Alltnog, det är en småsak i sammanhanget. Bo Stråth skrev för några år sedan en fin skildring av unionen mellan Norge och Sverige och är en stor kännare av svenskt 1800-tal. Det märks även i denna skildring. Han ger ett säkert intryck och behärskar materien fullständigt. Det gäller såväl det unika såsom karakteriseringen av enskilda personer som det generella till exempel landets omvandling från ett jordbruksland till en industrination. Skildringen fångar bredden i samhällsomvandlingen uttryckt i begrepp som kvinnorörelsen, folk-rörelser, demokrati, industrialisering, emigration med flera. Unionen mellan Sverige och Norge och dess upplösning utgör självklart en viktig utgångspunkt för landets utrikespolitik. Neutralitetspolitiken som princip etableras.

Den moderna historien, den som tar vid då Sverige är en industrination med ett demokratiskt och parlamentariskt statsskick från 1920-talet och fram till våra dagar är kanske den mest intressanta i hela bokverket. Den samtida historien har inte tidigare blivit föremål för syntetiska framställningar, i alla fall inte på den ambitionsnivå, vetenskapligt och innehållsmässigt, som här. Betänk att det första bandet, som omspannar perioden 13000 f.Kr – 600 e.Kr utnyttjar ca 500 sidor. Volymen som omfattar åren mellan 1920-1965 lika mycket. Band 8 slutligen, som täcker de senaste 45 åren ges samma utrymme.

Det avspeglar att det historiska perspektivet är kortare. Fler aspekter uppfattas viktiga att lyfta fram. Den gallring som normalt görs är mycket svårare att genomföra. Vad kommer att framstå som de viktigaste skeendena om 100 år? Datoriseringen, utbildningen, globaliseringen, demokratin, jämställdheten, miljöfrågan? Det definitiva svaret kan självklart inte ges. Den moderna historien måste finna sig i att i mycket större utsträckning än en äldre tids vara föremål för omvärdering och omskrivning. Är välfärdsstaten, som vi känner den från efterkrigstidens sociala reformverk, en kort parentes i den historiska

utvecklingen eller en långvarig struktur, som har kommit för att stanna inom överskådlig tid? Vem vet med bestämdhet? Det är naturligt att belysa utvecklingen i alla dess delar. Här kommer uttrycket historien, som ”alla krafters spel” väl till sin rätt.

Första världskriget och därefter

Band 7 har professor *Yvonne Hirdman* som huvudförfattare. Framställningen berikas av hennes stora specialkunskaper i genusteori och genushistoria. Hon är – som väl alla känner till – vår absolut främsta expert inom det området. Hon har även gjort sig känd som makarna Gunnar och Alva Myrdals biograf, något hon väl utnyttjar i skildringen av det välfärdspolitiska projektets utveckling. Hon skrev tidigt i sin karriär en översikt över arbetarrörelsens historia och har haft tid att tänka i syntetiska banor, välgörande för den nu aktuella framställningen.

Urban Lundberg skriver mycket initierat om efterkrigstiden och *Jenny Björkman* koncentrerar sig på det socialpolitiska reformverket.

Hirdman skriver historien ”framifrån” dvs. utnyttjar inte facit. Som historiker vet vi ju vad som hände. Men det visste inte de historiska aktörerna.

Ingenting var självklart för den andra generationens socialdemokrater; Per Albin Hansson, Gustav Möller, Ernst Wigforss med flera, när de utan egen majoritet kom till makten 1932. De visste inte att partiet oavbrutet, förutom under sommaren 1936, skulle regera landet fram till 1976, låt vara med stöd, samarbete eller i koalition med andra partier.

Den läsare som väntar på en uppgörelse rörande Sveriges förhållande till nazismen; eftergifter till tyska krav gällande att transitera soldater genom landet och influenser från nazistiskt idégods; antisemitism och tvångsteriliseringar får vänta förgäves. Bokens huvudperspektiv är samförstånd istället för klasskamp, folkhem istället för segregering. Avgörande för politikens inriktning blev den partiöverskridande krisuppgörelsen med Bondeförbundet 1933, den så kallade kohandeln. Den var delvis betingad av en strävan att pacificera militanta grupper till vänster och höger. Nazismen och kommunismen fick ingen grogrund i krisuppgörelsens och folkhemmets Sverige.

Skildringen av samlingsregeringens politik under andra världskriget präglas av förståelse för det lilla folkets vilja att stå utanför ett krig man inte förorsakat eller på minsta sätt kontrollerar. Några moraliska slängar för allt för klena insatser till grannfolkens hjälp finns inte. Snarast lyfts motsatsen fram. Betoningen ligger på vad som trots allt gjordes för finska krigsbarn, norska politiska flyktingar och danska judar.

Hirdmans Sverige var inte tyskvänligt och nazistiskt, det var demokratiskt och parlamentariskt. Om man så vill: Sverige var en kämpande demokrati – som hade turen att stå utanför stormaktskrigets direkta härjningar.

Perspektivet är väl underbyggt och framstår inte som banalt och aningslöst. Till detta bidrar givetvis att författaren är väl medveten om de dilemman de historiska aktörerna stod inför. Hirdman sammanfattar: ”Men våra suckar eller anklagelser gentemot samlingsregering och flyktingpolitik är fullständigt meningslösa och snarast avsedda att visa att vi, minsann, är goda människor, att vi, minsann, vilka förhoppningsvis, kommer att slippa prövas i nöden och farans stund, skulle ha handlat mer ädelt, mer människovärdigt. Men det slipper vi bevisa”. (Bd 7, s. 342)

Syntesens karaktär är annars – i dessa sammanhang – att ge läsaren en fyllig grund för att lära känna sin historia. Det innebär att författarna ymnigt delar med sig av information. Allt är inte användbart för vetenskaplig problemlösning. Men man kommer tiden och tidens människor nära. Det gäller historieverket som sådant. I det aktuella bandet får vi inblick i institutionernas värld. En mindre positiv bild av folkhemmet träder fram när man fokuserar på de grupper och individer i samhället som inte riktigt ansågs höra hemma i folkhemsfamiljen. ”De asociala blev således en restpost” som Jenny Björkman uttrycker det. (Bd 7, s. 287) Det är en grym och samtidigt rörande historia av det tidiga välfärdssamhällets sociala ingenjörskonst som skildras. Individer intagna på olika typer av institutioner formligen exploderade. Ca 18.000 intagna år 1901 var 90.000 år 1950. Tilltron till vård och behandling visste inga gränser men det handlade även om att isolera de avvikande från majoritetssamhällets idyll och gemenskap. Efterkrigstiden innebar en kursändring. Skildringarna av anstaltslivet blev många, nästan undantagslöst kritiska. Individens rätt och samhällets skyldighet betonades på ett annat sätt. Men – som alla vet – problemen med utanförskap och isolering är fortfarande inte lösta.

Ett mästarprov

Kjell Östbergs och *Jenny Anderssons* skildring av de senaste 40 åren utgör ett mästarprov. Att skriva en syntetisk framställning över en tid som ligger så nära ställer alldeles specifika krav på författarnas förmåga till överblick och detaljkunskap. Östberg har fått god träning som forskningsledare vid samtids-historiska institutet vid Södertörns högskola. Han har även skrivit en beryktad tvåbandsbiografi över Olof Palme. Han kan nu skörda frukterna av dessa erfarenheter. Jenny Andersson framstår alltmer som en internationellt erkänd expert på socialdemokratins samhälle.

Man blir inte besviken. Vår samtidshistoria passerar revy. Många igenkännande leenden: ABBA, Ikea, SAAB och Volvo, för att nu nämna några ikoner och uttryck för den svenska självgodheten. Men inget varar för evigt. I boken drivs tesen att det svenska samhället förändras i grunden. Under 1960-talets senare år utsätts "folkhemmet", det socialdemokratiska välfärdssamhällets symbol, för häftig och grundläggande kritik. Och det märkliga är att kritiken kommer såväl från höger som vänster.

Från vänster mobiliserar ungdomar i den så kallade 68-rörelsen. Kritik mot USA:s Vietnampolitik förenades med en kritik av det kapitalistiska systemet av vilket socialdemokratin uppfattades utgöra en del. Men även inom den etablerade arbetarrörelsen, i själva rörelsens fundament, fackföreningarna, fanns kritik mot pampvälde och centralisering. Ett spektakulärt uttryck fick denna kritik i den "vilda" strejken i malmgruvorna i Kiruna 1969. Här reste sig arbetarna mot såväl sitt eget fack som mot det statsägda och socialdemokratiskt styrda gruvbolaget LKAB.

Utvecklingen sätts skickligt in i sitt politiska, sociala och ekonomiska sammanhang. Från höger kommer kritiken mot regleringssamhället, det höga skattetrycket och – som det uppfattades – de ofria medborgarna, som tvingades leva det liv politiker och centralbyråkrater valt åt dem. Socialdemokratin fick utstå kritik även från andra håll. De kvinnor som fått möjlighet till högre utbildning under 1960-talets utbildningsexplosion fann det snarast omöjligt att förena yrkesarbete och familjebildning. "Ropen skalla, daghem åt alla" blev ett återkommande slagord i de frekvent förekommande demonstrationstågen. Den grupp av radikala kulturarbetare som tidigare utgjort lojala stödtrupper till det socialdemokratiska partiet vände partiet ryggen och gick vidare vänsterut.

Självgodheten hos vissa av de etablerade socialdemokratiska makthavarna framstår i efterhand som grotesk. I valet 1976 fick de borgerliga partierna majoritet. Den socialdemokratiska hegemonin var bruten. Och när socialdemokratin återkommer till regeringsmakten är samhället ett annat. Folkhemsvärderingarna är borta. Även inom socialdemokratin tar de nyliberala värderingarna över. Och avståndet till den radikala vänstern ökar. Den offentliga sektorn förvandlas till en marknad med många olika aktörer, som ska konkurrera om individens gunst. NPM – New Public Management – blir ordet för dagen.

Hur djup är denna förvandling, är välfärdssamhället i grunden hotat? Av naturliga skäl kan frågan inte besvaras definitivt. Vi är mitt uppe i en pågående utveckling. Men landet har fortsatt bland de största skattetrycken i världen och mer än hälften av BNP fördelas genom politiska beslut. Detta präglar samtidshistorikerns dilemma. Facit finns inte. Analysen bygger på vad vi idag vet. I morgon har perspektivet kanske förskjutits. Så mycket är dock

säkert, nämligen att den föreliggande volymen kommer att vara den självklara utgångspunkten för framtida synteser över detta skede i den svenska historien.

Jag vill avslutningsvis nämna exempel på de korta essäer som finns i varje band och som behandlar olika aspekter av den historiska utvecklingen. Särskilt vill jag framhålla de klimathistoriska utvecklingslinjerna, skrivna av *Fredrik Charpentier Ljungqvist*. Här kan man följa klimatets förändringar från istidens slut fram till våra dagar. Uppsatserna är intresseväckande, bygger på aktuell forskning, drar skarpa gränser mellan vad vi vet och vad vi inte har säker kunskap om men berikar vår kunskap om Sveriges förflutna.

Omdömet kan tjäna som betyg för historieverket i dess helhet.

Per Thullberg

Dick Harrison (huvudredaktör). *Sveriges historia*. 8 band. Norstedts förlag, Stockholm 2009-2013.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

POLITIKEN SOM RÄVSPEL

Inför den socialdemokratiska partikongressen 2013 gav statsvetaren och professorn *Tommy Möller* och TV-journalisten *Margit Silberstein* ut en bok som skildrar kampen om partiledarposten i partiet, den som ledde till att Mona Sahlin pressades att avgå till förmån för Håkan Juholt som i sin tur efter en kort tid tvangs bort från ledarpositionen. Att dessa ledarstrider i ett parti som oftare präglats av tröghet och förutsägbarhet än snabbhet och överraskning blev så uppmärksammade är naturligt. Författarna har fått kritik för att inte redovisa sina källor, att dessa är anonyma motiveras med att källor till den här sortens uppgifter bara lämnar sina uppgifter om de inte lämnas ut med namn. Problemet för läsaren är dock att det flyttar hans eller hennes intressecentrum. De som är aktivt engagerade men inte tillhör de inre kretsarna kan visserligen glädjas åt skvallerfaktorn medan de som är politiskt allmänintresserade frestas till snabbläsning. Men som helhet är det en bok som har en kvalitet som långt ifrån alla böcker som söker skildra politiken inifrån har.

Jag har under de senaste åren med stigande förvåning följt hur politiken numera behandlas i media. Möller-Silbersteinboken bekräftar ett fenomen som blivit alltmer framträdande. Politik är idag i regel inte samhälls- eller idédebatt, det politiska fältet är inte längre en plats, där grundläggande värderingar prövas och de förslag som är uttryck för värderingarna diskuteras. Politiken har blivit ett spel, där heliga och oftare oheliga allianser bildas, där personer som vore de aktörer i ett tornerspel kämpar om vinnarens lagerkrans. På sikt hotas demokratin om väljarna på detta sätt reduceras till åskådare.

Hur kan man förklara denna ändrade syn på politik? Personligt maktspel räcker knappast som förklaring. Mona Sahlins uppgång och fall kan snarare ha att göra med hennes förhållningssätt till sin uppgift. Hon hävdade nämligen som partiledare att man i dagens samhälle måste våga gå utanför partiet och söka identifiera de fokusgrupper, där morgondagens väljare stod att finna. Själva begreppet fokusgrupper var avslöjande. Det visade att hon som partiledare inte såg sig som ledare för ett kollektiv i vilket hon själv var en del utan i stället som den som skulle erövra andra än sina medlemmar. Medlemmarna var mindre viktiga än de som stod utanför. Att medlemmarna då sviktar i sitt engagemang är inte konstigt. Och Sahlin var inte ensam i dagens politiska samhälle att ha det förhållningssättet till sin ledaruppgift. Kristdemokraternas ledare Göran Hägglund söker uppenbart distansera sig från de – ganska många – kristna som är hans partis kärna. Han tycks se dem som fundamentalister och närmast som ett hinder för partiets modernisering. Medlemmarna kanske

godtar att de betraktas på det sättet så länge väljarskarorna ökar, men vad händer när de i stället minskar? Centerpartiets ledare Annie Lööf är ytterligare ett exempel på den som söker befria sig från medlemmarnas tvångströja. Förnyelsen består i ledarskikten allt oftare av ambitionen att överge dem som valt ledaren, detta i syfte att få beröm av dem som står utanför.

En intern strid hos moderaterna om migrationspolitiken mellan partiledaren och statsministern Fredrik Reinfeldt och migrationsministern Tobias Billström är värd att studera från samma utsiktspunkt. Billström desavouerades av sin partiledare när han uttalade sig om flyktingpolitiken på ett sätt som upprörde många. Men han behövde inte avgå. Berodde det på att det var han som i själva verket företrädde det som var flertalet moderaters uppfattning? Moderata kommunalråd runtom i landet håller oftare med Billström i hans syn på flyktingar och invandrare än de invänder. Det är inte de moderatledda kommunerna som är ivrigast att ta emot dem som söker asyl i Sverige. Reinfeldt må ha en annan syn än sina partivänner, men han leder inte sitt parti i den här frågan, han söker föra en humanare politik genom att dölja de åsikter som upprör det som kallas allmän opinion. Billström leder visserligen inte heller sitt parti, men han rör sig i huvudfåran, och därför kan han inte utan vidare avskedas. Reinfeldts uppgift blir att dölja, inte att synliggöra, och därvid minskas hans handlingsutrymme. Partiets utåtriktade politik formas med tanke på omvärlden, den uttrycker inte medlemmarnas värderingar.

Och i Möller-Silbersteinboken framträder inga partier i detta begrepps egentliga mening, dvs. som en sammanslutning av medlemmar med åsikter både om mål och om medel. Medlemmarna finns närmast som trupper kring de stridande ledarna. Vem vinner blir huvudfråga – inte vilken politik kommer medlemmarna att samlas kring?

Det tragiska är att partiorganisationerna själva allt oftare saknar en grundläggande förståelse för vad ett parti är – en idégemenskap som inte alltid uttrycks i samma åsikter. När politiken blir ett spel och en kamp mellan personer i stället för idéer, blir den bara intressant för de stridande och deras närmaste. De som idag kämpar om maktpositionerna i de striderna har sällan den personliga storheten att de är värda att följa med större intresse än det man ägnar kampen om ledartröjan i dokusåpan.

Förtjänsten med boken *En marsch mot avgrunden* blir därmed att den kan hjälpa oss att förstå varför det är som det är. Det är politikens och politikens fixering vid ytan som ger förklaringen.

Bengt Göransson

Tommy Möller och Margit Silberstein. *En marsch mot avgrunden*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2013.

EIN KLASSISK TRAGEDIE OM MAKT

Anten det høyrest banalt ut eller ikkje, så skal alle biografiar handla om tre ting: Den biograferte personens tilhøve til makt, til kjærleik, og korleis desse to tilhøva vert samordna. Når *Gerd-Liv Valla*, den første kvinnelege LO-leiaren i Noreg (frå 2001) som under dramatisk omstende måtte trekkja seg i 2007, har gjeve ut sjølvbiografien sin, må vel dei fleste venta at han handlar mest om makt, opent maktglad som ho heile tida har vore. Slik er det òg. Tittelen, *Gi meg de brennende hjerter*, som er henta frå eit revolusjonsdikt av den kommunistiske 1920-talsdiktaren Rudolf Nilsen, refererer soleis mest til hjartet som eit maktorgan. Dei første 50 sidene handlar rett nok om oppveksten hennar, og difor om korleis ho sjølv vart herska over, og den gong med kjærleik, i heimbygda. Men så følgjer 300 sider om korleis ho stig opp mot maktas tinde.

Vi lesarar veit sjølv sagt frå første augeblink korleis det går: Under dramatiske tilhøve mistar ho all makt. Så alt ligg til rette for å lesa denne historia som ein klassisk tragedie. Då skal ho ifølgje Aristoteles framkalla frykt og medkjensle i oss. Men for at det skal henda, må den tragiske personen ikkje vera ein vond person, som ender i ulukke av eigen vondskap, men vera ein som liknar på oss, og vert felt berre av si vankunne.

Er det slik Valla framstiller seg sjølv? Media gjorde mykje for å visa at ho var nettopp ein vond person, ein maktsjuk psykopat som ikkje fortente medkjensle, men snarare skadefryd. Sjølv sagt vil ingen sjølvbiograf underbygga eit slikt bilete. Klarar ho då å restaurera seg sjølv? Etter mitt syn langt på veg, gjennom å visa seg sjølv som ein typisk 68-ar, som gjennomgår ei typisk reise frå utkant til sentrum, ei norsk Forrest Gump-reise: Frå ein ressursrik bondefamilie i Korgen i Nord-Noreg, (bror Nils vert formann i Noregs Bondelag), og inn til studiar ved Universitetet i Oslo, der ho vert ein del av dei politiske strømmingane på 70-tallet. Ho studerer statsvitskap, og vert radikalisert og feminist, og dregen inn i ei av dei marxistiske sektene, KUL, noko som vert brukt mot ho seinare. Men eg kjenner mange gamle KUL-erar, og dei fleste lever framleis inne i abstrakte boblar, så det tener snarare Valla til ære at ho snøgt gjekk vidare: Ho var ikkje ein teoretikar, men handlingsorientert, slik normale politikarar er det. Hennar grunnleggjande studenterfaring er snarare at ho vert leiar i Norsk studentunion og skjønner at ho passar til fagforeiningsarbeid. Dinest følgjer ei stutt tid på eit skulegolv, før ho går inn i eit viktig forbund i norsk fagrørsle, Statstenestmannskartellet, først som tilsett, og så som tillitsvalt. Herifrå vert ho så utpeika av statsminister Gro Harlem Brundtland til verkeleg å stiga opp, som personleg sekretær og etterkvart statssekretær ved hennar kontor.

No viser Valla ærleg kor tiltrekkjande makta er. Ho fortel at ho heller ville sitja på eit trongt kontor rett utanfor makt døra til Gro, enn å få eit skikkeleg kontor lenger nede i (makt) korridoren. Det er vel her vi finn nøkkelen: Gro har sin agenda: Å bruka Valla til å knyta band til LO, og kan hende til å korrumpere eller frelsa ein gamal marxist. Og Valla, som når det gjeld politikk eigentleg skulle ha høyrte til i Sosialistisk Venstreparti, har som fagforeiningspamp allereie valt Arbeidarpartiet, men utan heilt å ha vorte temma. Etter EU-avstemminga i 1994 var det god plass for ei venstrefløy i Arbeidarpartiet.

Frå no av får vi ei skildring av korleis parti- og fagforeiningspolitikk innan arbeidarrørsla ikkje er ein sundagsskule. Men det er slåande at det berre er innanfor denne rørsla at hennar eige maktkampar gjeng føre seg. Høgresida i norsk politikk vert knapt nemnt. Men maktkamp gjeng ikkje berre føre seg i arbeidarrørsla. Heller ikkje Kristeleg Folkeparti er ein sundagsskule. All politikk er og må vera eit maktspel, og det er forfriskande at Valla sjølv er open på dette når ho tek avstand frå dei som pynteleg kallar makt for innverknad. I eit politisk spel er alle menneskelege relasjonar maktinstrumentelle: Det gjeld å byggja opp nettverk av politiske vener. Men i motsetnad til i ein mafia, kan demokratar ikkje bruka fysisk vald for å fasthalda lojalitet, medan viktigheita av familieband er felles. Jau, ein kan gå trivelege skogsturar saman med statsminister Stoltenberg eine dagen. Neste dag er ein åleine.

Det ser ut til at det var her Valla forreknar seg. Ho fekk i byrjinga særst mykje makt då ho vart LO-leiar, av di Arbeidarpartiet låg nede, og trong hjelp frå LO. Det ser ut til å vera semje om at Valla var ein viktig fødselshjelpar for den nye raudgrøne regjeringa i 2005. Men då den regjeringa var etablert, hadde Stoltenberg mindre bruk for LO. Det kan ikkje ha vore heilt lett for han med desse skogsturane, og særleg då "Noregs mektigaste kvinne", ifølgje *Verdens Gang*, trudde ho kunne tvinga gjennom sin eigen meir venstreorienterte kurs på regjeringa. Som ein aristotelisk tragisk figur hadde ho vankunne om dei maktkreftene som gjorde seg klar til å slå attende, og som var mykje sterkare enn dei marknadskreftene ho sjølv frykta. Men etterpåkløkskapen hennar er overtydande, og i samsvar med det dei fleste utanfor rørsla hennar såg: Medan Valla ikkje hadde nokre familieband i sitt nettverk, var Stoltenberg omgjeve av ein storfamilie med tette band til andre "direktørfamiliar" på Vestkanten i Oslo. At ein av hennar sekretærar, Ingun Yssen, tilfeldig sto fram med påstandar om å ha vorte mobba av Valla, utan at Stoltenberg eller den gamle parti-sekretæren Martin Kolberg hadde late falla eit og anna ord, er ikkje truverdig. Valla siterer Ingjald Ørbeck Sørheim på at ho burde følgja med på kor denne sekretæren fekk sin neste jobb. Og rett nok: No jobbar ho for stortingsgruppa til AP. Valla seier at den største tabben ho gjorde var å tilsetja Yssen. Ja, slik den største tabben Ødipus gjorde var å gifta seg med mor si. I båd tilfelle av vankunne.

Så då er Valla ein tragisk karakter? Det manglar berre at vi kan kjenna frykt og medkjensle. Og til ein viss grad gjer vi det: Ikkje at Valla sjølv skriv for å få medkjensle. Men det skjer noko med språket hennar når ho skriv om tapet av makt. Fram til då er språket enkelt og på skulestiltnivå. Biografien er skriven av ei som mest har komponert korte departementale og propagandistiske notat og talar, og ikkje av ein poet. Men no får språket ein annan inderleg tone. Det hjelper å skriva med kniv i ryggen. No uttrykkjer språket ikkje lenger berre ideologi, men òg personlege kjensler.

Og aller viktigast: Til slutt skriv ho om kjærleik. Ikkje at ho ikkje har hatt ekte venner og kjærestar gjennom og bak det politiske spelet. Men ingen kjærleik er så sterk som til eige barn. Valla seier at ho har vurdert det som naudsynt å skriva om si hjerneskadde dotter, Karen, og det gjer ho rett i og det gjer ho godt og klokt.

Arild Pedersen

Gerd-Liv Valla. *Gi meg de brennende hjerter*. Memoarer. Cappelen Damm, Oslo 2012.

VID BJÖRNENS BARM *Finland under kalla kriget*

Det finns många uppfattningar om Finlands agerande under det kalla kriget. *Vid björnens barm* ger en heltäckande beskrivning av tidsperioden, hur den påverkade Finland och vad som skedde bakom kulisserna, både på gott och ont. Många hemföll åt en speciell liturgi i förhållande till Sovjet, men bakom den försvarades också nationella intressen genom skickliga politiska operationer.

Pol.dr. Jukka Tarkkas bok *Vid björnens barm – Finlands kalla krig 1947-1990* är ett omfattande verk på nästan 500 sidor. Den sammanfattar i allt väsentligt det som forskning och litteratur kring den tidsepoken har visat. Jukka Tarkka är fri forskare och kolumnist. Han har skrivit eller redigerat ett tjugotal böcker, av vilka de flesta handlar om Finlands efterkrigstida historia. Under en period på slutet av 1990-talet var Tarkka också riksdagsledamot för det ungfinska partiet, som under en kort tid förekom i finsk politik.

Tarkka konstaterar att Finland genom olika undanmanövrar lyckades motverka sovjetiska initiativ och knyta landet till västliga strukturer. Samtidigt byggde Finland upp en försvarsförmåga som Sovjet i varje fall måste ta hänsyn till. Finlandiseringen hade många skikt, Finland anpassade sig, men stretade emot, och ryssarna fick vara på sin vakt. Starkast kritiserar Tarkka det andliga klimatet. Alla förstod inte innebörden i begreppet ”vänskap” som flitigt odlades, och många utnyttjade ”vänskapen” för att främja egna politiska eller ekonomiska intressen.

Boken är intressant trots att den inte direkt innehåller några nyheter. Tidsperioden kan vara svår att förstå, utanför landets gränser, och i dag också för en yngre generation finländare. Det fanns ett hukande för Moskva som var svårt att tolka. Tarkka är i många stycken kritisk till hur Sovjetrelationerna sköttes, men medger ändå att den politik som fördes ytterst syftade till att skaffa Finland så mycket manöverutrymme västerut som möjligt. Man försökte hålla sig väl underrättad om eventuella kommande sovjetiska initiativ och upprätthöll hela tiden en beredskap för att kunna framföra alternativa förslag. Vår egen underrättelseverksamhet var av stor betydelse.

Ett område som kunde ha belysts lite mera ingående i boken är det ekonomiska samarbetet med Sovjet, det var omfattande, och användes ofta som argument för att Finland skulle göra eftergifter på andra områden.

Boken tar bland annat upp Finlands anslutning till Nordiska rådet 1955, som är ett bra exempel på hur det i praktiken kunde fungera hos oss. President Paasikivi ville egentligen att Finland skulle gå med från början, men då han fick negativa signaler från Sovjet drog frågan ut på tiden. Ett par år senare var Paasikivi igen inne på att Finland ska gå med, men då ville han ändå inte driva på saken, eftersom det kunde förorsaka svårigheter för Finland i förhandlingarna om att återfå Porkkala-området, militärbasen som Sovjet efter kriget upprättade intill Helsingfors. För Finland var det förstås livsviktigt att återfå området och bli av med de sovjetiska trupperna.

Samtidigt pågick ett inrikespolitiskt spel. Agrarpolitikern Kekkonen, som då var statsminister, var orolig för att socialdemokraten Fagerholm, med sin tydliga nordiska profilering, skulle ta ledningen i det kommande presidentvalet. Kekkonen föreslog därför mot slutet av sommaren 1955 för Paasikivi att Finland skulle gå med i Nordiska rådet. När Porkkala-frågan sen avgjordes, och Finland återfick området, avancerade frågan snabbt. Kekkonen tog initiativet. Han frågade inte om lov, utan meddelade Sovjet att Finland tänker ansluta sig till Nordiska rådet. Han bad om kommentarer och fick inga som var direkt negativa. Anslutningsfördraget godkändes sedan snabbt av riksdagen. Samtidigt gjorde Finland ett förbehåll; man skulle inte delta i behandlingen av militärpolitiska frågor, eller i frågor där stormakterna kunde ha intressekonflikter. Det här var ett typiskt sätt att manövrera under det kalla kriget. Det ställdes inga krav utifrån på Finland att ta ett sådant förbehåll, men det ansågs klokt att vara garderad om det senare skulle uppstå problem.

Ett annat medlemskap, det i Europarådet, kunde ha lösts på ett elegantare sätt för Finland. Medlemskapsfrågan förhalades år efter år, trots att olika initiativ togs på hemmaplan. Saken kunde störa relationerna österut, och lösningen av andra viktigare frågor. Så gick det som det gick. Tiden gick förbi oss, och Finland hann precis slinka in i Europarådet 1989 just innan dörrarna öppnades för hela Östeuropa.

Enligt Tarkka var notkrisen 1961, som säkrade Kekkonens återval som president, ett avgörande politiskt felsteg. Efter det fick Sovjet ett mycket större inflytande också på inrikespolitiken.

Tarkka kritiserar också det andliga klimatet särskilt på 1970-talet, då våra egna stalinister på många sätt lyckades dominera samhällsdebatten och definiera vad som var politiskt korrekt. Lyckligtvis fungerade informationsförmedlingen och det fanns tillräckligt många som kände till verkligheten i Sovjet. Mycket som sades och gjordes var pinsamt och dumt redan då, och verkar i dag helt obegripligt. Men i det långa loppet handlade det ändå om överlevnad.

Guy Lindström

Jukka Tarkka. *Karhun kainalossa. Suomen kylmä sota 1947-1990* (Vid björnens barm. Finlands kalla krig 1947-1990). Otavan Kirjapaino OY, Keuruu 2012.

ER GÅDEN STØRRE END SANDHEDEN?

Søren Kierkegaard og Regine Olsens kærlighed i anledning af 200-året

Forhistorien er næsten lige så usandsynlig, som den er sand. Efter et foredrag på Lolland i 1996 sætter et ældre ægtepar sig ved Kierkegaard-forskeren Joakim Garffs kaffebord og kommer med et tilbud, man dårligt kan sige nej til. Kvinden, der viser sig at være barnebarn af Regine Olsens storesøster Cornelia, fortæller, at hun er i besiddelse af en papkasse med mere end hundrede breve, udvekslet mellem de to søstre, hovedsageligt under Regines ophold i St. Croix i årene 1855-1860.

Og ja, det er dén Regine! Den nu 200-årige Søren Kierkegaards korttids forlovede og evigt elskede, kvinden der optræder overalt i hans værk, skjult (mest) og åbenlyst, kvinden der efter mesterens død får testamenteret hele hans jordiske gods (men dog takker nej til det meste, undtagen de personlige breve og gaver) og som i dag ligger ved sin ægtemand Johan Frederik Schlegels side på Assistens kirkegård, kun få skridt fra sin ungdoms elskede. Og ikke mindst: kvinden vi næsten intet ved om, bortset fra alt det, der glimrer i hendes fravær.

Om Garff vil læse dem?

Nærværende udgivelse er svaret. Gennem de stakkede breve får *Joakim Garff* kort efter bogstaveligt talt ind ad døren et lille guldæg og en historisk lommelygte. En enestående mulighed for at oplyse det mørke, der siden den korte forlovelse i 1840 – Regine er da bare 18 år gammel – har omgivet kvinden bag manden, der ændrede tænkningshistorie.

Regines gåde er en uhyre omhyggelig gennemgang af det nye kildemateriale, kombineret med historiske kommentarer, dagbogsblade, uddrag fra

Kierkegaards forfatterskab samt andre tekststykker, vi kender i forvejen. ”Jeg har aldrig digtet oven på kendsgerningerne, endsige imod dem”, konstaterer Joakim Garff i forordet. Det er der andre, der har. Man påstod ligefrem for godt 10 år siden at have fundet Regines dagbøger. Et falsum, naturligvis.

Men et er kendsgerninger. Noget andet den fortolkning, der ligger i selve det at vælge fokus. Skåret firkantet ud kan man sige, at hvor filosofen Peter Tudvad med sin mandsmodige roman *Forbandelsen* (også udkommet i jubilæumsåret 2013) fokuserer på Kierkegaards teologiske og åndelige dimension, da vælger Joakim Garff, ganske som i sin tidligere Kierkegaard-biografi ’SAK’ (2000), at gå hjertets vej. Det er her, det brænder og brænder på. For hvad var den gådefulde forbindelse mellem de to, der var forlovede i bare 13 måneder, men som tilsyneladende havde en udtalt pagt livet ud. Også i de næsten 50 år, hun overlevede ham.

Der er ingen tvivl: i verden ifølge Garff kan den platoniske udsættelse om muligt være endnu stærkere end erotiske opfyldelse!

Men tilbage til det faktisk nye i historien: brevene og kvinden bag den lille mands hatteskygge. Får vi tegnet et mere nuanceret billede i denne omfangsrige bog? Naturligvis gør vi det. Vi forstår hvilken lidenskabelig og frimodig kvinde, Regine også har været. Vi opdager, hvor meget hun keder sig under ’conversationens Trædemølle’ som guvernørfrue i dansk Vestindien. Vi hører hvor ’lidt spræl der er ved Frits og mig’. Og i et brev til Cornelia efter rejsen til Sankt Croix beskriver hun ”den fuldkommen aandelige Ligegyldighed, for ikke at sige Død der herskede i mit Hjerte”.

Med god grund gætter Garff på, at rejsen til den anden side af jorden måske var et desperat forsøg fra ægtemandens side på at adskille de to. Et umuligt projekt, selvfølgelig, hvilket vi ved fra alverdens romantiske kærlighedshistorier, som Garff ikke er bleg for at sammenligne med. Regine var livet igennem ’BÅDE Schlegels hustru og Kirkegaards forlovede’, konkluderer han.

Regine nævnte aldrig selv Kierkegaard ved navn i sine breve til den betroede søster. Ikke engang da han dør og hun modtager den pakke med skrifter, der skal opklare så meget om kærlighedens væsen og uvæsen. Denne tavshed skyldes muligvis det helt konkrete, at ægtemanden læste med. Men mere subtilt kan det også fortælle os, at sandheden altid vil findes i rummet mellem ordene. I en af bogens vigtigste pointer konkluderer Garff således, at ligesom Kierkegaard indskrifter Regine i myten, bliver myten ’også skrevet ind i Regine’. Hun smelter ind i sin egen gåde. Hun er selv en meddigter, muligvis endda højst bevidst.

Spørgsmålet er da, nu hvor Regine for første gang får mund og mæle, hvad der er stærkest, ord eller tavshed?

Lad mig slå fast med syvtommersøm, at Joakim Garffs italesættelse og systematisering er af stor betydning. Og at arbejdet med de ukendte breve

har været de rigtige hænder betroet. Alligevel sidder man som læser tilbage med en lidt mat fornemmelse. For fakta er, at det nye stof helt enkelt ikke kan fylde de næsten 500 sider, der ligesom på forhånd synes afsat til bogen. Og at værket derfor kittes sammen med den ene sidesløjfe og vage antydning efter den anden: 'vi ved det ikke', 'det må man tænke sig til', 'udelukkes kan det imidlertid heller ikke' og så videre og så videre. Man ihukommer (for nu at bruge den kierkegaardske sprogtone, Garff tydeligvis har taget til sig), at redelighed desværre ofte betales med kedelighed. Hvorved gåden jo i værste fald ikke bliver løst, men opløst.

Jeg tror, jeg ville have foretrukket lidt mere meddigterisk schwung. Eller alternativt: mere præcision og knastørt ørkensand mellem tænderne.

Enten-eller.

Liselotte Wiemer

Joakim Garff. *Regines gåde. Historien om Kierkegaards forlovede og Schlegels hustru*. Gads Forlag, København 2013.

STATSRÅD – LANDSHÖVDING – RIKSMARSKALK

Folkpartisten Ingemar Eliasson blickar tillbaka

I efterkrigstidens svenska memoarlitteratur råder det ingen brist på böcker av ledande folkpartipolitiker. Den mest långvariga partiledaren Bertil Ohlin hann med att skriva två memoarböcker. Dock nådde den liberale national-ekonomiprofessorn bara fram till 1951 i skildringen av sin politiska samtid. Ohlin avgick 1967 som partiledare och lämnade Helgeandsholmen i samband med tvåkammarriksdagens avskaffande vid årsskiftet 1970/71. Nästa folkpartiledare som skrev ned sina politiska hågkomster var Gunnar Helén. Han utkom 1991 med memoarboken *Alltför många jag*. Per Ahlmark efterträdde Gunnar Helén 1975, men stod bara ut i knappt tre år på partiledarposten. Långt om länge gav Ahlmark ut *Gör inga dumheter medan jag är död* (2011). Dessa av bitterhet och svärta präglade minnen recenserades i NT 3/12. Av de övriga folkpartiledarna under efterkrigstiden har varken Ola Ullsten, Bengt Westerberg, Maria Leissner eller Lars Leijonborg kommit till skott med sitt memoarskrivande. Emellertid utkom i anslutning till Westerbergs avgång som partiledare 1995 en bok om – men inte av – honom skriven av frilansjournalisten *Mats Nilsson*.

En fp-politiker som aldrig blev partiledare, men som öppet kandiderade till posten 1983 är *Ingemar Eliasson*. Han blev småningom vice ordförande i Folkpartiet och kom att bekläda en rad viktiga poster i svenskt samhällsliv: statssekreterare, statsråd, landshövding i hemlänet Värmland för att avsluta sin

framgångsrika karriär som Konung Carl XVI Gustafs förtrogne riksmarskalk. Eliasson har nu utkommit med sina memoarer som han kallat *Jag vet var jag kommer ifrån*.

Ingemar Eliassons föräldrar hade lanthandel i värmländska Medhamn. Det innebär att det blivande statsrådet tjänade sina första löner som s.k. bodknodd. Som en parentes kan nämnas att Eliassons segrande konkurrent i partiledarstriden i början av 1980-talet, Bengt Westerberg, växte upp i en färghandel i Södertälje. För att bli en framgångsrik liberal kan det vara värdefullt med en merkantil bakgrund.

Eliasson skaffade sig en gedigen utbildning. Han tog sin civilekonomexamen på Handelshögskolan i Stockholm. Bland hans lärare märktes storheter på den nationalekonomiska stjärnhimlen som Bertil Ohlin, Erik Dahmén och Erik Lundberg. Till sin överraskning befann sig Ingemar Eliasson efter ett kort mellanspel som lärare i Västerås plötsligt vara anställd i folkpartiets riksdagskansli. Därmed hade hans politiska karriär påbörjats. När den borgerliga trepartiregeringen under centerpartisten Thorbjörn Fälldins ledning trädde till hösten 1976 blev Eliasson statssekreterare hos arbetsmarknadsminister Per Ahlmark. I Arbetsmarknadsdepartementet visade han prov på stor skicklighet och blev ett stort stöd för den vankelmodige Per Ahlmark som bara efter ett och ett halvt år som departementschef och vice statsminister kastade in den politiska handduken alldeles i början av 1978.

Möjligen hade man kunnat tro att det skulle bli Ingemar Eliassons tur att bli arbetsmarknadsminister men så blev det inte. Slitvargen Rolf Wirtén tog över chefskapet för Arbetsmarknadsdepartementet efter Per Ahlmark. Eliasson blev emellertid inte lottlös utan utnämndes i sinom tid till arbetsmarknadsminister (1980). Han blev småningom också energiminister i den mittenregering som satt vid makten 1981-82. En uppgörelse över den politiska blockgränsen på skatteområdet blev för mycket för Moderata samlingspartiet som med bul-ler och bång lämnade regeringen Fälldin II på våren 1981.

Efter de sex borgerliga regeringsåren 1976-82 återkom Socialdemokraterna med Olof Palme i spetsen på regeringstaburetterna efter valsegern på hösten sistnämnda år. Ingemar Eliasson blev riksdagsledamot och valde posten som ordförande, inte i riksdagens arbetsmarknadsutskott, utan i dess socialutskott. Han kunde för övrigt ha blivit min chef eftersom jag samma höst fick tjänst som föredragande i Riksdagens socialutskott efter tio år som sekreterare i Nordiska rådets social- och miljöutskott. Emellertid tillträdde jag aldrig tjänsten som föredragande i socialutskottet utan blev i stället Mittengruppens i Nordiska rådet förste partigruppsekreterare. I den egenskapen fick jag under fyra år arbeta partipolitiskt på nordiskt plan åt centerpartister, liberaler och kristdemokrater från de fem nordiska länderna med fd utrikesministern Karin Söder som suverän ordförande.

Ingemar Eliasson fick småningom frågan av statsminister Ingvar Carlsson om han ville bli landshövding i sitt hemlän Värmland. Och se det ville Eliasson mer än gärna. Han beklädde posten som regeringens förlängda arm i Karlstad under hela tolv år. Avsnittet i boken om landshövdingetiden ger dock intryck av att uppgiften som länets förste man inte var särskilt spännande även om det fanns stora problem att ta fatt på i företagsnedläggningarnas spår. Till sin stora överraskning blev Eliasson tillfrågad om att bli riksmarskalk hos Konungen 2002. En sådan propå kan man förstås inte säga nej till så Eliasson kom att vara i kungens tjänst fram till 2010. Några intressanta inblickar i livet på Slottet förmedlar Eliasson inte. Dock anade väl de flesta Eliassons politiskt förfarna hand bakom den svenske monarkens oerhört uppskattade s.k. tsunami-tal efter den enorma flodvågskatatrofen i Thailand och andra länder med mer än femhundra döda svenskar och hundratusenstals omkomna inom lokalbefolkningen liksom andra turister. Kungen påminde i sitt tal – veterligt för första gången offentligt – om att han själv blev faderlös före ett års ålder. Hans far, kronprinsen Gustav Adolf, störtade vid en flygolycka på Kastrup på hösten 1946.

Ingemar Eliassons karriär inom politik och samhällsliv måste betecknas som utomordentligt framgångsrik. Ändå avslutas hans memoarbok med konstaterandet att han trots sin i grunden positiva läggning stundom kunde glida in i ett slags depressionsliknande tillstånd. Anledningen till denna hans svartsyn kan han inte förklara, men han antyder att den kan bero på ett missnöje med sig själv. Att vara liberal är att vara kluven, fastslog fp-ledaren Gunnar Helén med en formulering som blivit smått bevingad. Den fråga som läsaren kan ställa sig efter att ha tagit del av Per Ahlmarks och Ingemar Eliassons memoarer är om det kanske förhåller sig så att det att vara liberal – förutom att vara kluven – innebär att man också är missnöjd? Om inte annat så med sig själv.

Claes Wiklund

Ingemar Eliasson. *Jag vet var jag kommer ifrån*. Albert Bonniers förlag, Stockholm 2013.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Göransson, Bengt, fd statsråd, Farsta
Lindström, Guy, NT:s finländske redaktör, Grankulla
Pedersen, Arild, professor i filosofi, Oslo
Thullberg, Per, professor em., Stockholm
Wiemer, Liselotte, Kirke Hyllinge
Wiklund, Claes, NT:s huvudredaktör, Gnesta

Mandatställningen i de nordiska parlamenten

Antal och partitillhörighet

Danmark

Folketinget 179 medlemmar

Val 15 september 2011

Venstre, Danmarks Liberale Parti	47
Socialdemokratiet	45
Dansk Folkeparti	22
Det Radikale Venstre	17
Socialistisk Folkeparti	15
Enhedslisten – De Rød-Grønne	12
Liberal Alliance	9
Det Konservative Folkeparti	8
Inuit Ataqatigiit (Grönlands repr.)	1
Siumut (Grönlands repr.)	1
Javnaðarflokkurin (Färöarnas repr.)	1
Sambandsflokkurin (Färöarnas repr.)	1

Finland

Riksdagen 200 ledamöter

Val 17 april 2011

Samlingspartiet	44
Socialdemokratiska partiet	42
Sannfinländarna	39
Centerpartiet	35
Vänsterförbundet	14
De Gröna	10
Svenska folkpartiet och Ålands representant	10
Kristdemokraterna	6

Island

Alltinget 63 medlemmar

Val 25 april 2009

(Inom parentes: Val 27 april 2013)

Alliancen/Samfylkingin	19 (9)
Selvstændighedspartiet/ Sjálfstæðisflokkur	16 (19)

Venstrepartiet - De Grønne/Vinstri hreyfingin - grænt framboð	11 (7)	Javnaðarflokkurinn (Socialdemokraterne)	6
Fremskridtspartiet/Framsóknarflokkur	9 (19)	Miðflokkurinn	
Bevægelsen/Hreyfingin	3	(Centerpartiet)	2
Utanför partierna	5	Framsökn	2
Lys fremtid/Björt framtíð	(6)	Sjálvstýrisflokkurinn	
Piratpartiet/Píratar	(3)	(Selvstyrepartiet)	1

Norge

Stortinget 169 representanter
Val 14 september 2009

Arbeiderpartiet	64
Fremskrittspartiet	41
Høyre	30
Sosialistisk Venstreparti	11
Senterpartiet	11
Kristelig Folkeparti	10
Venstre	2

Grönland

Inatsisartut 31 medlemmar
Val 2 juni 2009
(Inom parentes: Val 12 mars 2013)

Inuit Ataqatigiit	12 (11)
Siumut	12 (14)
Demokraterne	4 (2)
Atassut	2 (2)
Kattusseqatigiit partiiat	1 (0)
Partii Inuit	(2)

Sverige

Riksdagen 349 ledamöter
Val 19 september 2010

Socialdemokraterna	112
Moderata samlingspartiet	107
Miljöpartiet de gröna	25
Folkpartiet liberalerna	24
Centerpartiet	23
Sverigedemokraterna	20
Vänsterpartiet	19
Kristdemokraterna	19

Åland

Lagtinget 30 ledamöter
Val 16 oktober 2011

Åländsk Center	7
Liberalerna på Åland	6
Ålands socialdemokrater	6
Obunden samling	4
Moderaterna på Åland	4
Ålands framtid	3

LW per april/maj 2013

Färöarna

Lagtinget 33 medlemmar
Val 29 oktober 2011

Fólkaflokkurinn (Folkepartiet)	8
Sambandsflokkurinn (Samhøriðspartiet)	8
Tjóðveldi (Det Republikanske Parti)	6

SAMMANFATTNING

Nordisk Tidskrifts andra nummer under 2013 har det gångna årets politiska och ekonomiska händelser som tema. De fem erfarna politiska skribenterna Arne Hardis, Jan-Anders Ekström, Arna Schram, Harald Stanghelle och Anders Wettergren summerar vad som hänt av vikt i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige under förra året.

Presidentval ägde rum i både Finland och Island. I Finland trädde samlingspartiets Sauli Niinistö till som statschef efter socialdemokraten Tarja Halonen som fullbordat sin andra valperiod och inte kunde väljas om enligt den finländska konstitutionen. På Island omvaldes den sittande presidenten Ólafur Ragnar Grímsson för fjärde gången. På hösten 2012 hölls kommunalval i Finland. När detta skrives har Island hållit val till Alltinget med en ny regering som resultat. I Norge stundar stortingsval till hösten. NT:s läsare får ännu en gång njuta av Jens Hages, Wilfred Hildonens, Halldór Baldurssons, Inge Grødums och Kjell Nilsson-Mäkis träffsäkra politiska karikatyrteckningar.

Finlands fd försvarsminister Jan-Erik Enestam höll föredrag vid den svenska avdelningens årsmöte den 21 maj i Stockholm. Enestam föreslog då dristigt en svensk-finländsk försvarsallians. Huvudstyrelsens nye ordförande Björn von Sydow talade i början av maj månad i Stortinget under rubriken "Regeringscentrerad förhandlingsparlamentarism". Konsthistorikern Beate Sydhoff skriver om den svenska konstnären Hilma af Klint vars utställning lockat många besökare till Moderna Museet i Stockholm under våren 2013. Avrundar artikelavdelningen gör Arndís Björk Ásgeirsdóttirs intervju med Nordiska rådets musikpristagare 2012 Anna Þorvaldsdóttir.

Under vinjetten *För egen räkning* tar generaldirektören Helena Lindberg vid Myndigheten för samhällsskydd och beredskap upp aktuella nordiska samarbetsfrågor på samhällsskyddets område. Anders Ljunggren, som ännu en tid är Sveriges ambassadör i Reykjavik analyserar i sin *Krönika om nordiskt samarbete* den ökande betydelse som Arktiska rådet fått. Rådet sammanträdde under våren i Kiruna.

Dag Lindberg, fd sekreterare i Letterstedtska föreningens finländska avdelning skriver om avlidne Kai Laitinen. Professor Laitinen var 1998-2004 ordförande i föreningens finländska avdelning samt mångårig medlem av Nordiska rådets litteraturpriskommitté.

Recensionsavdelningen inleds med en *bokessä* av professor em. Per Thullberg som anmäler åttabandsverket "Sveriges historia" med Dick Harrison som huvudredaktör.

Kring böcker och människor består av fem bidrag. Fd kulturministern Bengt Göransson konstaterar med utgångspunkt från Tommy Möllers och Margit

Silbersteins uppmärksammade bok ”En marsch mot avgrunden” att politiken blivit ett spel och en kamp mellan personer istället för en strid om idéers bärkraft. Professor Arild Pedersen har tagit sig an fd norska LO-ordföranden Gerd-Liv Vallas memoarer. NT:s finländske redaktör Guy Lindström recense- rar Jukka Tarkkas bok om Finlands kalla krig under tidsperioden 1947-1990. Liselotte Wiemer har med behållning läst Joakim Garffs systematisering av brevväxlingen rörande Søren Kierkegaard och Regine Olsen. Till årets Kierkegaardsjubileum återkommer Nordisk Tidskrift mera utförligt till hösten. NT:s huvudredaktör anmäler folkpartipolitikern Ingemar Eliassons nyss utkomna memoarbok ”Jag vet var jag kommer ifrån”. Avslutningsvis sammanfattar tidskriftens redaktionssekreterare Lena Wiklund den aktuella mandatställningen i de åtta nordiska parlamenten.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin vuoden 2013 toisen numeron teemana ovat viime vuoden politiikan ja talouden tapahtumat. Viisi tuttua poliittista kirjoittajaa Arne Hardis, Jan-Anders Ekström, Arna Schram, Harald Stanghelle ja Anders Wettergren tiivistävät Tanskan, Suomen, Islannin, Norjan ja Ruotsin tärkeät tapahtumat viime vuodelta.

Sekä Suomessa että Islannissa pidettiin presidentinvaalit. Suomessa kokoomuspuolueeseen Sauli Niinistöstä tuli valtionpäämies sosiaalidemokraatti Tarja Halosen jälkeen, joka päätti toisen vaalikautensa ja jota ei Suomen perustuslain mukaan voitu enää valita uudelleen. Islannissa valittiin istuva presidentti Ólafur Ragnar Grímsson uudelleen neljännen kerran. Syksyllä 2012 pidettiin Suomessa kunnallisvaalit. Tätä kirjoitettaessa on Islannissa pidetty Alltingetin vaalit ja niiden tuloksena on uusi hallitus. Norjassa on tulossa syksyllä suurkäräjävaalit. NT:n lukijat saavat taas kerran nauttia Jens Hagen, Wilfred Hildosen, Halldór Baldurssonin, Inge Grødumin ja Kjell Nilsson-Mäken osuvista poliittisista karikatyyripiirustuksista.

Suomen entinen puolustusministeri Jan-Erik Enestam piti esitelmän Ruotsinosaston vuosikokouksessa 21. toukokuuta Tukholmassa. Enestam ehdotti silloin drastisesti ruotsalais-suomalaista puolustusliittoa. Pääjohtokunnan uusi puheenjohtaja Björn von Sydow puhui toukokuun alussa Suurikäräjillä aiheesta Regeringscentrerad förhandlingsparlamentarism. Taidehistorioitsija Beate Sydhoff kirjoittaa ruotsalaisesta taiteilijasta Hilma af Klintistä, jonka näyttely on houkutellut kevään 2013 aikana runsaasti kävijöitä Tukholman Nykytaiteen museoon. Artikkeliosaston päättää Pohjoismaiden neuvoston musiikkipalkinnon vuonna 2012 saneen Anna Þorvaldsdóttirin haastattelu, jonka on tehnyt Arndis Björk Ásgeirsdóttir.

Vinjetin *För egen räkning* alla Yhteiskuntasuojelu- ja valmiusviraston pääjohtaja Helena Lindberg ottaa esille ajankohtaisia pohjoismaisia yhteiskuntasuojeluun liittyviä yhteistyökysymyksiä. Anders Ljunggren, joka on vielä jonkin aikaa Ruotsin suurlähettiläänä Reykjavikissa, analysoi Pohjoismaisen yhteistyön kronikassaan Arktisen neuvoston merkityksen lisääntymistä. Neuvosto piti keväällä kokouksen Kiirunassa.

Dag Lindberg, Letterstedtska föreningenin Suomen-osaston entinen sihteeri kirjoittaa äskettäin kuolleesta Kai Laitisesta. Professori Laitinen oli 1998-2004 yhdistyksen Suomen-osaston puheenjohtaja ja Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkintokomitean monivuotinen jäsen.

Arvosteluosastossa on ensimmäisenä emeritusprofessori Per Thullbergin *kirjaessee*, jossa ilmoitetaan kahdeksanosainen Sveriges historia. Teoksen päätoimittaja on ollut Dick Harrison.

Kring böcker och människor sisältää viisi artikkelia. Entinen kulttuuri-

ministeri Bengt Göransson toteaa Tommy Möllerin ja Margit Silbersteinin huomiota saaneen kirjan "En marsch mot avgrunden" pohjalta, että politiikasta on tullut peliä ja henkilöiden välistä kamppailua sen sijaan että olisi taistelua ideoiden kantavuudesta. Professori Arild Pedersen on perehtynyt Norjan LO:n entisen puheenjohtajan Gerd-Liv Vallan muistelmiin. NT:n suomalainen toimittaja Guy Lindström arvostelee Jukka Tarkan kirjan Suomen kylmästä sodasta aikana 1947–1990. Liselotte Wiemer on lukenut kiinnostuneena Joakim Garffin systematisoinnin Søren Kierkegaardin ja Regine Olsenin kirjeenvaihdosta. Nordisk Tidskrift palaa syksyllä persuteellisemmin Kierkegaardin juhlavuoteen. NT:s päätoimittaja ilmoittaa kansanpuoluelaisen poliitikon Ingemar Eliassonin juuri ilmestyneen muistelmateoksen Jag vet var jag kommer ifrån. Lopuksi lehden toimitussihteeri Lena Wiklund tiivistää Pohjoismaiden kahdeksan parlamentin edustajapaikkojen tämänhetkisen jakautumisen.

C W-d

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2013 sin hundratrettiosjätte årgång, den åttiononde i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden påbörjades 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2013 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr.*

Prenumeration för 2013 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 4091 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå.

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 29, Box 22 087, SE -104 22 Stockholm. Tel 08-506 113 00. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefontid fredagar 10–12.

Redaktionssekreterare: Fil.kand. Lena Wiklund.

Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 29, Stockholm.

Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.

E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Slåttervägen 10, SE-646 34 Gnesta

Tel 0158-137 89 (bostaden).

E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Nordre Frihavnsgrade 26, 3. tv., DK-2100 København Ø.

Tel 20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla.

Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík.

Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.

Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no